

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETO
FINANSŲ IR MOKESČIŲ KATEDRA**

**ERIKA LUKŠĖ
FINANSŲ TEISĖS NEAKIVAIZDINIŲ STUDIJŲ PROGRAMA**

**MOKĖJIMO KORTELIŲ IR KITŲ MOKĖJIMO PRIEMONIŲ IŠLEIDIMAS
IR OPERACIJŲ SU JOMIS ATLIKIMAS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas: _____

Lekt. Lina Liubauskaitė

Konsultantas: _____

Doc. dr. Algirdas Miškinis

Vilnius, 2007

TURINYS

IVADAS	3
I DALIS. ELEKTRONINĖS MOKĖJIMO PRIEMONĖS: SAMPRATA IR RŪŠYS	7
1 skyrius. <i>Elektroninės mokėjimo priemonės samprata</i>	7
2 skyrius. <i>Elektroninių mokėjimo priemonių rūšys</i>	11
II DALIS. MOKĖJIMO KORTELĖS TEISINĖ PRIGIMTIS	13
1 skyrius. <i>Mokėjimo kortelės, kaip elektroninės mokėjimo priemonės, sąvoka</i>	13
2 skyrius. <i>Kortelių klasifikavimo ypatumai</i>	15
3 skyrius. <i>Mokėjimo kortelių sistemos</i>	22
3.1. VISA ir MasterCard mokėjimo kortelių sistemos	23
3.2. Bendra Mokėjimų Eurais Erdvė ir mokėjimo kortelių sistemos	27
4 skyrius. <i>Mokėjimo kortelių teisinis reglamentavimas</i>	30
4.1. Mokėjimo kortelių teisinis reglamentavimas – Europos Sąjungos patirtis	30
4.2. Mokėjimo kortelės ir Lietuvos patirtis	35
5 skyrius. <i>Operacijose su mokėjimo kortelėmis dalyvaujantys asmenys, jų teisės ir tarpusavio įsipareigojimai</i>	39
5.1. Kortelės turėtojas ir išleidėjas, kaip operacijų su mokėjimo kortelėmis dalyviai	41
5.2. Kiti operacijose su mokėjimo kortelėmis dalyvaujantys asmenys	51
III DALIS. KITŲ ELEKTRONINIŲ MOKĖJIMO PRIEMONIŲ IŠLEIDIMAS IR OPERACIJŲ SU JOMIS ATLIKIMAS	54
1 skyrius. <i>Kitos nuotolinės prieigos elektroninės mokėjimo priemonės</i>	54
2 skyrius. <i>Elektroniniai pinigai</i>	58
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	62
LITERATŪROS SĄRAŠAS	65
SANTRAUKA	71
SUMMARY	72
PRIEDAI	73

IVADAS

Telekomunikacijų ir informacinių technologijų plėtra iš pagrindų pakeitė komercinės veiklos pobūdį. Verslas, visai dar neseniai egzistavęs tradicinėje (popierinėje) aplinkoje, įgavęs kitas formas, persikėlė į naujas skaitmenines erdves. Ši veiklos sfera praplėtė tradicinę komerciją iki elektroninės, kur visi finansiniai, atsiskaitymo ar kiti santykiai yra palaikomi moderniomis ryšio priemonėmis. Stebėtina, kaip inovacijų banga finansinėms įstaigoms padėjo realizuoti daugelį idėjų. Gal todėl mokėjimo mechanizmai, kuriuos vartotojai prieš 100 metų naudojo prekių ir paslaugų pirkimui, pastarąjį penkiasdešimtmetį pasikeitė kardinaliai. Šiandien galime išvelgti šio pasikeitimo vaisius – pinigai ir čekiai tapo elektroniniais, mokėjimo kortelėmis galime atsiskaityti vos mosteldami prieš kortelių nuskaitymo įrenginį, o sumokėti mokesčius nebūtina eiti į banką, užtenka mobilaus telefono. Tačiau naujosios technologijos, plačios jų panaudojimo galimybės bei augantys vartotojų poreikiai kelia iššūkius susiklosčiusiai tradicinei tvarkai. Atsiranda poreikis ir net būtinybė suformuoti pakankamą teisinę bazę, kuri reglamentuotų naujų mokėjimo priemonių prigimtį, įtvirtintų šių priemonių naudotojų ir leidėjų teisinius santykius, šalių tarpusavio įsipareigojimus, civilinės atsakomybės principus ir kt.

Nepaisant to, kad mokėjimo kortelės tapo savaime suprantamu reiškiniu, vis dėlto šios elektroninės mokėjimo priemonės reglamentavimas nėra pakankamas. Nėra teisinio tikrumo ir dėl kitų mokėjimo priemonių. Dėl šios priežasties būtina analizuoti mokėjimo kortelių ir kitų mokėjimo priemonių teisinį reglamentavimą Lietuvos bei Europos Sąjungos teisės kontekste. Taip pat aktualu nustatyti galimas reglamentavimo spragas, jų atsiradimo priežastis bei pasiūlyti problemų sprendimų būdus. Tačiau dėl ribotos šio darbo apimties bei siekio išsamiai išnagrinėti ir atskleisti problemines situacijas, susijusias ne tik su mokėjimo kortelių, bet ir su kitų mokėjimo priemonių teisiniu reglamentavimu, darbe bus nagrinėjamos tik elektroninių mokėjimo priemonių išleidimo ir operacijų atlikimo problemos.

Temos naujumas ir aktualumas. Iki šiol mokėjimo kortelių, kaip elektroninių mokėjimo priemonių, nagrinėjimas buvo pakankamai ribotas. Plačiausiai banko mokėjimo kortelių klausimą Lietuvoje yra nagrinėjęs prof. habil. dr. V. Vaškelaitis knygoje “Piniginiai atsiskaitymai: teorija ir praktika”. Autorius minėtoje knygoje apžvelgė mokėjimo kortelių istorinį aspektą, pateikė sąvoką bei tam tikras banko kortelių rūšis, neišsiplėsdamas atskleidė kortelių rinkos dalyvius ir jų įsipareigojimus. Tačiau pateikta analizė neadekvati nūdienos realijoms. Pvz., nėra apibūdinamos virtualios kortelės, kurios taip pat yra banko. Kitu aspektu į mokėjimo kortelių temą pažvelgęs dr. J. Šatas. Jis knygoje “Tarptautiniai atsiskaitymai. Teisiniai pagrindai ir praktika”, be teorinės mokėjimo kortelių temos dalies, analizuoja praktinę jos pusę, t.y. pateikia kortelės turėtojo ir išleidėjo įsipareigojimus, numatytus AB banko “Snoras” naudojimosi mokėjimo kortele sutartyje.

Deja, praktinė dalis nėra išsami: neaptariami atsakomybės klausimai, nuostolių, atsirandančių iš sutarties, paskirstymo principai ir pan. Tuo tarpu kiti autoriai mokėjimo korteles aptaria tam tikros srities kontekste, pvz., M. Civilka, nagrinėdamas elektroninius atsiskaitymus, o dr. K. Levišauskaitė ir J. Rakevičienė – analizuodamos elektroninės bankininkystės plėtros tendencijas ir problemas. Mokėjimo kortelių temą įvairiais aspektais nagrinėja ir užsienio autoriai. Pvz., R. Mann nagrinėja mokėjimo kortelių sutarčių sąlygas bei pateikia tam tikrus sprendimo būdus, kaip išvengti vartotojų teisių pažeidimų, o T. J. Muris analizuoja mokėjimo kortelių rinkos jos dalyviams teikiamą naudą ir kt.

Jei kalbėsime apie kitų elektroninių mokėjimo priemonių literatūros šaltinius, pastebėtina, kad internetinės, mobiliosios bei telefoninės bankininkystės tema yra pasisakę šie autoriai: V. Sūdžius, V. Stanevičius bei K. Levišauskaitė, J. Rakevičienė. Tačiau minėtos priemonės nagrinėjamos kaip elektroninės bankininkystės formos. Elektroninių pinigų koncepcija bei su ja susijusios problemos nagrinėtos plačiau. Šiuo klausimu informacijos galime gauti L. Butkevičiaus publikacijoje. Plačiai elektroninių pinigų ir jų įtaką pinigų politikai yra nagrinėję V. Vaškelaitis (pateikiama sąvoka, emitavimo modeliai, nagrinėjamas teisinis reguliavimas Europos Sąjungoje ir Lietuvoje). Užsienio literatūroje informacijos gausa labiau pasižymi elektroninių pinigų bei mobiliosios bankininkystės tema. Pvz., F. Capie, Y. Gormez, A. Stojanović publikacijoje “Emerging electronic money: policy issues & relevance to payment systems in emerging economies” pateikia elektroninių pinigų sąvoką, taip pat aptaria jos vienareikšmiškumo stoka, nagrinėja elektroninių pinigų savybes ir kt.

Nežiūrint į tai, kad mokėjimo kortelių tema ne nauja teisės srityje, turėtume pastebėti, kad nėra visiškai iki galo atskleista. Minėtuose literatūros šaltiniuose nepilnai atskleidžiama mokėjimo kortelės koncepcija, t.y. neanalizuojama pati kortelės sąvoka, jos genezė, nėra nagrinėjami klasifikacijos pagrindai. Nepavyko surasti šaltiniuose mokėjimo kortelių sistemų apibendrinimų, jų sąlyčio su Europos Sąjungos bei Lietuvos Respublikos teisės aktais. Tuo labiau neaptikome ir išsamių kortelės turėtojo bei išleidėjų santykių analizės, jų praktinio nagrinėjimo. Todėl tikslinga ir pažangu plėtoti šią temą.

Kitų elektroninių mokėjimo priemonių tema (išskyrus elektroninius pinigus), galima teigti, Lietuvoje yra visiškai netyrinėta, kadangi mobiliosios, internetinės ar telefoninės bankininkystės tema nepavyko rasti nė vieno mokslinio darbo. Tad viliamės, kad mūsų darbas ateityje išaugs į mokslinę teisinę diskusiją mobiliosios, internetinės ar telefoninės bankininkystės tema Lietuvoje.

Tyrimo objektas. Mokėjimo kortelių ir kitų nuotolinės prieigos priemonių bei elektroninių pinigų teisinis reglamentavimas.

Atsižvelgiant į ribotas galimybes išsamiai išdėstyti kitų mokėjimo priemonių išleidimo ir operacijų su jomis atlikimo problematiką, autorės iškeltas **tyrimo tikslas** yra mokėjimo kortelių ir

kitų elektroninių mokėjimo priemonių teisinė analizė, susijusi su priemonių išleidimu bei operacijų atlikimu, plačiau nenagrinėjant kitų ne elektroninių mokėjimo priemonių.

Siekiant magistro baigiamojo darbo tikslo, keliami tokie uždaviniai:

- 1) išanalizuoti elektroninių mokėjimo priemonių sampratą, rūšis;
- 2) apibūdinti įvairiuose šaltiniuose pateiktas mokėjimo kortelių sąvokas bei dažniausiai pasitaikančius klasifikavimo pagrindus;
- 3) atlikti Lietuvos Respublikos bei Europos Sąjungos teisės aktų, reglamentuojančių mokėjimo kortelių teisinę prigimtį, teisinę analizę;
- 4) nustatyti operacijose su mokėjimo kortelėmis dalyvaujančių asmenų grupes bei išanalizuoti jų teisinius santykius;
- 5) apžvelgti ir įvertinti kitų elektroninių mokėjimo priemonių sąvokas, teisinį reguliavimą.

Darbo hipotezė. Teisinis mokėjimo kortelių, o taip pat ir kitų elektroninių mokėjimo priemonių reglamentavimas nepakankamas ne tik Lietuvos Respublikoje, bet ir Europos Sąjungoje.

Iškeltiems tyrimo uždaviniams įgyvendinti tyrimo metu kompleksiskai buvo panaudoti įvairūs tyrimo metodai.

1. *Lyginimo metodas* suteikė galimybę išanalizuoti teisės aktus, įtvirtinančius mokėjimo kortelių ir kitų elektroninių mokėjimo priemonių išleidimo bei atsiskaitymo jomis teisinio reglamentavimo ypatumus, bei juos tarpusavyje palyginti. Taip pat palyginti skirtingų mokslininkų požiūrius, teismų formuojamą praktiką.

2. *Apibendrinimo metodo* pagalba pateikiamos tarpinės ir galutinės tyrimo išvados ir apibendrinama naudota literatūra.

3. *Sisteminės analizės metodas* padėjo analizuoti elektroninių mokėjimo priemonių sampratą, klasifikavimą, išleidimo bei atsiskaitymų klausimus tiek informatikos, tiek ekonomikos, tiek teisės mokslų kontekste.

4. *Dokumentų analizės metodo* pagalba analizuotos literatūroje, teisiniuose aktuose bei kituose dokumentuose pateiktos elektroninių mokėjimo priemonių sampratos, rūšys, jų ypatumai, taip pat elektroninių mokėjimo priemonių turėtojų ir išleidėjų santykiai.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro trys dalys ir išvados. Kiekviena dalis suskirstyta į skyrius pagal nagrinėjamų klausimų pobūdį. Pirmojoje dalyje aptariame elektroninių mokėjimo priemonių sampratą ir rūšis (svarstoma “mokėjimo” ir “atsiskaitymo” atskyrimo problema, įvardinama mokėjimo priemonės, taipogi elektroninės mokėjimo priemonės sąvokos ir kt.). Antrojoje darbo dalyje nagrinėjame mokėjimo kortelių teisinio reglamentavimo klausimus: išskiriame mokėjimo kortelių sąvoką, egzistuojančius kortelių tipus. Penktajame skyriuje ypatingą dėmesį skiriame mokėjimo kortelių turėtojų bei išleidėjų, kaip operacijų su mokėjimo kortelėmis

dalyvių, tarpusavio santykių analizei ir kt. Trečioji dalis skirta kitų nuotolinės prieigos priemonių (telefoninės, internetinės bei mobiliosios bankininkystės) bei elektroninių pinigų problematikai.

Darbe naudojamos sąvokos apibrėžtos Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos teisės aktuose bei kituose šaltiniuose, nurodytuose naudotos literatūros sąrašė.

Tyrimo šaltiniai. Be aukščiau aptartos literatūros rašant šį darbą, kaip metodinė medžiaga buvo nagrinėjama ir kita nurodyta sąrašė literatūra, tiek lietuvių, tiek užsienio kalbomis. Taip pat buvo analizuojami Lietuvos Respublikos bei Europos Sąjungos norminiai aktai, įvairūs su darbo tema susiję pranešimai, tyrimai, ataskaitos, Lietuvos Respublikos kredito įstaigų skelbiamos mokėjimo kortelių naudojimo taisyklės ir kt.

I DALIS. ELEKTRONINĖS MOKĖJIMO PRIEMONĖS: SAMPRATA IR RŪŠYS

1 skyrius. Elektroninės mokėjimo priemonės samprata

Norėdami išsamiai atskleisti elektroninių mokėjimo priemonių sampratą, visų pirma privalome išanalizuoti “mokėjimo” ir “atsiskaitymo” sąvokas. Ši analizė yra svarbi, kadangi literatūroje šios sąvokos tapatinamos. Tačiau, kaip teigia M. Civilka, nereikia pamiršti skirtingos jų apimties. Autoriaus nuomone, atsiskaitymas plačiąja prasme papildo mokėjimą, kadangi mokėjimas tėra vienas iš atsiskaitymo būdų [19. P. 3]. Todėl, tinkamai suvokę šių sąvokų skirtumus, galėsime išsamiai atskleisti elektroninių mokėjimo priemonių teisinio reglamentavimo klausimus.

Siekdami išsamaus šių sąvokų pažinimo, visų pirma bandysime pasinaudoti lingvistine analize.

Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne [48. P. 57, 404] žodis “mokėti” aiškinamas kaip pinigų davimas už gaunamą daiktą, atliktą darbą ir pan., o žodžio “atsiskaityti” sąvoka apibrėžiama kaip “sąskaitų suvedimas, atsilyginimas, atsimokėjimas”. Preziumuojame, kad lingvistiniu požiūriu “mokėjimo” sąvoka reiškia tam tikrą procesą, o “atsiskaitymo” – baigtinį veiksma. Tiesa, žodžio “mokėti” sinonimas “sumokėti”, taipogi yra baigtinis veiksmas. Tokiu būdu “sumokėti” atitiktų “atsiskaityti” reikšmę, kadangi sumokėdami už prekes, paslaugas mes visiškai įvykdome savo prievolę. Vadinasi, galime daryti išvadą, kad bendrinėje kalboje “mokėjimo” ir “atsiskaitymo” sąvokos skiriasi tiek turiniu, tiek ir apimtimi (*aut. past.* tai patvirtina ir aukščiau minėtas M. Civilkos teiginys dėl skirtingos “mokėjimo” ir “atsiskaitymo” sąvokų apimties). Nors pvz., J. Šatas teigia, kad “išvestinės <...> sąvokos “mokėjimai”, “atsiskaitymai” finansine ir teisine prasme iš esmės nesiskiria” [31. P. 18]. Tad išlieka klausimas, ar “mokėjimai” ir “atsiskaitymai” yra tapačios sąvokos, ar visgi jos skiriasi? Dėl šios priežasties yra svarbi minėtų sąvokų juridinė analizė.

Teisės doktrinoje “atsiskaitymas” (*angl. Settlement*) apibrėžiamas kaip grynųjų pinigų sumokėjimas ar lėšų pervedimas per banką, kuriuo įvykdomas vieno asmens (mokėtojo) piniginis įsipareigojimas kitam asmeniui (gavėjui) už pateiktas prekes, atliktus darbus, suteiktas paslaugas [28. P. 93] ar, kaip tam tikro pažado, ar sutarties įvykdymas, prievolių santykių kulminacija, uždarymas, pabaiga [49. P. 1372-1373]. Todėl galime drąsiai teigti, kad “atsiskaitymo” sąvokoje yra akcentuojamas pats prievolės ar įsipareigojimų visiškasis ir galutinis įvykdymas.

Tuo tarpu mokėjimą (*angl. Payment*) teisiškai galima apibrėžti kaip pareigos, pažado ar piniginio įsipareigojimo vykdymą ar skolos mokėjimą [49. P. 1129], arba tiesiog jis bendrai gali būti suprantamas kaip mokėtojo piniginės pretenzijos¹ pervedimas tai šaliai, kuri yra priimtina

¹ Mažos vertės operacijoje piniginė pretenzija reiškia pinigus (banknotus), kuriuos suteikia centrinis bankas arba pinigus, laikomus finansų įstaigoje. *Op. cit.*: [71. P. 16].

gavėjui [37. P. 61]. Vadinasi, galime teigti, kad ši sąvoka reiškia tam tikrą procesą. Ši teiginį pagrindžia ir teisės aktai, pvz., Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymas (toliau – LR Mokėjimų įstatymas), kuriame mokėjimo sąvoka apibrėžiama kaip „mokėtojo lėšų pervedimas gavėjui tiesiogiai grynaisiais pinigais arba negyryųjų pinigų pervedimas per pasirinktas kredito įstaigas“ [2].

Atsižvelgdami į pateiktas sąvokas, apibendrintai galime teigti, kad “atsiskaitymas” yra platesnė sąvoka, nes “kiekvienas atsiskaitymas yra mokėjimas, tačiau ne kiekvienas mokėjimas yra atsiskaitymas” [19. P. 3]. Pastarųjų sąvokų skirtumus taip pat atskleidžia ir “skolos” ar “įsipareigojimo” elementas. Tai reiškia, kad “atsiskaitymas” suponuoja tam tikro įsipareigojimo ar skolos buvimą, kai tuo tarpu skola ar įsipareigojimas nėra “mokėjimo” sąvokos būtinas elementas [19. P. 3]. Pvz., lėšų pervedimas iš vieno banko sąskaitos į kito banko sąskaitą nėra susijęs su įsipareigojimo buvimu.

“Mokėjimo” ir “atsiskaitymo” sąvokų analizė padėjo suvokti šių terminų skirtumus. Tačiau pateikiant elektroninių mokėjimo priemonių sampratą, taip pat svarbu išsiaiškinti ir elektroninio mokėjimo sąvoką bei šio mokėjimo vietą atsiskaitymų sistemoje.

Atsiskaitymams grynaisiais pinigais, kaip vienai iš atsiskaitymo formų, yra būdinga tai, kad piniginė prievolė yra vykdoma tiesiogiai sumokant kitai prievolės šaliai grynaisiais pinigais [28. P. 94]. Tuo tarpu negyrynieji atsiskaitymai, kaip atsiskaitymo forma, pasižymi tam tikrų įrašų, esančių sąskaitose, valdymu. Būtent grynųjų ir negyryųjų atsiskaitymų formų kontekste ir yra išskiriami elektroniniai atsiskaitymai (mokėjimai), kurie, kaip teigia L. Butkevičius [69. P. 12], yra laikomi atsiskaitymų negrynaisiais pinigais instituto subinstitutu ir suprantami kaip “elektroninių lėšų (*angl. Electronic means of payment*) pervedimas iš mokėtojo gavėjui, panaudojant elektronines mokėjimo priemones” [71.P. 16]. Vadinasi, pažangios komunikacijų technologijos paruošė palankią terpę atsirasti taip vadinamiems elektronizuotiems, t.y. pagrįstiems elektroninėmis sistemomis, mokėjimams. Šių mokėjimų atsiradimas, manytume, užtikrino efektyvesnį operacijų atlikimą bei lėšų ir laiko taupymą, pvz., asmuo internetinės bankininkystės pagalba gali pakankamai patogiai ir greitai apmokėti sąskaitas, pirkti valiutą ir pan.

Norėdami visiškai atskleisti elektroninių mokėjimo priemonių sampratą ir suformuoti bendrą vaizdą, turėtume aptarti ir pačios “mokėjimo priemonės”, kaip tokios, sąvoką.

Plačiausia prasme “mokėjimo priemonė (*angl. Payment instrument*) gali būti apibūdinama kaip įrankis, kurio pagalba inicijuojami lėšų perdavimai”[37. P. 61] arba mokėjimo priemonė taip pat gali būti suprantama ir kaip “formos ar procesai, kurie skirti atlikti lėšų savininko pakeitimą”[29].

Iš pateiktų pakankamai plačių sąvokų galime daryti išvadas, kad mokėjimo priemonėmis yra laikomi ir gryniesiems pinigais (banknotai ir monetos), ir sąskaitiniai pinigai, taip pat gali būti kortelės, čekiai, netgi kredito ar debeto pervedimai (kadangi į apibrėžimo apimtį patenka ir procesai) ir kt.

Kadangi šio skyriaus tikslas – elektroninės mokėjimo priemonės samprata, tai norėdami ją visapusiškai atskleisti, be jau pateiktų “mokėjimo”, “elektroninio mokėjimo” ir “mokėjimo priemonės” sąvokų, taip pat privalome pateikti ir pačios elektroninės mokėjimo priemonės definiciją.

Lietuvos teisės doktrinoje elektroninių mokėjimo priemonių tema nėra dažna. Pvz., Z. Čeponytė apibūdindama elektronines mokėjimo priemones, perkelia teisės aktuose pateikiamą elektroninių mokėjimo priemonių terminą (vadovaujasi LR Mokėjimų įstatymu). J. Šatas pateikia šiek tiek kitokią, nei teisės aktuose, elektroninių mokėjimo priemonių sąvoką, nurodydamas, kad “elektroninės yra mokėjimo priemonės, suteikiančios jų turėtojams (naudotojams) galimybę atsiskaityti naudojantis elektronine įranga <...>”[31. P. 226]. Tačiau elektroninių mokėjimo priemonių sąvokos atspindi tik bendrąją jų charakteristiką.

Tuo tarpu M. Civilka naudoja ne elektroninės mokėjimo priemonės terminą, bet aptaria elektronines atsiskaitymo sistemas (*angl. Electronic payment systems*), kurios įgalina naudotojus atlikti mokėjimus “on-line” režime. Reikia pastebėti, kad “elektroninių mokėjimų sistemos” ir “elektroninių mokėjimų schemas” (*angl. Electronic payment schemes*) terminas literatūroje ir praktikoje naudojamas dažniau nei elektroninės mokėjimo priemonės sąvoka.

Pažymėtina, kad užsienio literatūra, susijusi su elektroninėmis priemonėmis, gausesnė. Visgi autoriai daugiau dėmesio skiria ne pačiai elektroninės mokėjimo priemonės sampratai, tačiau pateikia minėtų priemonių sąvoką, charakteristikas ir rūšis tam tikros srities kontekste, pvz., vartotojų teisių ar kt.

Štai C. Coteanu [21. P. 31], nagrinėdama vartotojų teises kibernetinėje erdvėje, ir elektronines mokėjimo priemones vadindama mokėjimo metodais, teigia, kad tai priegigos mokėjimo priemonės ir elektroniniai pinigai. Kitaip tariant, autorė pateikia sąvoką įvardindama mokėjimo priemonių rūšis. K. Soramäki ir B. Hanssens nurodo, kad “elektroninė mokėjimo priemonė – tai mokėjimo priemonė, kur formos yra pateikiamos elektroniniu būdu, o procesai, kurie skirti atlikti lėšų savininko pakeitimą, yra elektroniniai”[29], pvz., tai galėtų būti tiesioginis kredito pervedimas.

Pateikus elektroninių mokėjimo priemonių sąvokas teisės doktrinoje, tikslinga aptarti šios sąvokos kilmę teisės aktuose.

Pirmosios šios sąvokos užuomazgos Europos Sąjungos (toliau darbe – ES) teisės aktuose aptinkamos jau 1988 m. lapkričio 17 d. Komisijos rekomendacijos 88/590/EEB dėl mokėjimo sistemų, ir ypač dėl santykių tarp kortelės turėtojo ir kortelės išleidėjo (toliau darbe – Rekomendacija 88/590/EEB) Priedo 2 punkte [10]. Šioje rekomendacijoje “elektroninė mokėjimo priemonė” siejama su “mokėjimo įrenginiu” (*angl. Payment device*), kuris apibrėžiamas kaip “kortelė ar kita priemonė, kuri įgalina jos naudotoją vykdyti tokias operacijas:

1) elektroninius mokėjimus kortele, o ypač kortelių skaitytuvu/ POS (*angl. Point-of-sale*) terminalu;

2) banknotų išėmimą, banknotų ir čekių deponavimą ir susijusias operacijas elektroniniuose įrenginiuose, tokiuose kaip grynųjų pinigų išdavimo automatai (*angl. Cash dispensing machines*) ir bankomatai/ ATM įrenginiai (*angl. Automatic teller machines*);

3) neelektroninį mokėjimą kortele, įskaitant procesus, kai reikalaujama parašo ir yra išduodamas kvitas, tačiau neįskaitant kortelių, kurių vienintelė funkcija – mokėjimo atlikto čekiu garantavimas;

4) elektroninius mokėjimus, vykdomus be kortelių, tokius kaip telefoninė bankininkystė”.

Akivaizdu, kad tokia elektroninės mokėjimo priemonės sąvoka, žiūrint dabartinių laikų žmogaus akimis, atrodo pasenusi ir neatitinkanti elektroninių mokėjimo priemonių gausos ir įvairovės. Galbūt dėl šios priežasties Europos Komisija (toliau darbe – EK) 1997 m. liepos 30 d. inicijavo naujos rekomendacijos priėmimą.

Europos Komisijos 1997 m. liepos 30 d. rekomendacijos 97/489/EB dėl atsiskaitymo už sandorius elektroninėmis mokėjimo priemonėmis ir ypač dėl santykių tarp jas išdavusio ir turinčio asmens (toliau – Rekomendacija 97/489/EB) [11] 2 straipsnio 1 punktą pateikia techniškai naujesnę elektroninės mokėjimo priemonės sąvoką. Čia elektroninė mokėjimo priemonė (*angl. Electronic payment instrument*) apibrėžiama kaip “priemonė, suteikianti jos turėtojui galimybę atlikti rekomendacijoje nurodytas operacijas, tokias kaip:

1) lėšų pervedimai, išskyrus tuos pervedimus, kuriuos nurodo ir vykdo finansų įstaigos ir, kurie įvykdomi panaudojus elektronines mokėjimo priemones;

2) grynųjų pinigų paėmimas iš sąskaitos elektronine mokėjimo priemone ir piniginės vertės įkėlimas į elektroninių pinigų priemonę (ar nurašymą iš jos) tokiais įrenginiais kaip grynųjų pinigų išdavimo automatai ir bankomatai (ATM įrenginiai), išleidėjo ar įstaigos, kuri pagal sutartį turi priimti mokėjimo priemonę, patalpose.

Tapati elektroninės mokėjimo priemonės samprata pateikiama ir 2001 m. gruodžio 19 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamente Nr. 2560/2001 dėl tarptautinių mokėjimų eurais [14].

Reziumuodami galime teigti, kad:

- pirma, elektroninės mokėjimo priemonės atsiradimą lėmė daugelis veiksnių, pvz., naujų technologijų vystymasis ir kt.;

- antra, deja, nei teisės doktrina, nei teisės aktai vieningos elektroninės mokėjimo priemonės sampratos nepateikia, o tai skatina įvairių sąvokos interpretacijų atsiradimą;

- trečia, nors elektroninių mokėjimo priemonių tema nėra mokslinių diskusijų (bent jau Lietuvoje) ašis, manytume, kad nūdienos vartotojas privalo suprasti elektroninių priemonių svarbą.

Dėl šios priežasties būtinas vartotojų švietimas, kuris dar labiau paskatintų elektroninių mokėjimo priemonių paklausą.

2 skyrius. Elektroninių mokėjimo priemonių rūšys

Technologijų ir telekomunikacijų plėtra, skatindama vis didesnę elektroninių mokėjimo priemonių pasiūlą, įgalina mokėjimo priemonėmis atlikti mokėjimus Interneto ar mobiliųjų tinklų pagalba. Būtent technologinės inovacijos didina mokėjimų efektyvumą, taip pat įtakoja ir žmonių gyvenimo kokybę. Tik “išgyvenusios” išbandymų etapą, elektroninės mokėjimo priemonės gali pasiekti galutinį vartotoją. Kad vartotojas pasitikėtų elektroninėmis mokėjimo priemonėmis ir kad jų naudojimas iš tiesų sumažintų atliekamų operacijų išlaidas, jos turi būti patikrinamos saugumo, patikimumo atžvilgiais. Todėl ne visos elektroninės mokėjimo priemonės šiuos “iššūkius” išlaiko, o vartotojus pasiekia tik jų poreikius atitinkančios ir saugios elektroninės mokėjimo priemonės.

Minėjome, kad šių laikų technologijos skatina elektroninių mokėjimo priemonių inovaciją. Tačiau susidūrę su elektroninių mokėjimo priemonių terminu pradėdame mąstyti, kokias galėtume išskirti šių priemonių rūšis.

Deja, vieningos nuomonės dėl elektroninių mokėjimo priemonių rūšių nėra. Vieni autoriai (V. Stanevičius ir V. Sūdžius) išskiria banko mokėjimo korteles, elektroninius čekius, skaitmeninius pinigus, elektroninius pinigus, kiti (Europos Centrinis Bankas (toliau – ECB), tokios pačios nuomonės laikosi ir J. Zika) teigia, kad tai – tradicinės ir naujos elektroninės mokėjimo priemonės. Tradicinėmis elektroninėmis priemonėmis jie laiko šias priemones: kredito korteles, kredito pervedimus ir taip vadinamus debeto instrumentus (debeto kortelės, debeto pervedimai ir čekiai), o naujos mokėjimo priemonės, jų nuomone, yra šios: elektroniniai pinigai, personaliniai “on-line” mokėjimai arba kitaip tai – “*person-to-person*” (nurodytam konkrečiam asmeniui) mokėjimai, kurie leidžia vartotojui siųsti pinigus iš savo banko sąskaitos ar kredito kortelės sąskaitos, naudojant elektroninį paštą į kito vartotojo banko sąskaitą. Ryškiausias *person-to-person* mokėjimo pavyzdys yra PayPal, turintis daugiau nei 100 mln. vartotojų.

Tuo tarpu V. Vaškelaitis, J. Šatas, klasifikuodami elektronines mokėjimo priemones, išskiria nuotolinės prieigos priemones ir elektroninius pinigus. Pastarieji vadovaujasi tiek ES (Rekomendacija 97/489/EB), tiek Lietuvos Respublikos (toliau darbe – LR) (LR Mokėjimų įstatymas) teisės aktais, kuriuose nurodoma, kad elektroninėmis mokėjimo priemonėmis yra laikomos:

- **nuotolinės prieigos mokėjimo priemonės** (*angl. Remote access payment instrument*) – priemonės, suteikiančios galimybę jų turėtojui pasiekti lėšas, laikomas jo/jos sąskaitoje įstaigoje,

kurioje leidžiama atlikti mokėjimus lėšų gavėjui ir kuriomis atsiskaitant paprastai reikia asmens kodo ir/arba kokio nors kito panašaus tapatybės įrodymo. Tai – mokėjimo kortelės (ar tai būtų kredito, debeto, atidėto debeto ar išlaidų kortelės) ir bankų paslaugų telefonu bei kliento namuose teikimo programinė įranga;

- **elektroninių pinigų priemonės** (*angl. Electronical money instrument*) – pakartotinės įkelties mokėjimo priemonė <...>, ar tai būtų išsaugotos vertės kortelė arba kompiuterio atmintis, kurioje elektroniniu būdu saugomi piniginės vertės vienetai <...>.

Atsižvelgdami į Rekomendacijos 97/489/EB ir LR Mokėjimų įstatymo pavyzdinį elektroninių mokėjimo priemonių klasifikavimo planą, antroje darbo dalyje pateiksime mokėjimo kortelės, kaip elektroninės mokėjimo priemonės, sąvoką, klasifikaciją. Taip pat aptarsime egzistuojančias mokėjimo kortelių sistemas bei teisinį mokėjimo kortelės reguliavimą. Be abejo, analizuosime operacijose su mokėjimo kortelėmis dalyvaujančių asmenų tarpusavio santykius ir kt.

II DALIS. MOKĖJIMO KORTELĖS TEISINĖ PRIGIMTIS

1 skyrius. Mokėjimo kortelės, kaip elektroninės mokėjimo priemonės, sąvoka

Literatūros šaltiniai nepateikia vieningos mokėjimo kortelės sąvokos arba pateikia atskirų mokėjimo kortelių rūšių, pvz., debeto, kredito ir pan., apibūdinimus.

Neabejotinai galima teigti, kad kiekvienas autorius pateikia savitą apibrėžimą. Pvz., V. Stanevičius bei V. Sūdžius savo “Elektroninės komercijos studijoje” [30] teigia, kad:

- 1) tai priemonė atsiskaitymams negrynaisiais;
- 2) paprastas ir patogus būdas disponuoti sąskaitoje esančiais pinigais, atsiskaitant kortelėmis bet kurioje šalyje, bet kokia valiuta parduotuvėse ir degalinėse bei išimant grynuosius pinigus;
- 3) priemonė negrynųjų pinigų atsiskaitymams, būdas gauti banko kreditą bei išsiimti grynųjų pinigų sumas. Tai plastikinės kortelės su magnetine atmintimi, saugoma magnetinėje juostelėje ar mikroschemoje;
- 4) plastikinė kortelė yra dokumento, reikalingo apmokėti iš kortelės turėtojo sąskaitos, sudarymo priemonė.

V. Vaškelaitis pateikia šiek tiek bendresnę sąvoką, teigdamas, kad “mokėjimo kortelė – tai plastikinė elektroninė mokėjimo priemonė, kuri atstoja grynuosius pinigus ir leidžia patogiau, saugiau ir ekonomiškiau juos naudoti” [32. P.328].

Tuo tarpu J. Šatas knygoje “Tarptautiniai atsiskaitymai. Teisiniai pagrindai ir praktika” mokėjimo kortelę (*angl. Payment card*) apibūdina kaip: elektroninės formos atsiskaitymų pinigais dokumentą, kurį išleidžiantis bankas (arba kita kredito įstaiga) patvirtina, kad tame banke (arba kitoje kredito įstaigoje) atidaryta kortelės turėtoju sąskaita neviršijant joje esančios sumos (arba suteikto kredito limitu) gali būti atliekami atsiskaitymai [31. P. 243].

Pirmasis ES teisės aktas, kuriame pateikiamas mokėjimo kortelės apibrėžimas – 1987 m. gruodžio 8 d. Komisijos rekomendacija 87/598/EEB dėl Europos elgesio kodekso dėl elektroninių mokėjimų (santykių tarp finansinių institucijų, prekybininkų ir paslaugų teikėjų ir vartotojų) (toliau darbe – Rekomendacija 87/598/EEB). Tiesa, pateiktas apibrėžimas labai primityvus, tačiau galima teigti, kad tai vienintelė (neatsižvelgiant į tai, kad mokėjimo kortelės terminas pateikiamas ir Europos Mokėjimų Tarybos (toliau darbe – EMT) išleistame “Bendros Mokėjimų Eurais Eerdvės kortelių apraše” tiesioginė mūsų aptikta sąvoka. Minėtoje rekomendacijoje nurodoma, kad mokėjimo kortelė – tai kortelė, kurioje yra magnetinė juostelė ar mikroschema, t.y. čia pateikiama daugiau kortelės techninė charakteristika.

Kiti ES teisės aktai, deja, konkrečios mokėjimo kortelės sąvokos nepateikia. Yra tik nurodoma, kad mokėjimo kortelė yra viena iš nuotolinės prieigos mokėjimo priemonių (Rekomendacija 97/489/EB) arba kortelė įvardinama kaip mokėjimo įrenginys (Rekomendacija 88/590/EEB).

Panaši situacija susiklosčiusi ir LR teisės šaltiniuose². Nei LR Civilinis kodeksas, nei LR Mokėjimų įstatymas konkrečios sąvokos nepateikia. Nors pvz., Lietuvos Banko valdybos 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarime Nr. 139 “Dėl mokėjimo priemonių statistinės atskaitomybės” yra įtvirtinama mokėjimo kortelės sąvoka, kurioje atsispindi ne mokėjimo kortelės funkcijos ir charakteristikos, bet greičiau, mokėjimo kortelių klasifikacija Lietuvoje bei vienintelio emitento (kredito įstaigos) išskyrimas. Minėtame nutarime nurodoma, kad mokėjimo kortelė – tai šalyje kredito įstaigos išleista galiojanti kortelė su grynujų pinigų funkcija, debeto, debeto su atidėtojo lėšų nurašymo funkcija, kredito ir iš anksto apmokėta kortelė, taip pat trišalių schemų kortelė, išleista tarpininkaujant šalies kredito įstaigai (pvz., American Express, Diners).

Tuo tarpu kitokia praktika yra susiklosčiusi ES valstybėse narėse. Pvz., Lenkijos Respublikoje mokėjimo kortelės terminas yra pateikiamas 1997 m. Bankininkystės įstatyme [16], kuriame nurodoma, kad “mokėjimo kortelė – tai kortelė, identifikuojanti išdavėją ir teisėtą turėtoją, skirta gryną pinigų išmokėjimui arba atsiskaitymui, o jei kortelę išdavė bankas arba kredito suteikimo įstaigos – taip pat grynujų pinigų išėmimui arba atsiskaitymams panaudojant kreditą. Kortelės sąvoką taip pat galime rasti ir Jungtinės Karalystės [45] “Bankininkystės kodekse”.

Mokėjimo kortelių definiciją sutinkame ir ES institucijų studijose, ataskaitose pasirinkta darbo tema. Pvz., EK preliminarioje ataskaitoje [38], susijusioje su mokėjimo kortelėmis, pateikiama mokėjimo kortelės sąvoka ir ji skamba taip: “Mokėjimo kortelė – tai kortelė, kuri leidžia jos turėtojui atlikti mokėjimus už prekes ir paslaugas pardavimo vietose esančiuose terminaluose³ ar nutolusiai (užsakymas paštu, telefonu, Internetas) atitinkamai nepristatant operacijoms kortelės”.

Labai panašaus turinio mokėjimo kortelės apibrėžimas pateikiamas ir “Bendros mokėjimų eurais erdvės kortelių apraše” (toliau – “BMEE kortelių aprašas”). Nurodoma, kad mokėjimo kortelė – tai kortelė, kurią gali panaudoti kortelės turėtojas, atlikdamas grynujų pinigų išėmimą iš bankomato ar mokėdamas POS terminale [15].

Visos pateiktos sąvokos turi bendrų bruožų. Visų pirma, mokėjimo kortelė yra priemonė naudojama atsiskaitymams. Antra – galima teigti, kad tai yra elektroninė priemonė leidžianti patogiai valdyti lėšas. Tad apibendrinami galima teigti, kad:

² Mokėjimo kortelių teisinis reglamentavimas bus pateikiamas 4 skyriuje.

³ POS terminalas/ kortelių skaitytuvas.

Mokėjimo kortelė – tai elektroninė mokėjimo priemonė, kurios pagalba kortelės turėtojas turi galimybę sumokėti už prekes ir paslaugas, išgryninti pinigus ir kt.⁴ Kitaip tariant, “tai savotiška elektroninė pinigine, raktas į kliento sąskaitą, galimybė atsiskaityti negrynaisiais pinigais” [31. P. 243].

2 skyrius. Kortelių klasifikavimo ypatumai

Sparti dabartinių technologijų plėtra, didėjantis kortelių vartojimo poreikis⁵ įgalina mokslininkus kurti naujas bei kartu tobulinti esamas šias mokėjimo priemones. Galbūt dėl šios priežasties mokėjimo kortelės gali būti klasifikuojamos įvairiais pagrindais.

Vienas iš klasifikavimo pagrindų, kurį išskiria daugelis autorių (pvz., V. Vaškelaitis, V. Stanevičius bei V. Sūdžius ir kt.), yra **mokėjimo kortelės pagal technines jų charakteristikas**. Tai:

1) **kortelės su magnetine juoste** (*angl. Magnetic stripe card*). Jos savo erą pradėjo dar 1960 m., kuomet buvo sukurti pirmieji bankomatai. Kaip teigia V. Vaškelaitis, “tai buvo revoliucija kortelių versle, nes suteikė galimybę bankams teikti iš principo naujas paslaugas: pinigus buvo galima pasiimti pinigų automatu, o ne banko filiale” [32. P. 330]. Magnetinės kortelės juostelė yra paruošta iš mažųjų geležies magnetinių dalelių. Juostelė paprastai turi 3 takelius (šiuolaikinės gali turėti iki 4 takelių), kuriuose yra koduojama skirtinga informacija. Pz., viename iš takelių (ISO-2) laikoma informacija, susijusi su kortelės galiojimo laiku, tarnybiniu kodu, asmeninio kodo patikrinimo zona ir pan. Kitas takelis (ISO-1) saugo analogišką informaciją, tačiau jame dar yra ir kortelės turėtojo vardas⁶.

2) **mikroprocesorinės arba lustinės** (*angl. Chip card*). Kadangi prie tobulėjančių technologijų prisitaikė ne tik kortelės leidžiantys, bet ir jas neteisėtai naudojantys asmenys, kortelės su magnetinėmis juostelėmis tapo nesaugiomis. Dėl šios priežasties bankai pradėjo siūlyti mikroprocesorines arba lustines mokėjimo korteles.

Pirmosios mokėjimo kortelės turinčios mikroprocesorius pasirodė jau 1974 m. Į kortelę integruota mikroschema išplėtė mokėjimo kortelės funkcines galimybes ir padarė jas pranašesnėmis palyginus su magnetinėmis.

Pirma, mikroprocesorinių kortelių atmintis yra daug talpesnė. Jei magnetinės kortelės talpa 1 KB, tai mikroprocesorinių nuo 1-64 KB.

⁴ Sąvoka suformuluota aut.

⁵ Europos Sąjungoje mokėjimo kortelių rinka 2001 – 2005 m. išaugo 28.2 proc. (žr. 1 priedą). Vienam Europos Sąjungos piliečiui 2005 m. vidutiniškai teko 1.33 kortelės su grynųjų funkcija ir 1.35 kortelės su mokėjimo funkcija (žr. 2 priedą).

⁶ How does a magnetic stripe on the back of a credit card work? <http://money.howstuffworks.com/question503.htm>, prisijungimo laikas: 2007-08-22.

Antra, šios kortelės turi galimybę dirbti realiu laiku, t.y. kiekvieną kartą atliekant operaciją nėra būtinybės susisiekti su duomenų apdorojimo centru, kadangi sąskaitos būklė atsispindi pačioje kortelėje.

Trečias, ir galbūt svarbiausias, aspektas – kortelės tapo saugesnės. Saugumą garantuoja mikroschema, turinti kelias apsaugos pakopas, pvz., jei vagys, pasinaudodami kortele, bando išgryninti pinigus ir tris kartus surenkamas neteisingas PIN kodas, mokėjimo kortelė gali būti ne tik sulaukoma, tačiau įmanomas ir mikroschemos susinaikinimas.

3) **optinės (lazerinės)** (*angl. Optical card*), kurias 1981 m. išrado John Dreksler. Joje įrašas lazeriniu prietaisu daromas į specialų lazerinį diską, įlietą į kortelę ir atitinkamai lazerio pagalba jis nuskaitomas (tokia pati technologija yra naudojama nuskaitant informaciją iš CD). Šių kortelių privalumas tas, kad galima įrašyti didelės apimties informaciją (net 2-16 MB). Optinės (lazerinės) kortelės taip pat pasižymi ir atsparumu išoriniams veiksniams, pvz., karščiui, drėgmei ir pan. Tačiau nežiūrint to, bankiniuose atsiskaitymuose šios kortelės nėra plačiai taikomos, kadangi pati kortelė ir įranga jai aptarnauti yra per brangi, ir jos naudojimas neatsipirktų.

4) **mišrios mokėjimo kortelės** (*angl. Hybrid payment card*). Tai kortelės, kurios turi ir magnetinę juostelę, ir mikroschemą [30].

Literatūroje mokėjimo kortelės taip pat gali būti skirstomos ir **pagal teikiamas paslaugas arba funkcines charakteristikas**. Atsižvelgiant į minėtą pagrindą, yra išskiriama:

1) **kredito kortelė** (*angl. Credit card*) – tai elektroninė mokėjimo priemonė, skirta atsiskaityti už prekes ir paslaugas kredito pagrindu. Ši priemonė suteikia galimybę jos turėtojui pirkti prekes bet kurioje prekybos vietoje, kuri priima kredito korteles ir gražinti kredito kortelės emitentui visą išleistą sumą arba dalimis sutartyje numatyta tvarka ir per nustatytą laikotarpį [32. P. 328-329; 38; 45. P. 21]. Paprastai kredito kortelė yra išduodama su kredito limitu⁷, t. y. su galimybe išleisti daugiau pinigų, nei yra sąskaitoje. Pvz., bankas sudarydamas su jumis kredito kortelės sutartį, nustatė, kad jūsų kredito limitas yra 800 Lt. Kortelės sąskaitoje jūs turite 500 Lt, tai šia kortele jūs galite įsigyti paslaugų ir prekių už 1300 Lt, t.y. 500 Lt savo lėšomis ir 800 Lt už iš banko paskolintas lėšas.

Šios kortelės yra viena iš labiausiai paplitusių mokėjimo priemonių pasaulyje. Ne mažesnio susidomėjimo kredito kortelė sulaukia ir Lietuvoje⁸. Kas gi lemia šios elektroninės mokėjimo priemonės populiarumą? Manytume, kad populiarumas yra sąlygojamas keleto veiksnių.

⁷ **Kredito limitas** yra didžiausia leistina pinigų suma, kurią asmuo gali skolintis iš banko (pagal <http://www.sampo.lt>). Paprastai limitas nustatomas pagal asmens finansines galimybes.

⁸ Pvz., Lietuvoje kredito kortelių 2000 m. buvo išleista 9208 vnt., o 2005 m. – jau net 146 641 vnt. Tačiau jei imsime visas išleistas korteles, lietuviai labiau renkasi debeto korteles (žr. 3 priedą) [43; 44].

Pirma, naudojant kredito korteles paprastai jos turėtojas susilaukia įvairiausių banko partnerių nuolaidų, pvz., AB bankas “Hansabankas” siūlo kredito korteles automobilių mylėtojams, kuriomis naudojantis suteikiamos tam tikros nuolaidos perkant naujus automobilius.

Antra, kortelės savininkui yra teikiamos papildomos paslaugos, pvz., AB SEB Vilniaus bankas, AB bankas “Hansabankas”, o taip pat ir AB DnB NORD bankas bei kt., siūlydami kredito korteles kartu siūlo ir draudiminę apsaugą (medicininių išlaidų draudimą, kelionių draudimą, bagažo draudimą ir kt.). Tiesa, šių paslaugų spektras paprastai priklauso nuo klientų kategorijos⁹.

Trečia, jas galima panaudoti išimant grynuosius pinigus iš bankomato.

Ketvirta, jomis galima pasinaudoti mokėjimams Internetu. Kredito kortelių panaudojimas Internetu yra dažnas dėl to, kad [39. P. 9]:

- jos yra plačiai žinomos;
- jomis paprasta atsiskaityti;
- tarptautinių atsiskaitymų kaštai yra mažesni.

Lietuvos literatūroje, o taip pat ir ES teisinėje literatūroje yra išskiriamos tik kredito kortelės su tam tikromis jungtinėmis funkcijomis, pvz., kredito kortelė su atidėto debeto funkcija. Tačiau jei žiūrėtume į JAV atliekamus tyrimus bei kt. literatūrą, sutiktume “universalios kredito kortelės” (*angl. General purpose credit card*) pavadinimą [40]. Šis terminas slepia daug kredito kortelių rūšių, pvz., pramogų ir kelionių kortelės (*angl. Travel & Entertainment, T&E*) arba išlaidų kortelės (*angl. Charge cards*), kurių veikimo schema panaši į kredito kortelę, tik kad suteiktą kreditą reikia apmokėti iš karto, kai tik gaunama ataskaita ir kt.¹⁰

2) **debeto kortelė** (*angl. Debet card*) [45. P. 21] – tai kortelė, kuri leidžia jos turėtojui atsiskaityti už pirkinius ir paslaugas tiesiogiai nurašant lėšas nuo kliento banko sąskaitos panaudojant EFTPOS¹¹ ar kt. terminalus. Kadangi lėšos yra nurašomos tiesiogiai, tai mums leidžia daryti išvadą, kad pagrindinis debeto kortelės skirtumas nuo kredito yra kortelės turėtojo mokumo patikrinimas.

Debeto kortelė taip pat yra ir prieigos prie lėšų, esančių banke, priemonė. Tokiu būdu kortelė naudojama gryniesiems pinigams pinigų išdavimo punktuose gauti. Be šios funkcijos, debeto kortelė gali būti naudojama sąskaitų apmokėjimui, sąskaitų papildymams atliekamiems bankomatuose/ ATM įrenginiuose. Pastaraisiais metais galimas ir grynujų pinigų išėmimas/ įnešimas prekybos vietose [41. P. 13], pvz. Lietuvoje, UAB “Palink” priklausančiame prekybos centrų tinkle pirkėjai atsiskaitydami kortele gali įnešti bei išsiimti grynuosius pinigus.

⁹ Mokėjimo kortelių klasifikacija pagal klientų kategorijas bus nagrinėjama atskirai.

¹⁰ Plačiau žr. [40].

¹¹ EFTPOS (*angl. Electronic Funds Transfer at Point of Sale*) įrenginys/ terminalas, tai terminalas, kuris leidžia mažmenininkui tiesiogiai debetuoti kliento banko sąskaitą panaudojant debeto kortelę. Debeto kortelė, kaip kad ir ATM kortelė, yra perbraukiama per informacijos nuskaitymo įrenginį. Toliau į EFTPOS įrenginį yra suvedama pinigų suma, o pirkėjas privalo įvesti savo PIN kodą. Pagal <http://www.wisegeek.com/what-is-eftpos.htm>.

Atliekant mokėjimus debeto kortele pirkėjas gali būti prašomas patvirtinti pirkimo operaciją arba parašu, arba PIN kodu. Tai priklauso nuo to, kokį įrenginį turi pardavėjas. Jei pardavėjas turi POS terminalą, asmuo dės parašą, o jei EFTPOS – tai klientas privalės įvesti PIN kodą. Literatūroje pagal tai, ar prašoma pasirašyti, ar įvesti PIN kodą skiriamos ir debeto kortelių rūšys. Išskiriamos debeto kortelės veikiančios “on-line” ir “off-line” režime. Jų veikimo galimybės labai panašios, pvz., pasinaudojant tiek vieną, tiek kitą debeto kortelę įmanoma pinigų gryninimo operacija ir kt. Tačiau šios kortelės turi ir skirtumų, pvz., atsiskaitant už paslaugas kortele, kuri veikia tiesioginiame (on-line) režime, lėšos iš kortelės turėtojo sąskaitos debetuojamos iš karto, o vykdant mokėjimą netiesioginiame (off-line) režime, atsiskaitymas užtrunka nuo 1-3 dienų (žr. 4 priedą).

Jei lygintume mokėjimus kredito kortelėmis su debeto, pastebėtume, kad nors kredito kortelės ir yra labiau paplitusios, tačiau didesnę dalį mokėjimų negrynaisiais pinigais užima mokėjimai atliekami debeto kortelėmis, pvz., Lietuvoje 2006 m. mokėjimai debeto kortelėmis užėmė 40.8 proc. visų mokėjimų negrynaisiais pinigais, o kredito tik 2.2 proc. [55]. Kyla natūralus klausimas, kodėl taip yra. Manytume, kad debeto kortelės klientai pasirenka, nes:

- jų aptarnavimo mokestis yra mažesnis (žr. 5 priedą);
- kredito kortelės gali gauti ne visi banko klientai, todėl jie mieliau renkasi debeto.

3) **virtuali kortelė** (*angl. Virtual card*) – tai specialaus sertifikato forma išduota nemateriali elektroninė mokėjimo priemonė (nuotolinės prieigos mokėjimo priemonė), leidžianti banko klientui elektroniniu būdu suformuoti mokėjimo nurodymus dėl disponavimo sąskaitoje esančiomis lėšomis, t.y. atsiskaityti už prekes ir paslaugas negrynaisiais pinigais Interneto prekybos ir paslaugų įmonėse jų darbo metu¹². Vadinasi, virtuali kortelė yra naudojama mokėjimams internetu. Kaip teigia V. Sūdžius bei V. Stanevičius, pagrindinis šios mokėjimo priemonės privalumas tas, kad nereikia atskleisti savo kredito kortelės duomenų. Todėl nenuostabu, kad lyginant 2003 m. ir 2006 m. Lietuvoje išleistų į apyvartą kortelių skaičių, jaučiamas akivaizdus šios priemonės populiarėjimas, t.y. per 3 m. kortelių skaičius išaugo net 313.1 proc. (žr. 6 priedą).

4) **mažmeninės prekybos kredito, prekybininkų arba lojalumo kortelės** (*angl. Retail credit, Retailer or loyalty card*) – tai mokėjimo priemonės, kurios yra naudojamos tik tam tikrose parduotuvėse, degalinių tinkluose, priklausomai nuo kortelės emitento.

Pagal savo funkcines charakteristikas išskirtos kortelės yra panašios. Visos jos yra naudojamos emitentų ar jų partnerių nuolaidų programoms arba “tam tikroms prekėms ir paslaugoms apmokėti paskolos, kurią suteikia tas paslaugas teikianti mažmeninė įmone, sąskaita” [32. P. 329]. Kaip pastarųjų pavyzdį Lietuvoje mes galime išskirti UAB “Lukoil Baltija” kredito kortelės, kurios išduodamos juridiniams asmenims. Turėdami šias kortelės juridiniai asmenys gauna

¹² <http://www.nordlb.lt/lt/dokumentai/mokejimo-korteliu-teikimo-salygos/>.

beprocentį kreditą (iki 45 dienų) degalams įsigyti, o taip pat ir nuo įsigyto kuro kiekio nuolaidas¹³. Tuo tarpu prekybininkų arba lojalumo kortelės, pvz., “Maxima”, “Statoil extra”, “Norfa” ir kt., skirtos tik nuolaidoms ar premijų kaupimui, todėl vargu ar galėtume jas pavadinti mokėjimo kortelėmis. Geriausiu atveju jos būtų laikomos mokėjimo kortelėmis, jei būtų sujungtos su kredito įstaigų išleistomis mokėjimo kortelėmis, pvz., AB SEB Vilniaus bankas ir MAXIMA LT, UAB jungtinė Visa Electron kortelė. Visgi galima teigti, kad Lietuvoje yra ir nuolaidų kortelių, kurios gali būti priskiriamos prie elektroninių mokėjimo priemonių. Tai – “IKI PREMIJA” debetinės mokėjimo kortelės¹⁴.

Paradoksalu, tačiau kad minėtos prekybininkų arba lojalumo kortelės gali būti įvardinamos kaip mokėjimo kortelės, patvirtina ir studija, susijusi su Rekomendacijos 97/489/EC įgyvendinimu. Šioje studijoje yra pateikta įmonės kortelės (*angl. Company card*) [45. P. 21], kaip elektroninės mokėjimo priemonės sąvoka. Teigiama, kad tai mokėjimo instrumentas, kuris leidžia klientui pirkti tam tikros rūšies produktus (pvz., degalus) ar apsipirkinėti tam tikrose prekybos vietose (pvz., prekybos centruose ar jų tinkle). Taip pat nurodoma, kad ši priemonė veikia pagal atidėto debeto schemą, t.y. sąskaita debetuojama tik po tam tikro periodo, kuris apibrėžtas elektroninės mokėjimo priemonės sutartyje.

5) **ATM kortelė** (*angl. ATM card*). Šios kortelės yra naudojamos tik grynųjų pinigų išėmimui iš bankomatų/ ATM įrenginių. Jomis taip pat galima atlikti kredito pervedimus, tačiau tik specialiuose bankomatuose (giro ATM) [41. P. 13]. ATM kortelių, kaip vieno tikslo kortelių (*angl. Single purpose card*) nėra labai daug. Jos dažniau kompiliuojamos su kitomis kortelėmis, pvz., kredito, debeto ir pan.

6) **e-p pinigų kortelė** (*angl. E-money card*) – tai yra viena iš e-p pinigų formų¹⁵. Ši priemonė suteikia jos naudotojui galimybę atlikti mažos vertės mokėjimus Internete. Deja, reikia pastebėti, kad šios mokėjimo priemonės nėra plačiai naudojamos tarp vartotojų. Jomis atliekama tik apie 0.2 proc. visų nepiniginų atsiskaitymų ES [39. P. 13]. Pastarosios mokėjimo priemonės panaudojimą riboja paradoksali reiškinys – e-p pinigų kortelės nėra populiarios tarp vartotojų dėl mažos pasiūlos ir funkcionalumo, o tarp prekių ir paslaugų tiekėjų dėl to, kad jie neperka specialios įrangos, skirtos e-p pinigų aptarnavimui.

7) **iš anksto apmokėta kortelė** (*angl. Prepaid card*) naudojama mokėjimams Internete. Galima teigti, kad mokėtojas, nusipirkęs šios rūšies kortelę, iš anksto apmoka savo sąskaitą (sąskaitos lėšų suma lygi kortelės kainai). Numeris, išspausdintas ant kortelės, suteikia galimybę pasinaudoti iš anksto apmokėta suma Internete. Iš anksto apmokėtos sąskaitos yra laikomos specialiuose serveriuose, o ne mokėtojo kompiuterinėje įrangoje ar mikroprocesorinėje kortelėje.

¹³ <http://www.lukoil.lt/korteles>.

¹⁴ Plačiau apie kortelės naudojimo taisykles žr. <http://old.iki.lt/korteles/?pid=30>.

¹⁵ Apie e-p pinigų sąvoką, savybes, rūšis III d. 2 skyriuje.

Sąskaitoje esančios lėšos gali būti naudojamos smulkiems sandoriams. Taip pat yra galimybė sudėti kelių kortelių vertes ir tokiu būdu atlikti didesnės vertės sandorį. Galima išskirti kelis šios priemonės privalumus.

Pirma, atliekant mokėjimus iš anksto apmokėtomis kortelėmis, nereikia papildomos kompiuterinės įrangos. Dėl šios priežasties mokėtojui neatsiranda papildomų išlaidų.

Antra, mokėtojas gali išlikti nežinomas, kadangi nėra privalomos registracijos, į sandorius neįtraukiami bankai, taip pat nereikia niekam siųsti kredito kortelės duomenų.

Tačiau šios kortelės nėra plačiai paplitusios, kadangi prekybininkai jomis vis dar nepasitiki. Nors tyrimai rodo¹⁶, kad galimas iš anksto apmokėtų kortelių rinkos sprogymas. Tyrėjai teigia, kad šių mokėjimo priemonių rinka turėtų išaugti per trejus metus, t.y. iki 2010 m. Didžiausia kortelių rinka turėtų būti Jungtinėje Karalystėje, o Lenkijoje ir Rusijoje labiausiai įsisavinama. Vienas iš veiksnių, sąlygojančių didėjančią kortelių apyvartą, bus Vyriausybės programos. Iš anksto apmokėtos kortelės padės viešajam sektoriui sumažinti apgavystes, susijusias su socialinėmis pašalpomis ir užtikrins, kad mokėjimai pasieks tuos, kuriems jie yra skirti. Kitas veiksnys, kuris gali turėti įtakos didėjančiai iš anksto apmokėtų kortelių apyvartai – iš anksto apmokėtos dovanos. Manoma, kad šių kortelių populiarumą lems jų mobilumas, paprastumas, be abejo, patikimumas. Tyrėjai planuoja, kad 2010 m. mokėjimai šiomis kortelėmis pasieks 164 mlrd. dolerių.

8) **daugiafunkcinė kortelė** (*angl. Multifunctional card*) – tai kortelė, kuri turi kelias funkcijas. Pvz., debeto, ATM ir mažmenininkų (AB banko “Hansabankas” leidžiama “Hansabankas” ir “Maxima” universalioji kortelė, su kuria galima mokėti už prekes ir paslaugas, kartu gaunant prekybos centruose nuolaidų galimybę, išsiimti grynuosius pinigus), kredito ir ATM kortelės derinys; kredito, debeto ir ATM arba debeto, kredito bei e-pinigių ir pan.

Dar vienas iš klasifikavimo pagrindų, sutinkamų literatūroje – tai mokėjimo kortelių klasifikacija *pagal panaudojimo erdvę arba atsiskaitymų galimybę*:

1) **vietinės** (*angl. Local card*) **mokėjimo kortelės** – tai mokėjimo priemonės, skirtos mokėjimams šalies ar šalių grupės teritorijoje. V. Sūdžius bei V. Stanevičius kaip šios kortelės pavyzdį įvardina dar AB Lietuvos taupomojo banko leistą Globus kortelę, su kuria buvo galima mokėti Lietuvoje ir Latvijoje. Šie autoriai prie vietinių mokėjimo kortelių taip pat priskiria ir dvišales (prekybininko ir banko) korteles, kurios skirtos mokėjimams tam tikrose uždaroje prekybos centruose, degalinėse ir pan. (pvz., degalinių Statoil kortelė ir kt.).

2) **naudojamos užsienyje arba tarptautinės mokėjimo kortelės** (*angl. International card*). Tai elektroninės mokėjimo priemonės, kurių pagalba galima atsiskaityti ne tik savoje šalyje, bet ir kitose užsienio šalyse. Tarptautinės mokėjimo kortelės yra patogios tuo, kad, pvz., vykstant į kelionę, asmeniui nereikia iš anksto rūpintis ir pirkti kitos šalies valiutos. Turėdamas tarptautinę

¹⁶ Tyrimus MasterCard Europe užsakymu atliko Boston Consulting Group. Plačiau žr. [84].

mokėjimo kortelę, toks asmuo gali atsiskaityti už prekes ir paslaugas ir išleista suma bus nurašoma nuo kortelės sąskaitos. Beje, reikia pastebėti, kad valiutos konvertavimas vyksta daug palankesniu kursu nei valiutos pirkimas mokant už ją grynaisiais pinigais. Taigi galima drąsiai teigti, kad tarptautinės kortelės yra daug pranašesnės nei vietinės. Tačiau jos turi ir trūkumų. Kaip teigia “Elektroninės komercijos studijos” autoriai V. Stanevičius bei V. Sūdžius, tarptautinės kortelės dažniau tampa nusikalstamų grupuočių, kurios veikia tarptautiniu mastu, taikiniu. Taip yra dėl to, kad nusikaltėlius tarptautinių nusikaltimų atveju yra sunkiau susekti, todėl jiems lengviau sukčiauti, patogiau perduoti ir slėpti duomenis ir pan.

J. Šatas išskiria mokėjimo kortelių klasifikaciją *pagal emisijos šaltinius* [31. P. 244-245]. Tai būtų:

1) **banko mokėjimo kortelės** – tai mokėjimo priemonės, kurias išleidžia ir išduoda bankai. Banko kortelės gali būti debeto, kredito, virtualios.

2) **ne banko kortelės** – tai mokėjimo instrumentas, kurio emitentas (išleidėjas) yra juridinis asmuo (ne kredito įstaiga), užsiimantis ūkine komercine veikla.

Dar vienas iš klasifikavimo pagrindų, kurį norėtume išskirti, yra *mokėjimo kortelės pagal kortelių turėtojų kategorijas*. Tiek praktikoje, tiek teorijoje yra išskiriamos:

- 1) **kortelės, skirtos privatiems klientams**; ir
- 2) **verslo klientams skirtos kortelės**.

Kalbėdami apie kredito korteles, šiek tiek užsiminėme, kad kredito kortelių teikiamų papildomų paslaugų pobūdis bei dydis priklauso nuo kortelės turėtojo kategorijos. Taigi privatūs klientai turi galimybę įsigyti įprasto lygio korteles arba jiems gali būti suteikiamos auksinės, platininės ir kt. pobūdžio ir privalumų turinčios mokėjimo priemonės. Pvz., klientas, turintis auksinę mokėjimo kortelę, banke turi aptarnavimo pirmenybę. Tačiau tokios kortelės “įkandamos” ne kiekvienam. Pvz., kad asmuo gautų AB banko “Hansabankas” auksinę Visa ar MasterCard kredito kortelę, asmens pajamos turi būti nemažesnės nei 3000 Lt per mėnesį (Vilniuje), 2700 Lt (Kaune ir Klaipėdoje), 2100 Lt (kituose miestuose ir miesteliuose)¹⁷.

Tokios kortelės kaip Visa Business, MasterCard Business yra skirtos tik verslo klientams, jų kasdieninių operacijų atlikimui (grynųjų pinigų išėmimui, įnešimui ir kt.), kelionėms ir pan.

Pateikėme dažniausiai literatūroje pasitaikančius klasifikavimo pagrindus. Nenorime ir negalime teigti, kad tai yra baigtinis ir išsamus sąrašas. Manytume, kad kiekvienas autorius mokėjimo priemonių klasifikaciją pasirenka pagal savo žinių, galbūt ir patirties, lygį. Todėl pateikta klasifikacija nepretenduoja į absoliučią tiesą¹⁸.

¹⁷ http://www.hansa.lt/fiziniam30_267_34.html.

¹⁸ Autorė pateikdama klasifikaciją apibendrina literatūroje pateiktus pagrindus. Kai kurias jai žinomas, ar literatūroje pateiktas mokėjimo priemonės ji priskyrė vienam ar kitam klasifikacijos pagrindui.

Taip pat norėtume pastebėti, kad teisės aktai (nei ES, nei LR) mokėjimo kortelių klasifikacijos nepateikia. Iš kitos pusės, galbūt to teisės aktai atsispindėti ir neturėtų, kadangi, atsiradus naujam mokėjimo kortelės produktui, įstatymų leidėjai būtų priversti keisti ir pačius teisės aktus. Dėl šios priežasties atskiruose leidiniuose galime rasti tik išskiriamas kredito, debeto, atidėto debeto, įmonių mokėjimo korteles. Tačiau susirūpinimą kelia tai, kad skirtingi literatūros šaltiniai pateikia skirtingus priemonių pavadinimus, nors jų aprašymai ir sutampa. Tad būtų paprasčiau, jei įstatymų leidėjai pateiktų pavyzdinį sąrašą su kortelių aprašymu. Toks žingsnis, manytume, suteiktų teisinio aiškumo, be to, kortelių naudotojams būtų paprasčiau orientuotis mokėjimo kortelių rinkoje.

3 skyrius. Mokėjimo kortelių sistemos

Skyriuje “Mokėjimo kortelių klasifikavimo ypatumai” kalbėjome apie mokėjimo kortelių klasifikaciją pagal emisijos šaltinius bei pagal panaudojimo erdvę arba atsiskaitymų galimybę. Minėjome, kad gali būti banko ir ne banko mokėjimo kortelės. Taip pat išskyrėme vietines ir tarptautines mokėjimo korteles. Pažymėtina, kad šis mokėjimo kortelių skirstymas yra ne tik klasifikavimo pagrindas, bet ir tam tikros mokėjimo kortelių sistemos arba schemas¹⁹.

Atsižvelgdami į tai, kad mūsų darbo pagrindinis tikslas yra analizės, susijusios su mokėjimo kortelių išleidimu bei atsiskaitymu, pateikimas, šiame skyriuje apsiribosime tik mokėjimo kortelių sistemos sąvoka bei tam tikrų mokėjimo kortelių sistemų rūšių platesne analize.

Teisės aktai (nei ES, nei LR) tiesioginės “mokėjimo kortelių sistemos” sąvokos nepateikia, tuo tarpu EK preliminarinioje ataskaitoje [38], susijusioje su mokėjimo kortelėmis, šią sąvoką randame. Nurodoma, kad:

“Mokėjimo kortelės sistema (ar mokėjimo kortelės schema, ar mokėjimo kortelės tinklas) – tai techninė ir komercinė infrastruktūra, kuri įkurta aptarnauti vieną ar kelis konkrečių kortelių prekinis ženklus, ir kuri sukuria struktūrą, veikimo ribas ir taisykles, kurios yra būtinos, kad prekinis ženklas funkcionuotų”.

Kaip matyti iš apibrėžimo, “sistema” šiuo atveju suprantama kaip tam tikra infrastruktūra, kuri sukurdamą tam tikras taisykles ir nustatydamą, kaip sistemos dalyviai turi elgtis, užtikrina mokėjimo kortelių funkcionavimą. Dėl šios priežasties “mokėjimo kortelių sistemos sudaro galimybes vartotojams korteles naudoti (o verslo įmonėms – jas priimti) kaip mokėjimo priemonės” [46].

¹⁹ Iš esmės “sistemos” ir “schemas” sąvokos tapatinamos. Nors pvz., Jungtinės Karalystės Ekonomikos ir finansų ministerijos 2000 m. išleistame dokumente - konsultacijoje dėl konkurencijos mokėjimų sistemose nurodoma, kad “Mokėjimo schema – tai bendras taisyklių rinkinys apimantis konkrečius mokėjimo metodus ar mokėjimo metodų rinkinys, o mokėjimo sistema – tai bendras procesas, kuriuo galutinis naudotojas perveda lėšas kitam galutiniam naudotojui”. Op. cit.: [35].

Pateikę mokėjimo kortelės sistemos sąvoką, taip pat norėtume apibendrinti ir pačias mokėjimo kortelių sistemas.

V. Vaškelaitytis knygoje “Piniginiai atsiskaitymai: teorija ir praktika” išskiria tokias mokėjimo kortelių sistemas [32. P. 429]:

- 1) banko kortelių sistemos, kurios gali būti:
 - a) tarptautinės (Eurocard/ Mastercard; VISA); ir
 - b) vietinės (Globus Vilniaus banko, IMPAR Card).
- 2) kitų kortelių sistemos (firmų, organizacijų, klubų, parduotuvių, degalinių ir pan.).

Tačiau literatūroje galima sutikti ir kitą mokėjimo kortelių sistemų klasifikavimą. Pvz., Thanh Tu Nguyen [70. P. 12] nurodo, kad egzistuoja taip vadinamos “keturių–šalių” ir “trijų–šalių” (žr. 7, 8 priedus) mokėjimo kortelių sistemos. Pirmoji yra atviro tipo sistema, tokia kaip VISA ir MasterCard, kurioje veikiama narystės asociacijoje pagrindu. Antroji – “trijų – šalių” sistema yra laikoma uždaro pobūdžio (American Express, Discover, Diner Club) ir joje su licencijos (pagal kurią galima platinti korteles) turėtoju yra pasirašomos tik sutartys dėl licencijų ir tai, jei tai yra būtina verslo strategijai. Taip pat yra išskiriamos “dviejų – šalių”, debetinės, kreditinės mokėjimo kortelių sistemos.

Kadangi mūsų darbo tikslas nėra pateikti išsamios mokėjimo kortelių sistemos apžvalgos, toliau darbe plačiau nagrinėsime tik “atviro” tipo VISA bei MasterCard mokėjimo kortelių sistemas²⁰ bei apžvelgsime su mokėjimo kortelių sistemomis susijusią Bendrą Mokėjimo Eurais Erdvę.

3.1. VISA ir MasterCard mokėjimo kortelių sistemos

Praktikoje yra geriausiai žinomos dvi tarptautinės mokėjimo kortelių sistemos, tai – VISA ir Mastercard.

VISA

Galima teigti, kad *Visa*²¹ yra didžiausia mokėjimo kortelių sistema, apimanti daugiau nei 1.4 mlrd. kortelių visame pasaulyje. Ši kortelių sistema yra paplitusi visose Europos, Šiaurės Amerikos valstybėse ir daugelyje kitų šalių, tame tarpe ir Lietuvoje.

Visa yra ne pelno (nors ji pelną duoda, tačiau ši korporacija veikia pelno ir nuostolio subalansavimo (*angl. Break-even*) pagrindu) korporacinė įmonė, kurią šiuo metu valdo 16400

²⁰ Šių sistemų pasirinkimą lėmė jų populiarumo veiksnys. Pvz., Europos rinkoje Visa kortelės užima nuo 4 proc. Nyderlandai iki 69 proc. Portugalijoje, mokėjimo kortelių rinkos. Op. cit. [70. P. 17]

²¹ Visa Inc. – tai privataus kapitalo korporacija sukurta suvienijus Visa USA, Visa Canada ir Visa International (įskaitant Visa verslą Ramiojo vandenyno Azijoje, Lotynų Amerikoje ir Karibuose, taip pat Centrinę ir Rytų Europą, Vidurio Aziją ir Afriką).

narių²², kurie taip pat yra ir *Visa* klientai. Kitaip tariant, *Visa* yra tarptautinė asociacija, kurios tikslas yra kurti naujus produktus, tikrinti jų patikimumą, tuo įnešant į rinką daugiau atvirumo, konkurencijos ir dinamikos. Įdomu tai, kad *Visa*, kaip įmonė, pati jokių mokėjimo priemonių neleidžia. Ši prerogatyva priklauso jos nariams, kurie asociacijoje veikia sutarčių pagrindu. Lietuvos komerciniai bankai (AB bankas “Hansabankas”, Akcinė bendrovė PAREX BANKAS, AB DnB NORD ir kt.) taip pat priklauso šiai tarptautinei mokėjimo kortelių sistemai, pvz., AB SEB Vilniaus bankas (buvęs AB “Vilniaus bankas”) į *Visa* korporaciją įsijungė 1991 m., ir 1993 m. emitavo pirmąją “Visa Classic” mokėjimo kortelę. Vadinasi, tik korporacijos nariai leidžia mokėjimo korteles, nustato jų išleidimo, aptarnavimo ir kt. mokesčius.

Yra išskiriami “nariai valdytojai” ir “asocijuoti nariai”. Pagrindinis skirtumas tarp jų – pirmieji turi teisę dalyvauti priimant sprendimus, susijusius su leidžiamais produktais. Kad asocijuoti nariai taptų tokiais, juos turi “užtarti” narys valdytojas, o vėliau, vykdydami savo veiklą, jie privalo teikti jam ataskaitas, susijusias su veiklos vykdymu. Natūralu, kad iškyla klausimas, kodėl yra nustatyta tokia diferenciacija? *Visa* nurodo, kad skirtingos narių kategorijos nustatytos norint įvesti lankstumą ir suderinti skirtingus būdus teikiant paslaugas, susijusias su mokėjimais kortelėmis skirtinguose regionuose ir vietinėse rinkose [38. P. 97].

Kiekvienas narys privalo paklusti vidinei korporacijos tvarkai ir griežtai laikytis nustatytų taisyklių bei veiklos praktikos. Už narystę imamas asociacijos mokestis. Jų dydį lemia išleistų kortelių skaičius ir jų panaudojimo (žiūrima į abi, tiek išleidimo, tiek įsigijimo, perspektyvas) apimtis [68]. Už įsipareigojimą paklusti *Visa* korporacijos tvarkai ir mokėti asociacijos mokesčius asociacija įsipareigoja [38. P. 2]:

- 1) nepriklausomai finansinei įstaigai suteikti licenciją (ir nario statusą) naudoti kortelės prekinį ženklą bei tinkle teikti emitavimo bei tarpininkavimo paslaugas;
- 2) ne finansinėms įstaigoms išduoti sertifikatus vykdyti techninę veiklą, t.y. teikti kliringo (*angl. Clearing*) ir aptarnavimo paslaugas sistemoje.

Kortelės schemos valdytojas taip pat turi teises:

- 1) nustatyti taisykles ir techninius standartus, kurie privalo būti taikomi visame tinkle;
- 2) įgyvendinant minėtas priemones, atlikti narių bankuose auditus ir kt.

Visa kortelių sistema turi savo skiriamuosius ženklus. Ant visų kortelių, priklausančių *Visa* kortelių sistemai yra:

- 1) *Visa* logotipas (2005 m. pasirodė naujasis *Visa* prekybinis ženklas, kuris iki 2010 m. turėtų pasirodyti ant visų kortelių); ir
- 2) holografinis balandžio atvaizdas.

²² http://corporate.visa.com/av/pdf/Visa_Inc_Overview.pdf, prisijungimo laikas: 2007-10-29.

Pagal *Visa* taisykles, kortelės turi 16 skaitmenų numerį. Pirmasis mokėjimo kortelės skaičius atskleidžia asociaciją, kurios licenziją bankas emitentas gavo. Taip pat šis skaičius nurodo ir kokio tipo pati kortelė.

Pvz., ant kortelės “*Visa Electron*” išleistos AB SEB Vilniaus bankas embosutas kortelės numeris 4797097358947097. Čia pirmasis skaičius “4” nurodo, kad tai *Visa* kortelių sistemos mokėjimo priemonė. Kiti šeši kortelės skaičiai, einantys po pirmojo, t.y. 797097, yra kortelės emitento identifikacinis numeris, suteikiamas skirtingas kiekvienam bankui, kiekvienai to banko kortelės rūšiai. Paskutiniai keturi šios šešių skaičių grupės, skaičiai, t.y. 7097 dar bus pakartojami ir ant hologramos.

Minėjome, kad *Visa* asociacija mokėjimo kortelių neleidžia, tačiau pačią kortelių koncepciją, jų panaudojimo galimybes siūlo *Visa* korporacija. Šiuo metu būtų galima išskirti šias *Visa* mokėjimo kortelių sistemos mokėjimo priemones:

- 1) *Visa Classic* – tai pasaulyje populiariausia mokėjimo priemonė;
- 2) *Visa Electron* – tai kortelė skirta “atsiskaityti elektroninių terminalų pagalba. Jos pagrindinės savybės:
 - elektroninis duomenų skaitymas;
 - šimtaprocentinė autorizacija;
 - galimybė atsiskaityti tiek savo šalyje, tiek už jo ribų;
 - automatiškas komisinių pervedimas bankui emitentui sandorio sudarymo metu” [32. P. 349-350];
- 3) *Visa* premijų kortelės, t.y. *Visa Gold*, *Visa Platinum* – šios kortelės garantuoja jų turėtojams papildomas paslaugas;
- 4) *Visa Business* – mokėjimo priemonė, skirta juridiniams asmenims;
- 5) *Plus* – tai kortelė, kuri yra skirta masiniam klientui. Manoma, kad tai jaunimo kortelė, skirta gryniesiems išsiimti keliaujant. Turint šią kortelę taikomos nuolaidos viešbučiuose ir moteliuose”[32. P. 348-349];
- 6) *Visa* taip pat siūlo ir 2005 m. lapkričio mėn. atsiradusią bekontaktę mokėjimo kortelę, kuri yra skirta mažos vertės pirkiniams. Nepriklausomai nuo to, ar kortelė yra magnetinė, ar lustinė, taip pat ar dirbanti on-line, ar off-line režime, *Visa* bekontaktė kortelė dirbs tarptautiniu mastu. Kaip teigia *Visa Europe* [68], šios mokėjimo priemonės ateityje turėtų pakeisti grynuosius pinigus;
- 7) *V-Pay* - kaip teigia *Visa Europe*, tai visos Europos (*angl. Pan-European*) debeto kortelė skirta XXI a.

Kita, pakankamai paplitusi mokėjimo kortelių sistema – MasterCard.

MasterCard

Literatūroje galime rasti teiginį, kad *MasterCard* yra antroji pagal populiarumą mokėjimo kortelių sistema [32. P. 351]. Tačiau *MasterCard* skelbia²³, kad jos narių skaičius siekia apie 25000, kai tuo tarpu *Visa* šiuo metu turi 16400 narių. Tiesa, išleistų mokėjimo kortelių skaičius atspindi *Visa* korporacijos pranašumą (pasaulyje išplatinta daugiau nei 1.4 mlrd. kortelių), nes *MasterCard* kortelių šios asociacijos nariai (2006 m. gruodžio 31 d. duomenimis) išplatino tik 817 mln.

Vadovaujantis 3 pakopų schema [58], *MasterCard* asociacija veikia kaip:

1) **franšizės davėjas:** pasinaudojant finansų įstaigomis, kurios yra *MasterCard* klientai, asociacija realizuoja savo produktus. Ši korporacija, kaip ir *Visa*, pati kortelių neleidžia, nenustato jų aptarnavimo mokesčių ir kt. sąlygų – tai nepriklausomų kredito įstaigų teisė. Šią teisę turi ir Lietuvos komerciniai bankai (AB SEB Vilniaus bankas, Akcinė bendrovė bankas “Snoras”, Akcinė bendrovė Ūkio bankas ir kt.), kurie yra įstoję į *MasterCard* korporaciją, pvz., Akcinė bendrovė Šiaulių bankas nariu tapo 1999 m.

2) **informacijos apdorotojas:** *MasterCard* modernus požiūris į informacijos apdorojimą įgalina efektyvią prekybą pasauliniu mastu. Informacijos apdorojimas remiasi judriais tinklais, kurie suteikia neprilygstamą greitį, patikimumą. Tokiu būdu *MasterCard* padeda bankams ir prekybininkams augti ir greitai adaptuoti naujus mokėjimo būdus;

3) **patarėjas:** *MasterCard* pateikia verslo tobulinimo strateginius sprendimus ir patarimus, kurie įtakoja prekybą vykdant mokėjimus greičiau, saugiau ir pan.

MasterCard, kaip ir *Visa*, išskiria “narius valdytojus” ir “asocijuotus narius”, tačiau nurodo kitą priežastį, kodėl nustatyta diferenciacija: korporacija įrodinėja, kad “tinkamumo kriterijai, norint tapti nariu valdytoju ar asocijuotu nariu, yra tokie patys, t.y. visos finansinės įstaigos turi teisę kreiptis į asociaciją ir to prašyti. O asocijuoto nario statusas buvo nustatytas tik tam, kad paskatinti mažų ir naujų finansinių įstaigų dalyvavimą sistemoje <...>” [38. P. 97].

Kadangi *MasterCard* mokėjimo kortelių sistemos narių teisinė padėtis (narystės pagrindai, asociacijos mokesčiai, išipareigojimai) analogiška *Visa* asociacijos narių padėčiai, jų neaptarinėsime, todėl toliau darbe pateiksime *MasterCard* identifikacinius ženklus bei mokėjimo produktus.

Ant kortelių, priklausančių tarptautinei *MasterCard* sistemai, būtinai bus:

1) *MasterCard* logo (raudonas ir geltonas apskritimai, kurie tarsi atspindi pasaulio pusrutulius. Tiesa, *MasterCard* prekiniam ženklu taip pat priskiriami Maestro ir Cirrus logo. Pastarieji atspindi tą pačią *MasterCard* logo esmę, tačiau skiriasi apskritimų spalvos. Pvz., Cirrus logo naudojami mėlyni apskritimai, o Maestro – mėlynas ir raudonas); ir

2) holograma, kurioje taip pat bus pavaizduoti pasaulio pusrutuliai.

²³ <http://www.mastercard.com/us/company/en/docs/MasterCard%20FAQ.pdf>, prisijungimo laikas: 2007-10-29.

MasterCard kortelės taip pat turi 16 skaitmenų, kurių reikšmė yra analogiška *Visa* kortelės skaitmenims. T.y. pirmasis reiškia asociaciją (*MasterCard* skaičius – “5”), kurios licenziją bankas emitentas gavo, bei kokio tipo pati kortelė ir t.t.

Kalbant apie *MasterCard* mokėjimo kortelių sistemą, reikia išskirti tokias šios sistemos mokėjimo priemones:

1) Platinum, Gold MasterCard – tai tiek debeto, tiek kredito kortelės, kurios jų turėtojui suteikia platų papildomų paslaugų spektrą, pvz., papildomi draudimai vagysčių atveju, kelionių draudimai ir pan.;

2) Standart MasterCard – tai tarptautinė mokėjimo priemonė, su kuria galima atsiskaityti už prekes ir paslaugas mokant savo lėšomis arba už iš banko pasiskolintas lėšas (suteikiamas kredito limitas), taip pat išsiimti iš bankomato grynuosius pinigus;

3) Cirrus ir Maestro mokėjimo priemonės – tai Europos rinkai skirtos debeto kortelės, kurių pagalba galima išsiimti grynuosius bei atsiskaityti už prekes ir paslaugas;

4) Juridiniams asmenims išduodamos kortelės “Business Card”, “Corporate Card” ir “Purchasing Card”.

5) PayPass – tai analogiškas *Visa* bekontaktei kortelei produktas, sukurtas atsiskaitymams už smulkius sandorius. Deja, kol kas su PayPass mokėjimo kortele galima atsiskaityti tik 13 šalių, pvz., JAV, Kanadoje, Jungtinėje Karalystėje, Japonijoje ir kt.

Šios skyriaus pradžioje minėjome, kad labiausiai mus dominantis klausimas – žiūrint iš vartotojo pozicijų bei atsižvelgiant į ES tikslą suvienyti vidaus rinką – yra tarptautinių mokėjimo kortelių sistemos.

Vienas iš mūsų pasirinktų tikslų buvo apžvelgti VISA bei MasterCard mokėjimo kortelių sistemas (kurį sėkmingai įgyvendinome), o kitas – pateikti apibendrinimus, susijusius su mokėjimo kortelių sistemomis Bendroje Mokėjimo Eurais Erdvėje. Todėl kitame poskyryje visų pirma aptarsime, kas tai yra Bendra Mokėjimų Eurais Erdvė, jos tikslas, kas ją sudaro. Tik atskleidę šias nuostatas, galėsime apibendrinti ir Bendros Mokėjimų Eurais Erdvės mokėjimo kortelių sistemas.

3.2. Bendra Mokėjimų Eurais Erdvė ir mokėjimo kortelių sistemos

“Europa be sienų” – tai motyvacinis tikslas, padėjęs sukurti bendrą ES vidaus rinką. Šio bendro tikslo dėka ES teritorijoje galioja keturios kertinės laisves: laisvo prekių, paslaugų, asmenų ir kapitalo judėjimo. Sėkmingas šių laisvių realizavimas ir bendros rinkos sukūrimas skatino kurti ir kitus tikslus. Buvo išsakyti norai vystyti valstybių narių tarpusavio bendradarbiavimą, turėti bendrus pinigus (dvylikoje ES valstybių euras, kaip bendra valiuta, pradėjo cirkuliuoti 2002 m.

sausio 1 d.). Beje, užsibrėžti tikslai paskatino ir bendros mokėjimo eurais erdvės kūrimą. Tai kas ta Bendra Mokėjimų Eurais Erdvė (toliau darbe – BMEE) ir kodėl apskritai išsivystė jos kūrimo idėja?

Bendra Mokėjimų Eurais Erdvė (*angl. Single Euro Payment Area, SEPA*)²⁴ – tai erdvė, kurioje privatūs klientai, įmonės ir kiti ekonomikos subjektai, nepriklausomai nuo jų buvimo vietos, galės siųsti ir gauti nacionalinius ir tarptautinius mokėjimus eurais, jiems taikant vienodas pagrindines sąlygas, teises ir įsipareigojimus [36. P. 7].

Nors ES 1999 m. ir buvo įvesta bendra valiuta bei sukurta didelės vertės mokėjimų eurais sistema, tačiau mažmeniniai mokėjimai ir toliau buvo atliekami nevienodai. Tokia mokėjimo priemonių įvairovė, jų panaudojimo standartai nedidelės vertės mokėjimams atlikti nuo euro įvedimo nepasikeitė. Dėl šios priežasties klientai atlikdami mokėjimus susiduria su sunkumais, pvz., mokėjimai užtrunka ilgesnį laiko tarpą arba, pvz., įmonės turi turėti banko sąskaitas keletoje šalių, kad išspręstų tarptautinių mokėjimų, susijusių su verslu, klausimus.

Anot ECB, “toks susiskaidymas ne tik daro neigiamą įtaką tarptautiniams, bet ir nacionaliniams mokėjimams” [36. P. 10]. Todėl pagrindinis BMEE tikslas yra skatinti Europos integraciją, kuriant konkurencingą ir šiuolaikišką euro zonos mažmeninių mokėjimų rinką, užtikrinančią aukštesnį paslaugų lygį, efektyvesnius produktus ir pigesnius būdus mokėjimams atlikti [36. P. 10]. Vadinasi BMEE pagalba vidaus rinkos dalyviai galės “atlikti mokėjimus negrynaisiais pinigais visoje euro zonoje iš bendros mokėjimų sąskaitos bet kurioje euro zonos vietoje, naudodamiesi bendromis mokėjimo priemonėmis taip lengvai, veiksmingai ir saugiai, kaip šiuo metu jie atlieka mokėjimus nacionalinėse rinkose” [34].

Tam kad pradėtų realiai veikti BMEE, reikia sukurti ne tik tam tikrus bendrus mokėjimo priemonių standartus, bet ir įstatyminę bazę²⁵. Tik nustatius vieningus mokėjimo priemonių veikimo principus, technologijas ir priėmus esamą ekonomikos padėtį atitinkančius teisės aktus, galėsime įveikti tarp nacionalinių mokėjimo rinkų esančias kliūtis. Šis standartizavimo procesas ypač būtų naudingas galutiniams mokėjimo paslaugų vartotojams.

ECB nurodo, kad BMEE sudaro:

- bendroji valiuta;
- bendros mokėjimų eurais priemonės – kredito pervedimai, tiesioginis debetas ir mokėjimai kortelėmis;
- efektyvi mokėjimų eurais vykdymo infrastruktūra;
- bendri techniniai standartai;
- bendra verslo praktika;

²⁴ BMEE įgyvendinimą galima suskirstyti į tris etapus: 1) 2004 - 2005 m. – schemų kūrimas ir pasiruošimas; 2) 2006 - 2007 m. – įgyvendinimo etapas; 3) 2008 - 2010 m. – prisijungimo ir laipsniško priėmimo etapas.

²⁵ Yra parengta Mokėjimo paslaugų Direktyva, BMEE kortelių aprašas ir kt. standartai, kurie reglamentuoja tokias mokėjimo priemones, kaip, pvz., tiesioginis debetas ar kredito pervedimas ir kt.

- suderinta teisinė bazė;
- nuolat kuriamos naujos paslaugos klientams.

Atsižvelgdami į darbo apimtį bei temą, nenagrinėsime visų BMEE sudedamųjų dalių. Toliau aptarsime tik bendras mokėjimo eurais priemones, t.y. vieną iš priemonių – mokėjimo korteles, o tiksliau – mokėjimo kortelių sistemas.

ECB teigia, kad BMEE mokėjimai kortelėmis bus atliekami vadovaujantis bendraisiais principais, kurie išdėstyti BMEE kortelių apraše (*angl. SEPA card framework*). Šio aprašo turės laikytis tiek kortelių emitentai, tiek mokėjimų tarpininkai, tiek kortelių schemų (sistemų) operatoriai. Tik laikantis apraše nurodytų principų bus skatinama konkurencija, o konkurencingumas padės pasiekti aukštesnį teikiamų paslaugų lygį.

BMEE kortelių aprašo 1.2.1 punkte [15. P. 4] nurodoma, kad atsižvelgiant į dabartinę situaciją kiekviename šalyje, kiekvienas bankas dalyvis ir įvairių nacionalinių ir tarptautinių mokėjimo kortelių schemų naudotojas turi tam tikras pasirinkimo galimybes arba galimybių kombinacijas, susijusias su kortelių produktais, kurie atitinka “BMEE kortelių aprašo” nuostatas. Nurodoma, kad galimybės gali būti tokios:

1) pakeisti esamą nacionalinę kortelių sistemą pasirenkant vieną (ar daugiau) tarptautinių mokėjimo kortelių sistemų, kurios atitinka “BMEE kortelių aprašo” nuostatas. Šiuo metu yra kelios tarptautinės kortelių sistemos, kurios atitiktų “BMEE kortelių aprašo” standartus. Tai *Visa*, *MasterCard* ir *Europay* arba EMV, kurie sukūrė naują mokėjimo kortelių sistemos standartą. Pagal šį standartą visos kortelės, turinčios magnetinę juostelę, bus pakeičiamos mikroschemą turinčiomis mokėjimo kortelėmis.

Pvz. [47. P. 26], šią galimybę pasirinko Belgija, kur jų vietinė “Bancontact” kortelių sistema bus pakeista tarptautine Maestro kortelių sistema;

2) išplėtoti vieną ar kelias nacionalines mokėjimo kortelių sistemas iki tokio lygio, kad jos atitiktų “BMEE kortelių aprašo” nuostatas ir tuomet bus galima kelių nacionalinių mokėjimo kortelių sistemų sąjunga. Tačiau tokia galimybė gali būti svarstoma tik tada, jei visos čia paminėtos nacionalinės mokėjimo kortelių sistemos atitinka “BMEE kortelių aprašo” nuostatas.

Daugelis Vokietijos bankų pasirinko būtent šį veikimo kelią. Pvz. [47. P. 27], ZKA (Centrinis bankininkystės komitetas Vokietijoje) ruošia savo “EC Cash” prekinio ženklo kortelę, kad ji atitiktų “BMEE kortelių aprašo” standartus ir ketina bendradarbiauti su Portugalijos banku “Multibanco”.

3) sujungti kortelėse nacionalines ir tarptautines sistemas. Panaudojant šį sprendimo būdą, tiek nacionalinės, tiek tarptautinės sistemos turi atitikti “BMEE kortelių aprašo” nuostatas.

Pažymėtina, kad išvardintos galimybės tikrai nėra vienintelės. ES valstybės narės galės rinktis ir kitus variantus, pvz., sukurti naują Europos rinką apimančią mokėjimo kortelių sistemą.

Minėjome, kad “BMEE kortelių aprašo” nuostatas atitinka EMV standartas²⁶. Tačiau statistika rodo (žr. 9 priedą), kad nėra nė vienos ES valstybės narės, kurių mokėjimo kortelių sistemos visiškai 100 proc. atitiktų minėtą standartą (pagal World payment report 2006 Europos kortelių sistemų suderinamumas su EMV yra 50 proc.), t.y. nė vienoje valstybėje nėra taip, kad kredito, debeto kortelės bei POS ir ATM terminalai visiškai atitiktų EMV standartą. Vadinasi, nė viena sistema neatitinka ir “BMEE kortelių aprašo” nuostatų.

Apibendrinami galime pasakyti, kad neatsižvelgiant į tai, kokia mokėjimo kortelių sistema galiotų, ir į tai, ar ji apima pasaulinę rinką ar tik ES, aišku viena: mokėjimo kortelių sistemos kuriamos tam, kad tarnautų galutiniam vartotojui.

4 skyrius. Mokėjimo kortelių teisinis reglamentavimas

Nagrinėdami mokėjimo kortelės sąvoką, susidūrėme su vieningos mokėjimo kortelės sąvokos nebuvimu. Režiumavome, kad visos pateikiamos sąvokos turi vienodų bruožų, tačiau atskiri jos elementai skiriasi. Konstatavome ir tai, kad teisės aktai (nei ES, nei LR), konkrečios mokėjimo kortelės sąvokos nepateikia, tačiau yra teisės šaltinių, kurie, galima teigti, atskleidžia mokėjimo kortelės teisinę prigimtį. Dėl šios priežasties tikslinga pateikti platesnę šių teisės aktų analizę.

4.1. Mokėjimo kortelių teisinis reglamentavimas – Europos Sąjungos patirtis

Nustatėme, kad pirmosios mokėjimo kortelės sąvokos užuomazgos aptinkamos 1987 m. gruodžio 8 d. Komisijos rekomendacijoje 87/598/EEB dėl Europos elgesio kodekso dėl elektroninių mokėjimų (santykių tarp finansinių institucijų, prekybininkų ir paslaugų teikėjų, ir vartotojų).

Pirmosiose Rekomendacijos 87/598/EEB preambulės pastraipose pripažįstama, kad technologijų vystymasis yra tiesiogiai susijęs su vidaus rinkos unifikavimu, todėl elektroniniai mokėjimai turi padėti sparčiai bankininkystės modernizacijai ir telekomunikacijų bei informacinių technologijų pramonės išplitimui. Taip pat nurodoma, kad laisvas prekių ir kapitalo judėjimas bus visiškai efektyvus, jei bus paremtas naujomis mokėjimo priemonėmis, kurios panašiomis sąlygomis turėtų būti prieinamos ekonominiams partneriams visose valstybėse narėse. EK taip pat išreiškia susirūpinimą, kad elektroninių mokėjimo priemonių vystymasis gali skirtis priklausomai nuo valstybės narės suinteresuotumo. Dėl šios priežasties EK skatina bendradarbiauti nustatant bendrus sąžiningos konkurencijos standartus, jų įgyvendinimo taisykles, o taip pat laikytis principų,

²⁶ Rinkoje jau pasirodė pagal šį standartą sukurta “V-Pay” Visa debeto kortelė. V-Pay ženklus jau galima pamatyti Graikijoje, Turkijoje, Italijoje. Šis ženklas taip pat turėtų pasirodyti ir Suomijos, Portugalijos, Lenkijos ir kt. rinkose.

susijusių su vartotojų (kortelių turėtojų) apsauga. Be abejo, svarbu paminėti, kad čia yra pateikiamos ir elektroninio mokėjimo, kuris atliekamas kortele, ir pačios mokėjimo kortelės, turinčios magnetinę juostelę ar lustą, teisinės užuomazgos.

Akivaizdu, kad Rekomendacija 87/598/EEB buvo siekiama pažangių tikslų, iš kurių svarbiausias, manytume, buvo sąžiningos konkurencijos ir geros verslo praktikos įtvirtinimas bei minimalios vartotojų apsaugos užtikrinimas.

Kitas teisės aktas reglamentuojantis elektroninių mokėjimo priemonių, o tuo pačiu ir mokėjimo kortelių teisinį statusą, tai 1988 m. Rekomendacija 88/590/EEB. Šios rekomendacijos preambulėje konstatuojama, kad elektroninių mokėjimo priemonių išleidėjai dažnai klaidina vartotojus, pateikdami neaiškią, neišsamią informaciją apie mokėjimo priemones, sutarčių sąlygas ir kt. Galbūt dėl to Rekomendacija 88/590/EEB išimtinai buvo skirta sutarčių, sudaromų tarp kortelės išleidėjo ir jos turėtojo, sąlygoms bei vartotojų teisių apsaugai.

Jei lygintume mūsų minėtas rekomendacijas, tai pirma, Rekomendacijoje 88/590/EEB pateikiamas platesnis elektroninės mokėjimo priemonės (mokėjimo įrenginio) apibrėžimas, įtraukiant į jį ne tik kortelės, bet ir kitų priemonių terminą.

Antra, Rekomendacijoje 88/590/EEB, priešingai nei Rekomendacijoje 87/598/EEB, kur kalbama tik apie bendras sutarčių, dėl elektroninių mokėjimo priemonių išleidimo, naudojimo ir aptarnavimo sąlygas, išsamiau išdėstomos šalių pareigos ir atsakomybės klausimai.

Dar vienas šias rekomendacijas skiriantis bruožas yra tas, kad nepriklausomai nuo to, jog abu teisės aktai yra rekomendacinio pobūdžio, visgi 1988 m. rekomendacijoje įvardinama privalomumo nuostata, jei pastaroji rekomendacija bus netinkamai įgyvendinama.

Apibendrinami galima teigti, kad priimtos rekomendacijos atspindi EK poziciją ir susirūpinimą pirmiausiai vartotojais, kurie yra neišvengiama teisinių santykių, atsirandančių atliekant mokėjimus, grandis. Antra, tokio pobūdžio rekomendacijos skatina kurti vienodas elektroninių mokėjimo priemonių (tuo pačiu ir mokėjimo kortelių) naudojimo sąlygas. Deja, žiūrėdami iš dabartinių pozicijų, nors rekomendacijų nuostatos ir buvo progresyvios, akivaizdžiai nepakankamai. Galbūt dėl šios priežasties buvo priimta nauja rekomendacija, kuri praplėtė ir detalizavo aukščiau paminėtų abiejų rekomendacijų nuostatas.

Nesuklysimė teigdami, kad pagrindinis teisės aktas, susijęs su mokėjimų teisiniais santykiais (vadinasi ir su elektroninėmis mokėjimo priemonėmis, jų išleidėjais, priemonių turėtojais ir kt.) yra 1997 m. liepos 30 d. Komijos Rekomendacija 97/489/EB dėl atsiskaitymo už sandorius elektroninėmis mokėjimo priemonėmis ir ypač dėl santykių tarp jas išleidusio ir turinčio asmens.

Mūsų darbo kontekste ši rekomendacija yra ypač svarbi dėl kelių priežasčių:

1) galima teigti, kad viena iš jų – tai tikslas palaikyti dialogą²⁷ tarp elektroninių mokėjimo priemonių išleidėjų ir vartotojų. Kadangi operacijos, kurios yra atliekamos minėtomis priemonėmis, sudaro vis didesnę vietos ir tarptautinių mokėjimų apimtį ir vertės dalį, sklandus šio tikslo įgyvendinimas bei glaudus visų ekonominiuose santykiuose dalyvaujančių šalių bendradarbiavimas skatina vidaus rinkos funkcionavimą, naujų elektroninių mokėjimo priemonių kūrimą, tobulinimą bei gebėjimą jomis naudotis;

2) antra tikrai svarbi priežastis – tai, kad rekomendacijoje yra numatomi minimalūs reikalavimai informacijai, kuri privalo būti numatyta operacijų, atliktų elektroninėmis mokėjimo priemonėmis, nuostatose ir sąlygose. Šia rekomendacija taip pat įtvirtinami ir minimalūs sandorio šalių įsipareigojimai bei atsakomybė;

3) trečioji priežastis yra reikalavimo “informuoti klientą” nustatymas. T.y. pakankamas kliento informavimas sudarius sutartį, taip pat atlikus operacijas mokėjimo priemonėmis, įskaitant informaciją apie mokesčius, valiutos kursus, palūkanų normas;

4) Rekomendacija svarbi dar ir tuo, kad be elektroninių mokėjimo priemonių išleidėjo įsipareigojimų yra numatyti ir vartotojo įsipareigojimai.

Taigi Rekomendacija 97/489/EB, palyginus su jos pirmtakėmis, buvo detalesnė bei palankesnė vartotojui, kuris mokėjimo santykiuose yra silpnoji šalis, pvz., jei elektroninės mokėjimo priemonės turėtojas praneša priemonės išleidėjui apie pastarosios vagystę arba dingimą ir jei po šio pranešimo yra įvykdomos operacijos, tai priemonės išleidėjas įpareigojamas atlyginti kortelės turėtojo patirtus nuostolius. Tiesa, Rekomendacijoje 97/489/EB, kaip ir 88/590/EEB yra išdėstyta įgyvendinamumo kontrolės nuostata, kas leidžia manyti, kad esant nepatenkinamiems įgyvendinamumo rezultatams, Komisija gali siūlyti privalomus teisės aktus šios rekomendacijos nuostatoms įgyvendinti.

Žiūrint į techninę, o ne į teisinę šios Rekomendacijos pusę, turėtume pastebėti tai, kad joje pateikiamos technologiškai modernesnės sąvokos. Pvz., nei Rekomendacijoje 87/598/EEB, nei Rekomendacijoje 88/590/EEB nebuvo tiesioginės elektroninės mokėjimo priemonės sąvokos. Arba, pvz., atsiranda nuotolinės prieigos priemonių ir elektroninių pinigų priemonės sąvokos (kai tuo tarpu Rekomendacijoje 87/598/EEB ar Rekomendacijoje 88/590/EEB buvo tik užsimenama apie kitas mokėjimo priemones).

Reziumuodami galime teigti, kad nors rekomendacija ir nepateikė konkrečios mokėjimo kortelės sąvokos, tačiau darytina išvada, kad tai būtent teisės aktas, reglamentuojantis mokėjimo kortelės, kaip elektroninės mokėjimo priemonės, teisinę prigimtį.

²⁷ Pačioje rekomendacijoje šis tikslas nėra tiesiogiai išsakytas, tačiau galime manyti jį esant, nes jei nevyktų dialogas tarp įvairių interesų grupių, vargu ar būtų įmanoma pasiekti vidaus rinkos unifikavimo ir tuo pačiu prisidėti prie Ekonominės ir pinigų sąjungos sukūrimo ar informacinės visuomenės ugdymo.

Mokėjimo kortelių, kaip elektroninių mokėjimo priemonių, teisinis reglamentavimas taip pat susijęs ir su 2001 m. gruodžio 19 d. Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentu (EB) Nr. 2560/2001 dėl tarptautinių mokėjimų eurais, kuriame pateikiamos to paties, kaip ir Rekomendacijoje 97/489/EB, turinio elektroninių mokėjimo priemonių nuostatos. Iš esmės šis teisės aktas skirtas tarptautinių mokėjimų eurais nuostatoms suvienodinti, todėl vertinant darbo apimtį bei iškeltus uždavinius, plačiau šio teisės akto nenagrinėsime.

Minėjome, kad Komisijos Rekomendacijoje 97/489/EB dėl atsiskaitymo už sandorius elektroninėmis mokėjimo priemonėmis ir ypač dėl santykių tarp jas išleidusio ir turinčio asmens yra išsakyta rekomendacijos įgyvendinamumo kontrolės nuostata. Įgyvendindama šią priežiūros funkciją, Komisija 2001 m. inicijavo tyrimo dėl minėtos rekomendacijos įgyvendinimo atlikimą. Manytume, ši studija prisideda prie bendros praktikos formavimo ir gali būti laikoma šaltiniu, kuriame reglamentuojamas mokėjimo kortelių, kaip elektroninių mokėjimo priemonių, teisinis statusas. Išreikštą nuostatą taip pat patvirtina tas faktas, kad šios studijos tikslas buvo ištirti, kiek 1997 m. rekomendacija buvo efektyvi įtvirtinant elektroninių mokėjimo priemonių turėtojų padėtį tiek teisės aktuose, tiek praktikoje.

Į studijos tyrimo apimtį pateko visos tuo metu buvusios ES valstybės narės. Jos privalėjo pateikti ataskaitas, kuriose buvo aptarti tokie klausimai kaip, pvz., esamos teisinės bazės analizė ir teisės aktų, kurie turėjo įgyvendinti Rekomendaciją 97/489/EB, priėmimas, taip pat teisminės praktikos analizė arba sutartinių terminų bei sąlygų analizė, t.y. reikėjo pateikti apibendrinimus, susijusius su sutartimis, kurios sudaromos tarp elektroninės mokėjimo priemonės išleidėjo ir turėtojo ir kt.²⁸

Įdomu tai, kad šios studijos metu buvo nustatyta, kad rekomendacijos įgyvendinimas valstybėse narėse skiriasi. Tyrimas parodė, kad dalis rekomendacijos nuostatų įgyvendinamos įvairiuose elgesio ar vartotojų apsaugos kodeksuose, kitos – privalomojo pobūdžio teisės aktuose, pvz., Suomijos Respublikoje galioja vartotojų apsaugos įstatymas (*angl. Consumer Protection Act*), apimantis nors ir ne visas, bet kai kurias (pvz., vartotojo atsakomybės klausimus ir pan.) Rekomendacijos 97/489/EB nuostatas. O štai Jungtinė Karalystė turi “Bankininkystės kodeksą” (*angl. Banking Code*), kuris pateikia, kaip teigiama studijoje, tik bendrą informaciją ir nevisiškai atitinka 1997 m. Rekomendacijos nuostatas. Vertinant šį kodeksą mūsų darbo kontekste, galėtume teigti, kad tai teisės aktas, kuriame aptinkamos mokėjimo kortelės reglamentavimo apraiškos, kadangi kodekse pateikiama kortelės sąvoka. Analogiškas mokėjimo kortelių reglamentavimas aptinkamas Prancūzijos Respublikoje (“Piniginis ir Finansinis kodeksas”), Lenkijos Respublikoje (įstatymas dėl elektroninių mokėjimo priemonių bei Bankininkystės įstatymas), Bulgarijos

²⁸ Plačiau žr. [45].

Respublikoje (Bulgarijos Nacionalinio Banko nutarimas dėl elektroninių mokėjimo priemonių) ir kt. ES valstybėse narėse.

Reziumuodami galime teigti, kad studija buvo naudinga dėl daugelio priežasčių. Pirmiausia, tyrimo dėka paaiškėjo, kokie teisės aktai reglamentuoja elektronines mokėjimo priemones, vartotojų apsaugą. Taip pat buvo nustatyta, ar šie teisės aktai atitinka rekomendacijos nuostatas. Studija parodė, kad valstybių narių teisinė bazė labai skiriasi (buvo nustatyta, kad tik Danijos įstatymai visiškai atitinka Rekomendacijos 97/489/EB nuostatas). Galbūt dėl to, įvedus bendrą mokėjimo valiutą ir prasidėjus diskusijoms dėl bendros mokėjimų eurais erdvės, atsirado poreikis suvienodinti mokėjimų, o tuo pačiu, ir elektroninių mokėjimo priemonių reglamentavimą. Todėl norėdami Bendrijos mastu sukurti šiuolaikinį ir suderintą teisinį pagrindą, reikalingą integruotai mokėjimo rinkai, inicijuojami naujų teisės aktų priėmimai. Pvz., 2007 m. balandžio mėn. Europos Parlamentas pritarė pasiūlymui dėl Mokėjimo paslaugų direktyvos, kuri sukurs teisinį bendros mokėjimų eurais erdvės veikimo pagrindą, o pvz., “BMEE kortelių aprašas”, sukurdamas vienodus mokėjimo kortelių principus ir naudojimo taisykles, padės vartotojams turint vieną mokėjimo kortelę lengviau atlikti operacijas tiek savojoje šalyje, tiek užsienio valstybėje. Pastarasis teisinis dokumentas, manytume, yra svarbus mokėjimo kortelių teisinio reglamentavimo atžvilgiu. Dėl šios priežasties išsamiau panagrinėsime tam tikrus “BMEE kortelių aprašo” aspektus.

“BMEE kortelių aprašas” buvo patvirtintas 2006 m. kovo 8 d. Minėjome, kad tai dokumentas, pateikiantis vieningus principus ir taisykles, kuriuos įgyvendinus ES vartotojai visoje BMEE turės galimybę naudoti universalias mokėjimo korteles atliekant mokėjimus ir išsiimant pinigus eurais, nepriklausomai nuo to, ar operacijos bus atliekamos savoje šalyje, ar kitoje valstybėje narėje. Vadinas, aprašo tikslas – sukurti tokią aplinką, kurioje nėra nei techninių, nei teisinių, nei komercinių kliūčių naudojant mokėjimo korteles.

“BMEE kortelių apraše” nurodoma, kad kortelių bendra mokėjimų eurais erdvė bus įgyvendinama naudojant dviejų stadijų procesą, t.y.

- 1) bankai užtikrins, kad mokėjimo schemas, kurių dalyviais jie yra, atitiks “BMEE kortelių aprašo” reikalavimus;
- 2) bankai savo vartotojams pateiks mokėjimo produktus, kurie yra suderinti su principais, išdėstytais mūsų minimame dokumente.

Kalbant apie “BMEE kortelių aprašo” taisykles ir principus, norėtume pastebėti, kad apraše išdėstomi bendrieji reikalavimai, pvz., kortelių schemų pasirinkimo galimybės (apie jas jau rašėme 3.2 poskyryje), BMEE dalyvių perspektyvos, taip pat kortelių aprašo veikimo charakteristikos ir kt. Atskirose aprašo dalyse pateikiami BMEE bankų, kortelių schemų²⁹ įsipareigojimai, susiję su

²⁹ Kortelių schema – tai bendras terminas subjektui, kuris siūlo kortelėmis paremtus produktus ir paslaugas. Institucijos dalyvauja mokėjimo schemose, sudarydamos (vieną ar daugiau) sutartis dėl licencijų.

mokėjimo kortelėmis, taip pat su mokesčiais, informacijos pateikimu, licencijų gavimu ir įrenginių tikrinimu, operacijų atlikimu, sukčiavimo prevencija ir kt.

Pvz., „BMEE kortelių aprašo“ 2.2.2 punktas [15. P. 9] numato BMEE bankų, kaip išleidėjų, atsakomybę. Šiame punkte teigiama, kad nuo 2008 m. sausio 1 d. ir ateityje, bankai, kurie platina ir išleidžia mokėjimo korteles, siūlys korteles, kurios atitinka „BMEE kortelių aprašo“ nuostatas. BMEE bankai taip pat įsipareigoja pateikti kortelių turėtojams visą informaciją apie naudą, kurią teiks kortelių produktai, suderinti su kortelių aprašo nuostatomis. O, pvz., aprašo 3.2.2. [15. P. 13] punkto c dalyje nurodoma, kad bet kokia sutartis, sudaryta tarp kortelių schemos ir platintojo, išleidėjo, įgijėjo, privalo būti administruojama bet kurios teisės sistemos, kuri yra tikra, apskritai naudojama ir gerai žinoma visoje BMEE, tokia kaip bet kurios ES valstybės narės teisė. E dalyje išsakomas įpareigojimas, kad kiekviena kortelės schema privalo organizuoti savo verslą taip, kad jis leistų nediskriminuojančiu būdu BMEE bankams dalyvauti teisingomis verslo sąlygomis ir pateikti schemos prieinamumą ir griežtą kortelių aprašo principų laikymąsi.

Kaip ir bet kuris teisės aktas, taip ir šis nėra viską apimantis. Pvz., kortelių aprašas nereglementuoja santykių, atsirandančių tarp bankų ir kortelių schemų arba tarp bankų ir kt. asmenų. Iš kitos pusės, kortelių aprašas pateikia bendrąsias gaires, kurias įgyvendinus būtų užtikrinta BMEE sklandi raida. Į kortelių aprašo reguliavimo sritį taip pat nepatenka su mokėjimo kortelėmis teikiamos kitos paslaugos, pvz., aprašas nereglementuoja, kokio dydžio kredito limitas gali būti teikiamas vartotojui. Stebėtina ir tai, kad, pvz., aprašas nereguliuoja kortelės sąskaitos valiutos ar operacijų atliekamų nacionalinėmis kortelėmis, kurios paremtos elektroninės pinigines technologijomis. Manytume, kad šis „BMEE kortelių aprašo“ sudarytojų žingsnis tikslingas, nes aprašas yra skirtas sukurti tik aplinką be techninių, teisinių ir komercinių kliūčių.

Apibendrinus pagrindinius ES teisės aktus, kurie, mūsų nuomone, reglamentuoja mokėjimo kortelių teisinę prigimtį, galime apžvelgti ir nacionalinės teisės nuostatas, susijusias su darbo tema.

4.2. Mokėjimo kortelės ir Lietuvos patirtis

Tenka pripažinti, kad Lietuvoje nėra pakankamai nuoseklios teisinės bazės, susijusios su mokėjimų teisiniais santykiais, o taip pat ir su mokėjimo kortelių teisiniu reguliavimu. Šių spragų, deja, neužpildo ir teismų praktika. Tačiau, siekdami užsibrėžtų tikslų, bandysime aptarti tuos teisės aktus, kuriuos, mūsų nuomone, visiškai ar iš dalies galime sieti su mokėjimo kortelių reglamentavimu.

Nors Lietuvoje finansinių paslaugų rinkoje pirmosios mokėjimo kortelės pasirodė 1993 m., deja, tuo metu galiojęs LR Aukščiausios Tarybos priimtas Civilinis kodeksas elektroninės mokėjimo priemonės sampratos nepateikė. Ir apskritai jame atsiskaitymų santykiai net nebuvo

minimi. Tik 1994 m. gegužės 17 d. Civilinio kodekso [1] redakcijoje pirmą kartą buvo įtvirtintos nuostatos, susijusios su atsiskaitymų santykiais ir banko sąskaitos sutartimi. 467 straipsnyje buvo nurodoma, kad “pagal prievoles mokama atsiskaitant grynais arba negrynais pinigais”, o pačių atsiskaitymų per kredito įstaigas tvarką ir formas nustato LR įstatymai. Taigi senajame civiliniame kodekse įtvirtinta nauja nuostata buvo atsiskaitymų, vykdomų negrynaisiais pinigais, pradžia. Tai leidžia daryti išvadą, kad įstatyme netiesiogiai įtvirtinamos ir su mokėjimo kortelėmis susijusios nuostatos. Išvados, kad mokėjimo kortelės gali būti laikomos atsiskaitymų negrynaisiais pinigais priemonėmis, teisingumą galime įrodyti taip: kalbėdami apie elektronines mokėjimo priemones minėjome, kad jos yra laikomos atsiskaitymų negrynaisiais pinigais instituto subinstitutas. Taip pat teigėme, kad mokėjimo kortelės, būdamos nuotolinės prieigos priemonėmis, kartu yra ir elektroninėmis mokėjimo priemonėmis. Todėl iš pateiktų teiginių galime daryti išvadą, kad mokėjimo kortelės yra atsiskaitymų negrynaisiais pinigais priemonės.

Nuostatos, susijusios su atsiskaitymų santykiais, senajame Civiliniame kodekse galiojo iki 2000 m. liepos 18 d., kuomet buvo priimtas naujasis LR Civilinis kodeksas (toliau darbe – LR CK). Pažymėtina, kad naujasis kodeksas formos ir turinio prasme žymiai pažangesnis, t.y. naujasis LR CK įtvirtina progresyvesnes ir detalesnes atsiskaitymų negrynaisiais pinigais nuostatas. Pvz., 6.930 straipsnyje nurodoma, kad atsiskaitymai negrynaisiais pinigais atliekami naudojant pavedimus, akredityvus, čekius, vekselius, inkaso ir kitas įstatymų numatytas atsiskaitymų priemones. Būtų logiška manyti, kad “kitos <.> priemonės” turėtų būti mokėjimo kortelės ir kt. elektroninės mokėjimo priemonės. Tačiau kaip matome, tiesioginių nuostatų, susijusių su elektroninėmis mokėjimo priemonėmis, o tuo pačiu ir mokėjimo kortelėmis, nėra. Nors įdomu, kad, pvz., 6.915 straipsnio 3 dalyje yra numatyta, kad lėšomis, esančiomis banko sąskaitoje galima disponuoti patvirtinus šią teisę elektroninėmis mokėjimo priemonėmis panaudojant asmens parašą, kodą (mokėjimo kortelės PIN kodą), slaptažodį ar kitus duomenis. Bet tai tik vienintelė tokia nuostata.

Su mokėjimo kortelių teisiniu reglamentavimu glaudžiai susijęs ir LR Mokėjimų įstatymas. Pirmoji šio įstatymo redakcija buvo priimta 1999 m. spalio 28 d. Pažymėtina, kad įstatymo antrojo skirsnio “Mokėjimo nurodymas ir mokėjimo priemonės” 4 straipsnyje yra išvardinamos mokėjimo kortelės, cirkuliuojančios apyvartoje. Nurodoma, kad tai banko (debeto ir kredito), iš anksto apmokėta banko ir ne banko kortelės. Tai pat galima tvirtinti, kad pateikiamos ir šių kortelių sampratos, nurodant kas jas turi teisę emituoti, tam tikras technines jų charakteristikas, kokias teises jos suteikia, pvz., kredito kortelė suteikia galimybę naudotis paskola mokėjimams atlikti ir kt. Deja, įstatymas nepateikia tokių kertinių nuostatų, susijusių su mokėjimo kortelių išleidėju ir turėtoju teisėmis, pareigomis ar atsakomybe. Šiuos klausimus įstatymo galiojimo laikotarpiu reguliavo tik tarp mokėjimo kortelės išleidėjo ir jos turėtojo sudaroma sutartis. Būtent sutartyse buvo nurodoma kortelės naudojimo sąlygos (banko teisės ir naudotojo pareigos). Akivaizdu, kad 1999 m. LR

Mokėjimų įstatymas buvo neišsamus, turintis daug spragų. Dėl šios priežasties reikėjo naujo teisės akto, kuriame būtų sureguliuotos mūsų minėtos nuostatos.

Lietuvai ruošiantis tapti pilnateise ES nare, valstybė buvo įsipareigojusi palaipsniui suderinti savo teisinę bazę su Europos Bendrijos teise. Viena iš sričių, kurioje įstatymai privalėjo būti harmonizuoti, buvo bankininkystė ir finansinės paslaugos. Nors ES teisinė bazė, susijusi su mokėjimo kortelių teisiniu reglamentavimu, nėra gausi, tačiau Lietuvos įstatymų rengėjai nusprendė pasinaudoti 1997 m. liepos 30 d. Komijos Rekomendacija 97/489/EB dėl atsiskaitymo už sandorius elektroninėmis mokėjimo priemonėmis ir ypač dėl santykių tarp jas išleidusio ir turinčio asmens ir įgyvendinti jos nuostatas. Taip 2003 m. birželio 5 d. LR įstatyminėje bazėje atsirado naujoji LR Mokėjimų įstatymo redakcija. Reikia paminėti, kad bendrine prasme rekomendacija – tai ES teisės aktas, kuris neturi privalomos teisinės galios. Paprastai jos skirtos konkrečių santykių sureguliuavimui. Taip pat verta paminėti, kad nors jos ir neprivalomos, Europos Teisingumo Teismas yra suformavęs nuomonę, kad į rekomendacijų nuostatas turi būti atsižvelgiama, ypač tuomet, kai rekomendacija gali nurodyti, kaip aiškinti nacionalinius teisės aktus, kurie ją įgyvendina. Taigi valstybė, kuri ėmėsi įgyvendinti rekomendacijos nuostatas, privalo tai padaryti tinkamai.

Naujosios įstatymo nuostatos iš esmės skyrėsi nuo pirmosios redakcijos. Kadangi buvo įgyvendinama Rekomendacija 97/489/EB, įstatyme buvo išdėstytos modernesnės sąvokos, atsispindėjo, kokią informaciją elektroninių mokėjimo priemonių naudotojas privalo gauti prieš sudarydamas sutartį, taip pat nurodomi šalių tarpusavio įsipareigojimai (teisės ir pareigos), pateikiamos nuostatos, susijusios su atsakomybės klausimais. Vadinasi, 2003 m. redakcijoje pateikiamos tos nuostatos, kurių nebuvo, bet kurių reikėjo 1999 m. LR Mokėjimų įstatymui. Taip pat atsirado tokios sąvokos kaip elektroninės mokėjimo priemonės (deja, nepateiktas sąvokos turinys), nuotolinės prieigos priemonės, elektroniniai pinigai ir pan. Tačiau priėmus pirmojo įstatymo pakeitimus, jame atsispindi tik mokėjimo kortelės, kaip nuotolinės prieigos priemonės egzistavimo faktas. Nepateikiamas ir elektroninių mokėjimo priemonių išleidėjo terminas (ši nuostata Rekomendacijoje 97/489/EB yra). Bet jei jis ir būtų, galime prežiuruoti, kad rekomendacijos nuostatų neatitiktų, kadangi pastarajame teisės akte nurodoma, kad išleidėjas yra bet kuri įstaiga, kuri suteikia galimybę asmeniui turėti mokėjimo priemonę, o 2003 m. LR Mokėjimų įstatymas nurodo tik kredito įstaigas. Ši kredito įstaigų įtvirtinta monopolija, manytume, prieštarauja ES vyraujančiai tendencijai leisti emituoti elektronines mokėjimo priemones ir naujiems rinkos dalyviams, pvz., informacinių technologijų bendrovėms. Kita vertus, įstatymų leidėjo pozicija suprantama. Mokėjimo kortelių emitavimas yra pakankamai rizikingas verslas, susijęs su atsakomybe už sukauptas kortelių naudotojų lėšas. Todėl valstybė, sumažindama

konkurencingumą mokėjimo kortelių rinkoje bei siekdama išvengti finansinių krizių, mokėjimo kortelių išleidimą patikėjo tik kredito įstaigoms, t.y. bankams³⁰.

LR Mokėjimų įstatyme išvėlgėme nesusipratimą ir dėl mokėjimo nurodymo atšaukimo. Galima teigti, šios nuostatos prieštarauja Rekomendacijai 97/489/EB, kadangi pastarojoje imperatyviai nurodoma, kad elektroninės mokėjimo priemonės naudotojas neturi teisės atšaukti pavedimo, atliekamo elektroninėmis mokėjimo priemonėmis, išskyrus tuos atveju, kai nėra nurodyta suma. Tuo tarpu LR Mokėjimų įstatymas įtvirtina šalių dispozityvumo principą nustatant mokėjimo nurodymo, atliekamo elektroninėmis mokėjimo priemonėmis, atšaukimo galimybes ir būdus (LR Mokėjimų įstatymo 18 str. 2 d. 6 p., 20 str. 7 d. 4 p.).

Apibendrinami 2003 m. LR Mokėjimų įstatymą, galime teigti, kad, deja, Lietuvos įstatymų leidėjai nors ir turėjo tinkamai įgyvendinti Rekomendacijos 97/489/EB nuostatas, tačiau manytume, kad iki galo to nepadarė, nes įstatymas nėra nuoseklus ir aiškus.

Poįstatyminių teisės aktų (Lietuvos banko nutarimų), reglamentuojančių mokėjimo kortelių teisinę padėtį pavyko surasti vos du, tai: Lietuvos banko valdybos 2000 m. lapkričio 30 d. nutarimas Nr. 158 “Dėl mokėjimo priemonių ataskaitos formos 0607 patvirtinimo” [7] ir Lietuvos Banko valdybos 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarimas Nr. 139 “Dėl mokėjimo priemonių statistinės atskaitomybės” [8], kuris pakeitė prieš tai minėtą dokumentą. Tiek pirmasis, tiek antrasis teisės aktai gali būti vadinami tiesiog techniniais dokumentais, kurie pateikia tam tikrų statistinių formų, kurios turi būti pateikiamos Lietuvos bankui, pildymo taisykles. Manytume, kad šie dokumentai didesnės vertės neturi, dėl šios priežasties jų plačiau nenagrinėsime.

Kalbant apie Lietuvos teismų praktiką, susijusią su mokėjimo kortelėmis, deja, turime konstatuoti, kad jos praktiškai nėra, nes iki 2007 m. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra priėmęs tik vienintelę nutartį [50]. Tačiau šios civilinės bylos įtaka teisės doktrinai yra svarbi, kadangi joje buvo nustatyti mokėjimo kortelės išleidžiančių bankų atsakomybės principai, taip pat ir principai, susiję su įrodinėjimo naštos perkėlimu bankams.³¹ Tiesa, 2007 m. sausio mėn. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išnagrinėjo dar vieną civilinę bylą dėl mokėjimo kortelių [51].

Apibendrinami galime teigti, kad Lietuva, deja, negali pasigirti gausia teisės šaltinių baze, reglamentuojančia mokėjimo kortelės teisinę prigimtį. O tie teisės aktai kurie yra, neperteikia nei technologijų plėtros galimybių, nei rinkos dalyvių poreikių. Todėl įstatymų leidėjui vertėtų susirūpinti teisės šaltinių jei ne gausinimu, tai bent aiškesniu, pvz., LR Mokėjimų įstatymo nuostatų suformulavimu.

³⁰ Mokėjimo kortelės *de facto* nuo 2007 m. spalio 18 d. leidžia ir Lietuvos kredito unijos.

³¹ Apie atsakomybės principus bus dėstoma 5.1. poskyryje.

5 skyrius. Operacijose su mokėjimo kortelėmis dalyvaujantys asmenys, jų teisės ir tarpusavio išsipareigojimai

Mokėjimo kortelės, kaip teigia Timothy J. Muris [27. P. 101] yra vienas iš didžiausių XX a. išradimų. Jų naudojimo paprastumas ir mobilumas iš pirmo žvilgsnio neatskleidžia šios sistemos sudėtingumo. Vargu ar kuris nors iš mūsų, mokėdami kortele, susimąstome, kad ši mokėjimo priemonė “slepia sudėtingą technologinę infrastruktūrą, kurios dėka sėkmingai vykdomos operacijos, užtikrinamas nepertraukiamas, efektyvus ir saugus mokėjimo procesas” [27. P. 101]. Tiesa, efektyviam proceso funkcionavimui užtikrinti vien technologinės infrastruktūros nepakanka, todėl mokėjimo kortelė į šį procesą įtraukia ir apjungia rinkos dalyvius.

Galime išskirti šias operacijose su mokėjimo kortelėmis dalyvaujančias dalyvių grupes [70. P. 19]:

- kortelės emitento ir kortelės turėtojo (vartotojo) arba “išleidėjo – vartotojo” (*angl. Issuer – Customer*) grupė, kur kortelės emitentas – tai kredito įstaiga, kuri aprūpina vartotoją (kortelės turėtoją) mokėjimo kortele, sudarydama su juo sutartį, o kortelės turėtojas – tai asmuo, kuris naudojami mokėjimo kortele, kaip elektronine mokėjimo priemone;
- kredito įstaigos ir prekybininko, kuris priima korteles, grupė arba “bankas priėmėjas – prekybininkas” (*angl. Acquirer – Merchant*). Prekybininkas šioje grupėje yra suprantamas kaip subjektas, kuris priima mokėjimus kortelėmis. Tuo tarpu bankas priėmėjas – tai kredito įstaiga, kuri sutarties pagrindu bendradarbiauja su prekybininku;
- išleidėjo ir banko priėmėjo grupė (*angl. Issuer – Acquirer*)³².

Visi rinkos dalyviai, būdami sutartinių santykių šalimi tarpusavyje yra susiję. Dėl šios priežasties dalyviai atskirai ir visi kartu formuoja finansinių paslaugų rinką. Nuo jų tarpusavio santykių ir bendradarbiavimo sąlygų priklauso ir šalies vystymosi tendencijos bei visuomenės socialinė gerovė. Kiekviena šalis iš šių santykių gauna tam tikros naudos, pvz., vartotojas (kortelės turėtojas), atsiskaitydamas kortele, “naudojasi patogumu, greičiu, saugumu ir tiksliai įrašų apie operacijas saugojimu” [27. P. 101].

Atsižvelgdami į darbo tikslus, toliau pateiksime kortelės išleidėjo ir kortelės naudotojo grupės dalyvių tarpusavio santykių analizę. Apžvelgsime tarpusavio išsipareigojimus, atliksime rizikos veiksnių analizę, išnagrinėsime atsakomybės klausimus. Nagrinėdami kitas, operacijose su mokėjimo kortelėmis dalyvaujančias grupes, įvardinsime dalyvių bendradarbiavimo pagrindus bei sąlygas. Tačiau, prieš pradėdami analizę, norėtume trumpai apžvelgti tarp prekybininko ir vartotojo susiklostančius santykius. Mūsų nuomone, šių santykių dalyviai taip pat gali būti įvardinami kaip tam tikra grupė, be kurios iš esmės neegzistotų mokėjimo kortelių verslas.

³² Sąvokos analogiškos aukščiau pateiktoms.

Timothy J. Muris [27. P. 102] teigia, kad šiuolaikinėje ekonomikoje egzistuoja dvišalė rinka. Autorius paaiškina, kad ši rinka egzistuoja, jei [27. P. 103]:

a) yra dvi skirtingos vartotojų grupės (mūsų atveju tai vartotojai ir prekybininkai);
b) vertė, įgyta vienos grupės, proporcingai didėja kitos grupės gausėjimo atveju (jei daugėja vartotojų, naudojančių mokėjimo korteles, tai prekybininkų gaunamas pelnas atitinkamai taip pat didėja);

c) yra tarpininkas (mokėjimo kortelių rinkoje tai – bankas), kuris tas dvi grupes jungia.

Iš to, kas išdėstyta, galime daryti išvadą, kad mokėjimo kortelių rinka – būtent dvišalės rinkos pavyzdys, nes “vartotojai naudos mokėjimo korteles tikrai, jeigu prekybininkai jas priims, o prekybininkai jas priims tik, jeigu pakankamas vartotojų skaičius jas naudos” [27. P. 105]. Taip pat akivaizdu yra ir tai, kad prekybininkai ir vartotojai susieti glaudžiais tarpusavio ryšiais. Tačiau reikėtų nepamiršti, kad kortelės turėjimas vartotojo neįpareigoja pirkti iš prekybininko paslaugas ar prekes. Čia jis yra laisvas rinktis, panaudoti kortelę ir joje esančias lėšas, ar ne. Vadinasi, santykiai, kurie sietų vartotoją ir prekybininką, nėra privalomojo pobūdžio.

Vartotojui apsisprendus pirkti prekybininko prekę ar paslaugą, tarp jų atsiranda tarpusavio santykiai, kurie gali būti tiek sutartiniai, tiek atsitiktiniai. Šiuo atveju santykių atsiradimo pagrindas gali būti:

- žodiniai susitarimai;
- sutartys;
- konkludentiniai veiksmai.

Bet kuris iš aukščiau išvardintų santykių atsiradimo pagrindų yra ir tarpusavio įsipareigojimų atsiradimo pagrindas. Vartotojas, pirkdamas prekes ar paslaugas, įsipareigoja už jas atsiskaityti, o prekybininkas įsipareigoja suteikti kokybišką paslaugą ar parduoti kokybišką prekę. Taigi galime daryti išvadą, kad tamprus ryšys skatina vartotojus ir prekybininkus bendradarbiauti ir suteikia jiems abipusės naudos.

Aptarus, mūsų nuomone, vienus iš svarbiausių santykių tarp “vartotojas – prekybininkas” grupės ir nustačius, kad esant dvišalei mokėjimo kortelių rinkai joje dalyvauja ne tik vartotojai ir prekybininkai, bet atsiranda trečia šalis – bankas³³, toliau nagrinėsime dvišalius santykius, atsirandančius tarp: kortelės turėtojo ir kortelės išleidėjo, prekybininko ir prekybininko banko bei kortelės išleidėjo ir prekybininko banko.

³³ Tiksliau, atsiranda dar dvi šalys – tai bankas kortelės išleidėjas ir bankas priėmėjas.

5.1. Kortelės turėtojas ir išleidėjas, kaip operacijų su mokėjimo kortelėmis dalyviai

Literatūroje banko ir vartotojo (kortelės turėtojo) santykiai dažniausiai nagrinėjami iš vartotojo pozicijų, t.y. vartotojų teisių apsaugos kontekste. Pvz., monografijoje “Vartotojų teisių apsauga Lietuvoje ir Europos Sąjungoje” analizuojamas vartotojų teisių apsaugos teisinis reguliavimas bei jo derinimas su bendraisiais vartotojų teisių apsaugos principais. Autoriai pabrėžia, kad “pirminė ir, ko gero, svarbiausia vartotojų teisių gynyba finansinių paslaugų sferoje yra užtikrinama <..> bendromis vartotojų teisėmis” [24. P. 160]. Taip pat bendrai aptariamos ir vyraujančių sutarčių sąlygos. Nurodoma, kad “finansinių paslaugų sferoje dominuoja standartinės sutarčių sąlygos, kurioms vartotojai iš esmės neturi galimybių daryti įtakos. Negana to, neretai standartinės sutarties sąlygos yra pateikiamos vartotojams sunkiai priimtina forma <...>” [24. P.160]. R. Mann [26] savo veikale taip pat nagrinėja mokėjimo kortelių sutarčių sąlygas bei pateikia tam tikrus sprendimo būdus, kaip išvengti vartotojų teisių pažeidimų, pvz., standartizuoti terminus, naudojamus sutartyse, padarant juos paprastesnius ir visiems suprantamus.

Kita šių santykių aptariama pusė yra labiau ekonominė ir susijusi su vartotojų (kortelių turėtojų) mokamais mokesčiais. Neįkainojama medžiaga galime laikyti EK atliktą tyrimą [38], kuriame pateikiamas lyginamasis kortelių turėtojų mokamų mokesčių aspektas.

Trečioji autorių grupė (V. Vaškelaitis, J. Šatas, V. Sūdžius ir V. Stanevičius) santykius aptaria tik nurodydami kortelės turėtojo ir banko teises, pareigas, taipogi banko funkcijas ar galimas šalių rizikas.

Tuo tarpu norminėje bazėje (Rekomendacija 87/598/EEB, Rekomendacija 88/590/EEB, Rekomendacija 97/489/EB, LR Mokėjimų įstatymas ir kt.) pateikiami bendrieji reikalavimai, keliami sutartims, sudaromoms tarp elektronines priemones išleidusių ir jas turinčių asmenų, taip pat įtvirtinami minimalūs šalių įsipareigojimai ir kt.

Apibendrinami galime teigti, kad nė viename šaltinyje nėra pateikiama mokėjimo kortelės ir banko emitento santykių analizė. Dėl šios priežasties toliau atsižvelgdami į įstatymų nuostatas ir praktiką, nagrinėsime:

- sutarčių, kaip kortelės turėtojo ir banko emitento santykių atsiradimo pagrindo, bendrąsias sąlygas, joms keliamus reikalavimus;
- rizikos pasidalinimo bei civilinės atsakomybės atsiradimo nuostatas;
- taip pat aptarsime operacijų, atliekamų mokėjimo kortelėmis, savitumus.

Reikalavimai sutarčiai

Kortelės turėtoją ir banką emitentą išimtinai sieja sutartiniai santykiai. Pasirašydamos mokėjimo kortelės sutartį, šalys sutinka, kad pastaroji joms turėtų įstatymo galią, t.y. jos įsipareigoja tiksliai ir griežtai vykdyti sutartyje numatytus tarpusavio įsipareigojimus. Vadinas,

“banko ir kortelės turėtojo tiesioginiai santykiai sureguliuojami jų sudaromoje naudojimosi mokėjimo kortele sutartyje” [31. P. 246], kurios sąlygas, neatsižvelgdamas į mokėjimo kortelės turėtojo nuomonę, parengia kortelės išleidėjas. Kitaip tariant, bankas klientui pateikia savo standartinę sutartį ir individualiai jos sąlygų neaptarinėja. Visgi kortelių emitentai visiškos laisvės, formuojant standartines sutarčių sąlygas, neturi. Jie privalo vadovautis minimaliais reikalavimais, kuriuos gindami vartotojų teises nustato teisės aktai. ES – tai EK rekomendacijos 87/598/EEB, 88/590/EEB bei 97/489/EB, o LR – tai Civilinis kodeksas bei Mokėjimų įstatymas, įgyvendinantis Rekomendaciją 97/489/EB. Atsižvelgdami į tai, kad jau esame pateikę išsamią teisės aktų analizę, toliau aptarsime tik tas nuostatas, kurios tiesiogiai reglamentuoja sutarties, sudarytos tarp kortelės turėtojo ir išleidėjo, nuostatas.

Tiek LR Mokėjimų įstatymo 17 str., tiek Rekomendacijos 97/489/EB 3 str. 2 d. nurodoma, kad kliento ir kredito įstaigos sudaroma sutartis dėl elektroninių mokėjimo priemonių naudojimo disponuojant sąskaitoje esančiomis lėšomis turi būti rašytinė. Dėl šio reikalavimo sutarties formai sunkumų nekyla. Netgi priešingai, mokėjimo priemonių išleidėjai yra suinteresuoti turėti rašytinę sutartį, kurioje numatytų ne tik bendruosius sutarčiai keliamus reikalavimus, bet ir banko politiką atspindinčias sąlygas (mokesčius, jų skaičiavimo būdus ir pan.). Nepažeidžiamas ir oficialios sutarties kalbos ar kalbų reikalavimas. Tuo tarpu nuostatos, susijusios su išankstiniu kliento informavimu apie priemonės naudojimo sąlygas iki jos suteikimo, dažniausiai yra pažeidžiamos. Anot EK pateiktos studijos, klientas dažniausiai gauna reikiamą informaciją tik po to, kai pasinaudoja elektronine mokėjimo priemone ar tos informacijos pareikalauja [45. P. 72].

Teisės aktuose įtvirtinto įpareigojimo, susijusio su aiškių ir suprantamų sutarčių sąlygų reikalavimu, taip pat negalime laikyti visuomet įvykdomu. Šios rūšies pažeidimai dažniausiai pasireiškia specifinių, vartotojui nesuprantamų terminų, kurių reikšmės jis nesuvokia, pateikimu arba sutartys pateikiamos itin smulkiu šriftu, ir tai daro jas dar sunkiau įskaitomomis.

Įstatymų leidėjai, gindami ekonomiškai silpnesnę sutarties šalį – vartotoją, numatė, kad sutartys dėl mokėjimo kortelių (elektroninių mokėjimo priemonių) būtinai turi apimti:

- 1) mokėjimo priemonės apibūdinimą;
- 2) mokėjimo priemonės turėtojo ir išdavėjo atitinkamų įsipareigojimų ir atsakomybės apibūdinimą;
- 3) įprastą laikotarpį, per kurį elektroninės mokėjimo priemonės turėtojo sąskaita bus debetuojama ar kredituojama;
- 4) visų galimų įmokų (pradinės ir metinės), komisinių atlyginimų ir kt. mokėjimų, kuriuos turės mokėti naudotojas, dydžio nustatymą, taip pat palūkanas, įskaitant jų paskaičiavimo būdą;
- 5) periodą, per kurį galima ginčyti konkretų sandorį, taip pat skundų dėl nuostolių atlyginimo pateikimo tvarką;

6) jei elektroninė mokėjimo priemonė buvo naudojama operacijoms užsienyje, papildomai turi būti nurodyta: komisinio atlyginimo užsienio valiuta dydis, užsienio valiutos keitimo santykis, taip pat jo nustatymo data.

Deja, aukščiau minimos sąlygos ne visuomet atsispindi sutartyse. Studijoje dėl Rekomendacijos 97/489/EB įgyvendinimo nurodoma, kad, pvz., Prancūzijos, Švedijos, Belgijos ir kt. bankų sudaromose sutartyse dėl elektroninių mokėjimo priemonių nėra aiškiai apibrėžtos priemonės turėtojo pareigos arba, pvz., Olandijos ir Graikijos bankų sutartyse nėra konkretizuojami kliento mokami mokesčiai ir kt. rinkliavos, o Ispanijos emitentų sutartyse nėra pateikiamas mokėjimo priemonių apibūdinimas ir kt. [45. P. 71-74].

Norėtume atkreipti dėmesį dar į tai, kad visiškam sandorių sąlygų skaidrumo užtikrinimui teisės aktai įpareigoja banką emitentą klientui atlikus operaciją elektronine mokėjimo priemone jam pateikti ataskaitą ar kitą dokumentą, kuriame atsispindėtų:

- operacijos suma;
- pritaikyta rinkliava ar įmoka;
- o taip pat nuoroda, kuri suteikia priemonės turėtojui galimybę identifikuoti sandorį (pvz., nurodoma, kuriame bankomate išgryninti pinigai).

Iš to, kas išdėstyta, galime daryti išvadą, kad nors ir nustatyti minimalūs sutarčių reikalavimai (forma, kalba, turinys), tačiau jie nėra tiksliai įgyvendinami. Dažnai bankai emitentai, pasinaudodami savo padėtimi ir pateikdami standartines sutarčių nuostatas, sudaro galimybes kredito įstaigos ir kliento abipusių teisių ir pareigų nelygybei. Deja, klientas apie įstatymus neatitinkančias sąlygas bei savo prisiimtus įsipareigojimus ir neįgyvendinamas teises sužino per vėlai, pvz., asmenims pasinaudojus pavogta jo kortele ir “ištuštinus” kortelės sąskaitą. Tokios aplinkybės nemalonios abiem sutarties šalims: tiek bankui, kurio pareiga profesinėje veikloje elgtis apdairiai ir rūpestingai, tiek ir banko klientui, kuris jaučiasi apgautas, nes bankas neužtikrina jo santaupų saugumo. Todėl sudarant mokėjimo kortelės naudojimo sutartį yra svarbu kiekvienam klientui išaiškinti (o ne tik atiduoti sutartį) jo teises, o labiausiai pareigas, kad jis žinotų, kaip turėtų elgtis vienoje ar kitoje situacijoje. Toks išankstinės informacijos teikimas, manytume, skatintų vartotojų pasitikėjimą tiek pačiomis finansų įstaigomis, tiek ir jų leidžiamomis elektroninėmis priemonėmis.

Šalių įsipareigojimai, rizika ir atsakomybė

Komunikacijų vystymasis įgalina rinkos dalyvius tarpusavyje bendradarbiauti įvairiose erdvėse. Jau nieko nestebina elektroninės parduotuvės ar elektroniniai aukcionai. Galiausiai net sutartys gali būti sudaromos elektroninėmis priemonėmis. Tačiau toks “elektronizavimas” nereikia, kad šalys neturi tarpusavio įsipareigojimų. Priešingai – viską perkeliant į elektroninę erdvę, šalių pareigos tik griežtėja, pvz., keliamas reikalavimas saugaus atsiskaitymo užtikrinimui ir kt.

Nepaisant keitimosi procesų, naujų sąvokų ir reiškinių, civilinėje teisėje įtvirtinta sutarties samprata kol kas lieka nepakitusi, t.y. sutartis vis dar traktuojama kaip dviejų asmenų susitarimas, kuriuo sukuriama, pakeičiami ar nutraukiami civiliniai teisiniai santykiai, kai vienas asmuo įsipareigoja kitam asmeniui atlikti tam tikrus veiksmus (ar susilaikyti nuo kitų veiksmų atlikimo), o pastarasis įgyja reikalavimo teisę [2. Str. 6.154]. Pažymėtina ir tai, kad nėra eliminuotas ir sutarties šalių lygybės principas, reiškiantis šalių valios laisvę aptariant sutarties turinį. Tačiau minėtas principas toli gražu ne visada užtikrinamas. Sutartiniuose santykiuose visuomet atsiranda šalis, kuri turi pranašumą prieš kitą. Tokius tarpusavio santykius galime išvelgti ir tarp banko bei kortelės turėtojo, kur pastarasis, norėdamas gauti finansinių paslaugų, yra priverstas paklusti finansų įstaigų vidinei tvarkai. Todėl, norėdami nustatyti šalių tarpusavio įsipareigojimų pobūdį, privalome išnagrinėti įstatymų nuostatas, susijusias su kortelės turėtojo ir jos išleidėjo teisėmis, pareigomis ir atsakomybe.

Vadovaujantis įstatymu *elektroninės mokėjimo priemonės (kortelės) turėtojas* įpareigojamas [2, 11]:

1) naudoti elektroninę mokėjimo priemonę (kortelę) laikantis priemonės suteikimo ir naudojimo sąlygų³⁴;

2) informuoti mokėjimo priemonės išleidėją (ar subjektą, kurią pastarasis nurodė), kai tik sužino apie: elektroninės mokėjimo priemonės (kortelės) ar priemonių, kurios leidžia ją panaudoti, praradimą ar vagystę; bet kokią be jo leidimo atliktą operaciją; bet kokią klaidą ar kitą netikslumą, išleidėjui tvarkant sąskaitą.

3) saugoti mokėjimo priemonę (kortelę) ir išleidėjo suteiktas tapatybės priemones (PIN kodą, raktus, slaptažodžius ir kt.). Saugojimas apima: suteiktų tapatybės priemonių nelaikymą vienoje vietoje kartu su pačia mokėjimo priemone ir kt.;

4) neatšaukti pavedimo, kuris atliktas elektronine mokėjimo priemone (kortele), išskyrus jei nebuvo nustatyta suma³⁵.

Elektroninės mokėjimo priemonės (kortelės) turėtojas norėdamas tinkamai įgyvendinti savo prievolę, turi būti ypač atidus ir rūpestingas, ir imtis visų nuo jo priklausančių priemonių, turimos mokėjimo priemonės saugumo užtikrinimui. Tačiau, kad priemonės turėtojas sugebėtų įgyvendinti sutartimi prisiimtas prievolės, kita šių santykių šalis – kredito įstaiga taip pat turi atlikti savo įsipareigojimus. Teisės aktuose [2,11] nurodoma, kad *kredito įstaiga* įsipareigoja:

1) tapatybės patvirtinimo priemones suteikti tik elektroninės mokėjimo priemonės (kortelės) turėtojui;

³⁴Šias sąlygas bankas privalo pateikti prieš naudojimąsi mokėjimo priemone.

³⁵ Mokėjimų įstatyme nustatyta dar viena mokėjimo nurodymo atšaukimo išimtis, t.y. šalims paliekama teisė nustatyti atšaukimo būdą ir priežastį.

2) nesiųsti neužsakytos elektroninės mokėjimo priemonės (kortelės), nebent pastaroji keistų turimą priemonę;

3) užtikrinti, kad priemonės turėtojas bet kuriuo paros metu turėtų galimybę pranešti apie elektroninės mokėjimo priemonės (kortelės) praradimą, vagystę, neinicijuotas arba klaidingai atliktas operacijas. Jei informacija pateikiama telefonu, išleidėjas privalo pasirūpinti įrodymais, kad turėtojas tokį pranešimą pateikė;

4) saugoti informaciją, kad kilus ginčui galėtų pateikti įrodymus, kad operacija teisingai parodyta sąskaitose ir kad jos nepaveikė techniniai ar kitokie trikdžiai, taip pat kad būtų galima ištaisyti klaidas;

5) imtis priemonių, kad būtų nutrauktas tolesnis elektroninės mokėjimo priemonės (kortelės) naudojimas.

Pažymėtina, kad pažeidimų dėl aukščiau pateiktų įsipareigojimų praktikoje sutikti nepavyko.

Kitokia situacija yra susiklosčiusi dėl sutartinių įsipareigojimų. Sutartyse dėl elektroninių mokėjimo priemonių (kortelių), kurias sudaro šalys, paprastai apibrėžiamos nuoseklesnės bendradarbiavimo sąlygos. Pvz., be bendrųjų nuostatų, kurios būdingos ir kt. sutartims, tokių kaip sąvokos, sutarties dalykas, kalba ir kt., nurodomos ir specifinės, tik šios rūšies sutarčiai būdingos sąlygos, t.y. kortelės išdavimo, naudojimo taisyklės, operacijų atlikimo tvarka, autentiškumo patvirtinimo procedūra ir pan. Iš tiesų sutartys, sudaromos tarp kortelės turėtojo ir išleidėjo yra labai įdomus tyrimo objektas, reikalaujantis išsamesnės analizės, tačiau mes apsiribosime tik tam tikrų sutarčių nuostatų analize.

Mokėjimo kortelių sutartis, kaip ir kortelės išdavimo ir naudojimosi sąlygos yra laikomos standartinėmis, paruoštomis bendram nevienkartiniam jų naudojimui. Paprastai standartinės sutartys individualiai neaptarinėjamos ir rengiamos nederinant jų su kitu sutartinių santykių dalyviu. Dėl šios priežasties tokių sutarčių nuostatos gali sąlygoti šalių lygybės principo nebuvimą bei nesąžiningų nuostatų atsiradimą.

Turėtume pastebėti, kad Lietuvos teisminėje praktikoje bylų dėl mokėjimo kortelių sutarčių sąlygų pripažinimo nesąžiningomis surasti nepavyko. Kita vertus, ikiteisminė institucija (Nacionalinė vartotojų teisių apsaugos taryba) yra priėmusi keletą nutarimų ir įvertinusi mokėjimo kortelių sąskaitų sutartis nesąžiningų sąlygų požiūriu, pvz. 2005 m. balandžio 6 d. nutarime Nr. 10-27 taryba konstatavo, kad tam tikros sutarties AB “Vilniaus bankas” VisaElectron/Maxima/Senukai kortelės sąskaitos sutarties nuostatos gali būti pripažintos kaip nesąžiningos. Pvz., jie nustatė, kad sutarties punktas, nustatantis, kad bankas neatsako už netiesioginius nuostolius ar žalą, patirtus

naudojantis kortele, pažeidžia civilinės teisės nuostatas, nes banko suformuluota nuostata apriboja arba panaikina paties banko civilinę atsakomybę už žalą, padarytą vartotojui³⁶.

Kokios gi sutarties sąlygos potencialiai galėtų būti pažeidžiamos? Peržiūrėję Lietuvos kredito įstaigų [72; 73; 74; 75; 76; 77; 83] viešai skelbiamas mokėjimo kortelių išdavimo ir naudojimo sąlygas, galime daryti prielaidą, kad dažniausiai nesusipratimai gali kilti dėl tų nuostatų, kurios numato bankų teises ir klientų išipareigojimus, pvz., banko teisė vienašališkai blokuoti naudojimąsi kortele, uždaryti sąskaitą ir teisė atlikti kitus veiksmus, jei klientas nevykdo sutarties, ar vykdo ją netinkamai. Prieštarinai taip pat turėtų būti vertinama ir nuostata, numatanti vienašališką sutarties sąlygų, susijusių su metiniu kortelės aptarnavimo mokesčiu, operacijų įkainiais, mokesčiu už pinigų išėmimą bankomatuose ir t.t., pakeitimą. Todėl kyla klausimas, ar vadovaujantis LR įstatymais neturėtų būti ši nuostata traktuojama kaip nesąžininga sutarties sąlyga?

LR CK 6.188 str. 2 d. numatoma, kad nesąžiningomis gali būti laikomos tos sutarčių nuostatos, kurios suteikia teisę paslaugų teikėjui paslaugų teikimo metu vienašališkai nustatyti paslaugų kainas arba teisę vienašališkai padidinti kainą be vartotojo (kortelės turėtojo) teisės atsisakyti sutarties ir kt. Akivaizdu, kad “vienašališkumo” nustatymas keičiant sutarties sąlygas dėl įvairių mokėtinų mokesčių gali būti pagrindas tokias sutarčių nuostatas laikyti nesąžiningomis. Tačiau prieš formuluodami išvadas, visų pirma apžvelkime LR Mokėjimų įstatymo reikalavimus, susijusius su sutarčių sąlygų keitimu.

LR Mokėjimų įstatymo 20 str. 2 d. kredito įstaigai suteikiama teisė priemonės galiojimo metu **pasiūlyti** keisti sutarties sąlygas, tačiau bankas privalo iš anksto **kredito įstaigos** ir **naudotojo sutartu būdu** pranešti apie tai naudotojui ir nustatyti ne mažesnę kaip 30 dienų terminą atsisakyti sutarties.

Pateikus tiek LR CK, tiek LR Mokėjimų įstatymų nuostatas, galime daryti išvadą, kad įstatymai vienas kitam iš esmės neprieštarauja. Vadinasi, jei kredito įstaigos sutartyse, sudaromose su kortelės turėtojais (klientais), numatoma jų atsisakymo teisės galimybė, sutarties sąlygos neturėtų būti pripažintomis kaip nesąžiningomis. Tuo tarpu praktikoje situacija yra sudėtingesnė.

Nagrinėdami kredito įstaigų mokėjimo kortelių išdavimo ir naudojimo sąlygas pastebėjome, kad įstatymuose numatyto “pasiūlymo” keisti sutarties sąlygas daugelis iš jų nėra numatę. Priešingai – dominuoja tik banko vienašališkumo keičiant mokesčius ir rinkliavas nuostata,³⁷ kurią kredito įstaiga įgyvendina paskelbdama informaciją dienraštyje ar jos interneto svetainėje³⁸. Tuo tarpu LR Mokėjimų įstatyme numatyta, kad dėl sutarties sąlygų pasikeitimo klientas yra

³⁶ Plačiau žr. [52].

³⁷ Pastebėtina, kad įstatymo nuostatos, susijusios su kliento galimybe atsisakyti sutarties išreiškiant savo valią raštu per 30 dienų, yra įtvirtintos, išskyrus AB DnB NORD bankas, kuris neužtikrina kliento atsisakymo teisės bei Akcinė bendrovė Ūkio bankas, kuris suteikia tik 20 dienų sutarties atsisakymo laikotarpį.

³⁸ AB bankas “Hansabankas” ir Nordea Bank Finland Plc Lietuvos skyrius yra numatę galimybę informaciją išsiųsti klientui paštu.

informuojamas kredito įstaigos ir elektroninės mokėjimo priemonės naudotojo sutartu būdu. Žinoma, LR CK viešas informacijos paskelbimas yra įtvirtintas, tačiau finansinių paslaugų srityje, manytume, toks informavimo būdas nėra tinkamas kortelės turėtojų (vartotojų) atžvilgiu. Visų pirma dėl to, kad nors LR Mokėjimų įstatymas numato šalių susitarimo galimybę, praktikoje sudarant mokėjimo kortelės naudojimo sutartį, kaip jau minėjome, šio kliento nuomonė neatsižvelgiama, nes sutarties sąlygos su juo individualiai nėra aptariamoms. Jis tiesiog prie jos prisijungia. Vadinasi, kredito įstaiga praktiškai vienašališkai ne tik pakeičia sutarties sąlygas, bet ir vienašališkai nusprendžia, kaip informuos kortelės turėtoją. Dėl šios priežasties kliento informavimas skelbiant informaciją viešai, o ne šalių sutartu būdu, kaip numatyta daugumos bankų paruoštose sutartyse, iš esmės pažeidžia šalių lygybės principą ir pablogina kliento (vartotojo) padėtį kredito įstaigos atžvilgiu. Todėl būtų tikslinga mokėjimo kortelių naudojimo sutartyse numatyti galimybę kredito įstaigos klientui pačiam pasirinkti informavimo būdą (atvira sutarties sąlyga). Tokiu atveju būtų įgyvendintos LR Mokėjimų įstatymo nuostatos ir nekiltų nesusipratimų dėl nesąžiningų sutarčių sąlygų.

Skirtingos nuostatos galioja palūkanų normos, numatytos už kliento kreditą, keitimui. Įstatymai numato, kad keičiant palūkanų normą nuostata dėl atsisakymui skirto 30 dienų termino nėra taikoma. Žinoma, klientas nesutikdamas su pakeitimais, turi teisę nutraukti sutartį. Naujai nustatytos palūkanų normos įsigalioja nuo pranešimo, kuris siunčiamas klientui *asmeniškai*, nurodytos datos. Deja, šios nuostatos taip pat ne visuomet laikomasi. Vienu atveju bankai suteikia klientui apsisprendimo teisę (nurodo 30 d. atsisakymo laikotarpį), tačiau pažeidžia “asmeninio” įteikimo nuostatą, kitais – taikomos bendros nuostatos, susijusias su mokesčių, sutarčių sąlygų ir kt., keitimu.

Šalių sudaromose sutartyse, be mūsų jau minėtų sutartinių nuostatų, taip pat numatomos ir civilinės atsakomybės atsiradimo bei rizikos (nuostolių) pasiskirstymo sąlygos.

Civilinė atsakomybė (angl. *civil liability*) suprantama kaip turtinė prievolė, kurios viena šalis turi teisę reikalauti atlyginti nuostolius (žalą) arba sumokėti netesybas (baudą, delspinigius), o kita šalis privalo atlyginti padarytus nuostolius (žalą) arba sumokėti netesybas (baudą, delspinigius) [2. Str. 6.245]. Teisės doktrinoje bei įstatymuose yra sutariama, kad civilinė atsakomybė yra galima tik esant visiems jos elementams: neteisėtiems veiksams, kurie gali atsirasti ne tik pažeidžiant įstatymų nuostatas, bet ir šalims nevykdant ar netinkamai vykdant sutartinius įsipareigojimus ar pažeidžiant bendrojo pobūdžio pareigą visiems rinkos dalyviams elgtis atidžiai ir rūpestingai; žalai (nuostoliams)³⁹; priežastiniam ryšiui tarp neteisėtų veiksmų ir žalos (nuostolių) bei subjekto, privalančio atsakyti, kaltei, kuri civiliniuose teisiniuose santykiuose yra preziumuojama.

³⁹ Žalos (nuostolių) padarymas neteisėtais veiksmais yra pakankamas pagrindas laikyti, jog kaltė nustatyta [50].

Banko, kaip specializuotos finansų įstaigos pareiga – garantuoti savo veiklos patikimumą, efektyvumą, saugumą bei prisiimti su tuo susijusią riziką ir atsakomybę. Mokėjimo kortelių išleidimas bei operacijų su jomis atlikimas patenka į kredito įstaigų teikiamų paslaugų ratą, vadinasi, administruodama minėtas paslaugas, įstaiga privalo rūpintis saugiu mokėjimų bei leidžiamų produktų funkcionavimu.

Bendrosios atsakomybės bei rizikos nuostatos yra įtvirtintos teisės aktuose. Tiek LR Mokėjimų įstatyme, tiek Rekomendacijoje 97/489/EB yra nurodoma, kad sutartyje dėl elektroninių mokėjimo priemonių turi būti detalios išdėstytos civilinės atsakomybės už sutartinių įsipareigojimų nevykdymą nuostatos. Jas įtvirtinant, *privalu* laikytis šių principų:

1) nuostoliai tenka kortelės turėtojui, jei jie yra susiję su elektroninės mokėjimo priemonės (kortelės) praradimu, arba jei jie atsiranda trečiajam šaliai atskleidus suteiktas tapatybės patvirtinimo priemones. Kortelės išleidėjas atlygina nuostolius tik atsiradusius po to, kai turėtojas tinkamai įvykdo savo pareigą ir informuoja apie mokėjimo priemonės vagystę, praradimą ar, jei turėtojas įtaria, kad jo tapatybės patvirtinimo priemonė tapo žinoma tretiesiems asmenims;

2) kortelės išleidėjas nėra įpareigotas atlyginti kortelės turėtojui atsiradusių nuostolių, jei yra įrodoma, kad mokėjimo kortelė ir tapatybės patvirtinimo priemonės buvo prarastos dėl kortelės turėtojo didelio neatsargumo arba tyčios;

3) nuostoliai, kurie tenka kortelės turėtojui, iki jis praneša išleidėjui apie priemonių praradimą ar kitą neteisėtą užvaldymą, turi neviršyti 150 eurų arba jų ekvivalento litais. Jei įrodoma, kad kortelės turėtojas mokėjimo priemones ir identifikavimo kodus prarado dėl tyčios ar didelio neatsargumo, minėta 150 eurų suma (arba ekvivalento litais) nėra taikoma;

4) priemonės išleidėjas atlygina priemonės turėtojui nuostolius, kurie atsiranda dėl neįvykdytų ar dėl kortelės turėtojo kaltės klaidingai įvykdytų operacijų, ne kortelės turėtojo inicijuotų operacijų, klaidų ar netikslumų, priskirtų mokėjimo priemonės išleidėjui tvarkant priemonės turėtojo sąskaitą.

Vadovaujantis išdėstytais principais ir turėtų būti nustatoma šalių tarpusavio civilinė atsakomybė. Visgi praktikoje, nepaisant įstatymo nuostatų, dėl tam tikrų civilinės atsakomybės paskirstymo principų nesusipratimų atsiranda⁴⁰.

Beveik visose mūsų nagrinėtose mokėjimo kortelių išdavimo ir naudojimo sąlygose, vadovaujantis įstatymais nurodoma, kad už nuostolius, kurie atsirado iki pranešimo apie mokėjimo kortelės praradimą ir kt., atsako kortelės turėtojas. Tai pat yra įtvirtinama ir įstatymais apibrėžta nuostolių, tenkančių kortelės turėtojui, suma. Tačiau mokėjimo kortelių išdavimo ir naudojimo

⁴⁰ ES patirtis rodo, kad 2001 m. atliekant tyrimą [45. P. 75-83], daugelyje valstybių narių nuostatos susijusios tiek su atsakomybe, tiek su įrodinėjimo naštos paskirstymu, buvo įgyvendinamos vangiai, pvz., Austrijoje, Švedijoje, Suomijoje ir Vokietijoje sutartys apskritai nenumatė įrodinėjimo naštos pasiskirstymo, arba pvz., Austrijoje, elektroninės mokėjimo priemonės turėtojo atsakomybė buvo griežtesnė, nei numatyta Rekomendacijoje 97/489/EB.

sąlygose yra ir neatitikimų. Pvz., vartotojas nėra tinkamai informuojamas apie jam tenkančią nuostolių dalį, nes yra tik nurodoma, kad kortelės turėtojui tenka nuostoliai iki įstatymuose nustatytos ribos. Pastebėtina, kad iš tokios nuostatos nėra aišku, nei koks tai įstatymas, nei kokios tos ribos. Turėtume pripažinti, kad tokios klaidos nėra esminės.

Deja, yra ir tokių sąlygų, kuriose kortelės turėtojas yra įpareigojamas padengti išlaidas, kurios atsiranda iki pranešimo apie priemonės dingimą, tačiau nėra nurodoma, kad po tokio pranešimo nuostolius padengia bankas. Taip pat nėra numatyta ir kortelės turėtojui tenkanti nuostolių dalis, o pvz., yra nurodoma, kad panaudojus tapatybės identifikavimo priemonę, visas išlaidas padengti įpareigojamas kortelės turėtojas. Minėtose mokamųjų kortelių išdavimo ir naudojimo sąlygose taip pat nėra ir išleidėjo įsipareigojimo atlyginti nuostolius atsiradusius, pvz., dėl kortelės turėtojo neinicijuotų operacijų, taip pat dėl klaidų ar netikslumų, priskirtų mokėjimo priemonės išleidėjui tvarkant priemonės turėtojo sąskaitą ir kt. Pažymėtina, kad aukščiau išdėstytos kortelių naudojimo nuostatos įtvirtina neproporcingą šalių padėtį, t.y. nustato tik kortelės turėtojo (vartotojo) atsakomybę dėl atsirasiančių nuostolių (žalos) ir neįtvirtina banko civilinės atsakomybės. Todėl galima teigti, kad tokios sutarties sąlygos pažeidžia ne tik LR Mokėjimų įstatymą, tačiau ir teisės aktus, reglamentuojančius bankų veiklą. Kitaip tariant, bankas neįsipareigodamas prisiimti žalą (nuostolius), kuri atsirado po tinkamo pranešimo, apie mokėjimo priemonės neteisėtą užvaldymą (išskyrus atvejus, kai įrodoma, kad nuostoliai atsirado dėl kortelės naudotojo tyčios ar didelio neatsargumo), pažeidžia kredito įstaigos profesinę pareigą savo veikloje elgtis apdairiai ir rūpestingai bei prisiimti su tuo susijusią riziką ir atsakomybę. Taigi banko klientas, užsisakydamas mokėjimo kortelę bei atlikdamas su ja operacijas, tikisi, kad kredito įstaiga išsaugos jo lėšas, o atsiradus nuostoliams ne dėl vartotojo kaltės, jie bus paskirstyti vadovaujantis įstatymais.

Iš to, kas išdėstyta, galime daryti išvadą, kad principų, kuriais vadovaujantis paskirstoma atsakomybė tarp kortelės išleidėjo ir turėtojo iki pranešimo ir po jo, laikomasi tik iš dalies.

Operacijų atlikimo pavojai

Atsiskaitymo mokėjimo kortele esmė yra ta, kad mokėjimą bankas atlieka *tik pateikus jo išduotą mokėjimo kortelę*, kaip elektroninio atsiskaitymo priemonę ir suformulavus konkretų mokėjimo nurodymą [50]. Mokėjimo nurodymo, suformuoto mokėjimo kortele, patvirtinimui atsiskaitantis asmuo gali būti paprašytas pateikti asmens tapatybę patvirtinantį dokumentą ar pasirašyti ant čekio ar kt. dokumento. Jei pardavėjas turi EFTPOS terminalą, o asmens kortelė yra lustinė, vietoje parašo jis bus paprašytas įvesti tapatybės nustatymo kodą arba kitaip dar vadinamą elektroninę parašą – PIN kodą (*angl. Personal identification number*)⁴¹. Asmens tapatybę

⁴¹ Bankas, išduodamas mokėjimo kortelę, jos turėtojui suteikia tik jam žinomą PIN kodą, kuriuo naudodamasis jis gali išsiimti pinigų iš bankomatų, taip pat atsiskaityti už prekes ir paslaugas.

patvirtinantis dokumentas, parašas ir PIN kodas yra laikomi būtiniais mokėjimo kortele nurodymo rekvizitais, tačiau jie, kaip teigia Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau darbe – LAT), “neeliminuoja būtinybės formuojant mokėjimo nurodymą pateikti banko išduotą kortelę, nes ji yra pagrindinė ir būtinoji tiesioginio atsiskaitymo mokėjimo kortele priemonė”[50]. Todėl bankas, vykdydamas savo profesinę pareigą, turi užtikrinti, kad jo emituojamos kortelės būtų saugios ir nepadirbinėjamos. Priešingu atveju – atlikus mokėjimą netikra mokėjimo kortele (klastote ar pakaitalu) ne klientas, o bankas privalės prisiimti atsakomybę bei riziką ir atlyginti kortelės turėtojo patirtus nuostolius. Atsakomybė gali būti pašalinta, jei bankas įrodytų, kad ėmėsi visų saugumo priemonių ir savo pareigą vykdė tinkamai arba jei jis įrodo kortelės turėtojo kaltę. Ši įrodinėjimo našta tenka bankui, kadangi jis “turi didesnę galimybę įrodyti, kad jo administruojama mokėjimo sistema yra saugi ir kad mokėjimo banko kortele apsaugos priemonės įveiktos ir formuojant mokėjimo nurodymą visi būtini rekvizitai panaudoti dėl kliento kaltės”⁴² [50].

Tuo tarpu mūsų nagrinėtos mokėjimo kortelių išleidimo ir naudojimo sąlygos atspindi visiškai kitą kortelės turėtojo padėtį. Nė vienoje išleidimo ir naudojimo taisyklėse nėra užsimenama apie operacijas atliekamas ne banko išduotomis kortelėmis. Tuo labiau nekalbama apie banko pareigą įrodyti jo naudojamos ir administruojamos sistemos patikimumą. Paprastai yra nurodoma, kad mokėjimo kortelės turėtojas yra identifikuojamas pagal PIN kodą, kuris yra žinomas tik pačiam kortelės turėtojui. Todėl jei PIN kodas buvo įvestas teisingai, preziumuojama, kad asmuo atlikęs operaciją veikė pagal kortelės turėtojo valią, net jei asmuo naudojęs PIN kodą buvo ne kortelės turėtojas. Tokiu atveju nurodoma, kad už visas operacijas, atliktas naudojantis PIN kodu, atsako kortelės turėtojas, nebent jis įrodo priešingai. Tuo tarpu LAT pasisako kita linkme. Teismas civilinėje byloje Nr. 3K-3-390/2002, Ž. Š. v. AB “Lietuvos taupomasis bankas” [50], nurodo, kad “elektroninio parašo (PIN kodo) panaudojimo atsiskaitymų metu atveju įrodymų naštos pasiskirstymas vykdomas atsižvelgiant į šio elektroninio parašo saugumo lygį. <...> elektroninis parašas <...> yra leistinas kaip įrodinėjimo priemonė teisme tik tuo atveju, kai jis yra saugus elektroninis parašas, sukurtas saugia parašo formavimo įranga <...>. Dėl <...> saugaus elektroninio parašo, saugios elektroninio parašo formavimo įrangos <...> darytina išvada, kad originalaus elektroninio parašo panaudojimo faktas gali patvirtinti elektroninio parašo panaudojimą tik su jo turėtojo žinia ar dėl šio asmens neatsargumo tik tokiu atveju, kai tokio elektroninio parašo pagal esamą technikos lygį <...> iš esmės negalima atkurti be pasirašančio asmens žinios ar jo neatsargumo. Taigi tarp banko ir kortelės turėtojo kilus ginčui dėl PIN kodo <...>, įrodymus apie konkrečios kortelės turėtojo veiksmus ar neveikimą, kurie patvirtintų PIN kodo panaudojimą su kortelės turėtojo žinia <...>, turi pateikti bankas”. Vadinasi, Teismas įtvirtina banko pareigą įrodyti,

⁴² Įrodinėjimo našta, jog mokėjimo banko kortele apsaugos priemonės įveiktos ne dėl kortelės, turėtojo kaltės perkeliama pačiam kortelės turėtojui *tik tuo atveju*, kai nustatoma, jog šios apsaugos priemonės galėjo būti neutralizuotos tik su kortelės turėtojo žinia ar dėl jo neatsargumo [50].

kad buvo panaudotas originalus kodas, kuris ir identifikuoja asmenį. Tuo tarpu kortelės turėtoji ši pareiga gali būti perkelta tik tuo atveju, jei esamas technologijos lygis neleidžia jo atkurti ir jis gali būti žinomas tik dėl kortelės turėtojo neapdairumo ar neatsargumo. Todėl galime preziumuoti, kad PIN kodui bankai suteikia daugiau dėmesio nei pačiai kortelei.

Apibendrinami tai, kas išdėstyta, turime pripažinti, kad bankai įgyvendindami įstatymų nuostatas, nevysiškai vykdo savo pareigas ir ne iki galo užtikrina vartotojų teises.

5.2. Kiti operacijose su mokėjimo kortelėmis dalyvaujantys asmenys

Minėjome, kad atsiskaitymo, atliekamo mokėjimo kortele, procesas įtraukia platų ratą dalyvių, kuriuos galima suskirstyti į tam tikras grupes. Kortelės išleidėjas, bankas priėmėjas bei prekybininkas taip pat susiję su operacijomis atliekamomis mokėjimo kortelėmis.

Prekybininko ir banko priėmėjo bendradarbiavimas operacijų mokėjimo kortelėmis kontekste

Literatūros šaltiniuose prekybininko ir banko priėmėjo santykių tema nėra dažna, tačiau gvildinama. Dažniausiai aptariami mokėtinų rinkliavų, teikiamos naudos, teisių ir pareigų aspektai. Pvz., V. Vaškelaitis knygoje “Piniginiai atsiskaitymai: teorija ir praktika” [32] aptaria komercinių įmonių (pardavėjų) dalyvavimo atsiskaitymų, vykdomų mokėjimo kortelėmis, sistemose teikiamus privalumus, trūkumus, prekybininko išsipareigojimus, taip pat banko priėmėjo (komercinio tinklo banko) funkcijas ir kt. Svarbų darbą, kuris reikšmingas praktinei šio klausimo pusei, yra atlikusi EK, kuri preliminarinioje ataskaitoje [38], susijusioje su mokėjimo kortelėmis, pateikia prekybininkų mokamos rinkliavos struktūrą. Analizuojama, kaip mokesčiai kinta tarp vietinių ir tarptautinių mokėjimo kortelių schemų ir kt. Deja, nė vienas šaltinis nepateikia santykių atsiradimo pagrindų. Dėl šios priežasties toliau darbe aptarsime bendrąsias šalių bendradarbiavimo sąlygas, t.y. pabandysime nustatyti jų atsiradimo pagrindus, dydį ir pan.

Vartotojui pasinaudojus prekybininko įstaigoje mokėjimo kortele prasideda mokėjimo procesas, į kurį įsitraukia bankai ir duomenų apdorojimo centrai, atsakingi už techninę mokėjimo pusę. Mūsų tikslas nėra techniniai operacijos parametrai, todėl įvardinsime, kad mokėjimo procesą sudaro keturios šalys (vartotojas, prekybininkas, bankas priėmėjas ir bankas emitentas) (žr. 8 priedą). Tokiu atveju visi su operacija ir mokėtoju susiję duomenys yra siunčiami prekybininko bankui, vėliau ta informacija pasiekia kortelės emitentą, kuris ir nurašo iš vartotojo (kortelės turėtojo) kortelės sąskaitos pirkinio ar paslaugos kainą (plius komisinius už savo paslaugas). Įvykus lėšų debetavimui, vyksta atvirkštinis procesas, t.y. iš kortelės sąskaitos banko emitento nurašytos lėšos pasiekia banką priėmėją, o vėliau ir verslininką. Tik turėtume pastebėti, kad prekybininkas gauna ne visą prekės ar paslaugos kainą. Taip yra dėl to, kad prekybininkas, už jam teikiamas banko priėmėjo paslaugas sumoka rinkliavą, kuri vadinama “prekybininko diskonto rinkliava” (T. Tu

Nguyen) arba “prekybininko paslaugos rinkliava” (EK preliminari ataskaita). Nustatydamas šį paslaugos mokestį bankas priėmėjas tikisi, kad tai padengs jo turėtas išlaidas⁴³, susijusias su mokėjimų procesais bei, žinoma, prisidės prie banko pelno. Vadinasi, sutarties pasirašymas prekybininką įpareigoja užtikrinti tinkamą duomenų perdavimą bei rinkliavų už suteiktas paslaugas sumokėjimą, o banką priėmėją – priimti verslininko siunčiamus duomenis, juos apdoroti, gauti iš kortelės emitento lėšas ir jas pervesti, atėmus mokėtinas rinkliavas. Minėjome, kad prekybininko bankas nustato verslininkui rinkliavas už tarpininkavimą tarp jo ir kortelės emitento. Kyla klausimas: nuo ko šios rinkliavos priklauso?

Kiekvienas bankas priėmėjas, turėdamas savo kainų politiką, nustato skirtingas prekybininkų paslaugos rinkliavas, kurias gali lemti daugelis faktorių. Vienas iš jų – mokėjimo kortelės rūšis. Vienos rinkliavos yra taikomos mokėjimams debeto, kitos – kredito kortelėms. Pvz., naudodamas mokėjimams Visa debeto kortelę, verslininkas bus įpareigotas sumokėti nuo 0.13 proc. iki 2.79 proc. už vieną operaciją, o Visa kredito kortele – nuo 0.87 proc. iki 2.95 proc. [38. P. 40].

Kas gi lemia tokį mokesčių intervalą? Vienas iš veiksnių, įtakojančių platų rinkliavų diapazoną – tai sektorius, kuriame verslininkas specializuojasi, taip pat prekybininko verslo dydis. Kaip teigiama EK preliminarioje ataskaitoje [38. P. 41], didžiausius mokesčius moka restoranų, viešbučių, automobilių nuomos sektorių atstovai, tuo tarpu mažiausius – degalų, didmeninės prekybos įmonės, labdaros ir kt. organizacijos. Prekybininkų paslaugų mokesčio dydis gali priklausyti ir nuo verslo vietos valstybės, pvz., Vengrijos, Čekijos verslininkai vidutiniškai moka 2.5-3.1 proc. mokestį už operaciją, atliktą Visa/ MasterCard kredito kortele, kai tuo tarpu Švedijos, Suomijos prekybininkai moka 3-4 k. daugiau⁴⁴.

Apibendrinami galime teigti, kad santykiai tarp prekybininko ir banko priėmėjo paprastai atsiranda sutarties pagrindu, kurioje šalys ir nustato bendradarbiavimo sąlygas bei tarpusavio įsipareigojimus.

Operacijų mokėjimo kortelėmis sąlytis su dalyvių grupe “išleidėjas – bankas priėmėjas”

Literatūra, susijusi su kortelės išleidėjo ir banko priėmėjo santykiais, nėra gausi. Tačiau minėtą temą autoriai nagrinėja įvairiais aspektais. Pažymėtina, kad dažniausiai yra aptariami rinkliavų klausimai, jų atsiradimo pagrindas bei pats atsiskaitymo procesas.

Kalbėdami apie santykius, kurie atsiranda tarp komercinės įmonės ir banko priėmėjo, konstatavome, kad prekybininko bankas nustato rinkliavas komercinei įmonei tikėdamasis, kad jo patirtos išlaidos atsipirks. Taip pat minėjome, kad svarbiausias mokestis⁴⁵, kuris iš tiesų ir sudaro didžiąją prekybininko mokamos rinkliavos dalį, yra mokestis, sumokamas kortelių išleidėjui. Kaip

⁴³ Svarbiausios šiuose santykiuose išlaidos, tai mokesčiai sumokami bankui kortelių emitentui.

⁴⁴ Įdomu tai, kad, pvz., atsiskaitymams atliekamiems nacionalinėmis kortelėmis, bankas priėmėjas gali mokesčio visai nenustatyti arba nustatyti mažesnę nei atsiskaitymams tarptautinėmis kortelėmis. Pvz., Danijoje atsiskaitymams “Dankort” vietinėmis mokėjimo kortelėmis nėra nustatyti prekybininko paslaugų mokesčiai.

⁴⁵ Toliau kalbėdami apie mokestį, naudosime apsikeitimo mokesčio terminą.

teigiama EK preliminarinioje ataskaitoje, “dažniausiai apskaitoje mokesčius nustato tarptautinių MasterCard ir Visa sistemų bankai nariai” [38. P. 18]. Šis mokestis nustatomas dėl kelių priežasčių. Pirmoji iš jų – tai padengti kortelių emitento paslaugų, suteiktų prekybininkams ir bankams priėmėjams, išlaidas. Ir antroji, kaip nurodo T. Tu Nguyen [70. P. 22], yra ta, kad minėtas apskaitoje mokestis padeda optimizuoti mokėjimo paslaugų teikimą kortelės turėtojams ir prekybininkams. Vadinasi, šio mokesčio paskirtis yra “paskirstyti išlaidas ir pajamas tarp kortelės emitento ir banko priėmėjo”[70. P. 19].

Yra išskiriami vietiniai (*angl. Domestic*), kurie yra taikomi mokėjimams, atliekamiems šalies viduje, ir tarptautiniai (*angl. Cross-border*) apskaitoje mokesčiai. Mokesčio dydį⁴⁶, atliekant tiek vienus, tiek kitus mokėjimus, lemia keletas veiksnių, pvz. bankų dislokacijos vieta, tiksliau, valstybė, kurioje įsisteigę bankai, mokėjimo kortelių rūšys. Pvz., yra nustatomi skirtingi mokesčiai vietiniams ir tarptautiniams mokėjimams debeto kortele ir pan.

Režiumuodami tai, kas išdėstyta, galime teigti, kad banko išleidėjo ir banko priėmėjo tarpusavio santykiai prasideda, minėtiems dalyviams tapus tarptautinės mokėjimo kortelių sistemos nariais, t.y. tarpusavio santykių atsiradimo pagrindu galime laikyti ne sutartis, sudaromas tarpusavyje, bet sutartis, sudarytas su mokėjimo kortelių sistema.

Toliau, atsižvelgdami į iškeltus tikslus bei apsibrėžtą pavyzdinę klasifikaciją, glaustai apžvelgsime kitas nuotolinės prieigos priemones ir elektroninius pinigus. Pateiksime minėtų elektroninių mokėjimo priemonių sąvokas, savybes, atsiskaitymų ypatumus ir kt.

⁴⁶ Pažymėtina, kad gali būti nustatomas fiksuotas mokestis arba jis gali būti išreikštas procentine dalimi.

III DALIS. KITŲ ELEKTRONINIŲ MOKĖJIMO PRIEMONIŲ IŠLEIDIMAS IR OPERACIJŲ SU JOMIS ATLIKIMAS

1 skyrius. Kitos nuotolinės prieigos elektroninės mokėjimo priemonės

Mobilusis telefonas, kompiuteris ir Internetas jau kurį laiką nebėra prabanga. Tiesą sakant, šios priemonės tapo būtinybe versle ir komunikacijos įrankiu namų ūkiuose. Būtent šios modernios ryšio priemonės įgalina vartotojus su kredito įstaigomis bendrauti nuotoliniu būdu, 24 val. per parą. Toks bendravimo pobūdis turi savų privalumų, pvz., vartotojas operacijas gali atlikti neišeidamas iš namų ar biuro (patogumo faktorius), jis taip pat sumažina savo laiko sąnaudas ir kt. Iš kitos pusės, vis dar išlieka vartotojų nepasitikėjimas, jei ne pačiomis ryšio priemonėmis, tai kredito įstaigų teikiamomis paslaugomis. Tačiau yra akivaizdu, kad Lietuvoje yra palankios sąlygos internetinių ir mobiliųjų mokėjimų rinkai⁴⁷ arba, kitaip tariant, elektronei bankininkystei⁴⁸, naudojant telefoninio ryšio priemones bei personalinį kompiuterį (internetinė ir kompiuterinė bankininkystė).

Šalyje galime stebėti įdomų reiškinį: nors naujosios technologijos “beldžiasi” į valstybės rinką, tačiau Lietuvos literatūros šaltiniai informacijos, susijusios su mobiliąja, internetine bankininkyste, mobiliaisiais atsiskaitymais ar net telefonine bankininkyste, deja, nepateikia. Tiesa, V. Sūdžius ir V. Stanevičius, K. Levišauskaitė ir J. Rakevičienė, aptaria telefoninę ir internetinę bankininkystę elektroninės bankininkystės kontekste. Tuo tarpu, užsienio autoriai aktyviai pasisako minėtais klausimais. Pvz. H. Jyrkönen, H. Paunonen straipsnyje “Card, Internet and mobile payments in Finland” aptaria mokėjimų, atliekamų internetu ir mobiliaisiais telefonais, situaciją Suomijos Respublikoje, taip pat iškelia klausimą dėl internetinės ir mobiliosios bankininkystės atskyrimo. O J. Zika savo darbe “Retail electronic money and prepaid payment instruments”, analizuodamas elektroninių pinigų teisinio reguliavimo klausimus aptaria ir mobiliųjų mokėjimų charakteristikas. Tuo tarpu J. Donner nagrinėja “m-bankininkystės/ m- mokėjimų sistemos” poveikį neturtingoms socialinėms grupėms.

Jei nagrinėsime teisinę bazę, pastebėsime, kad tokių aktų, kurie tiesiogiai reglamentuotų nuotolines prieigos priemones, atsiskaitymo jomis būdus ir taisykles, nėra. Tiesa, Rekomendacija 97/489/EB ir LR Mokėjimų įstatymas įtvirtina nuotolinės prieigos priemonių pavyzdinį sąrašą⁴⁹. Vadinas, sutartims, sudaromoms dėl paslaugų teikimo minėtomis priemonėmis, turėtų būti taikomi bendrieji reikalavimai. Tačiau ar nevertėtų susimąstyti, kad turima teisinė bazė neatitinka inovacinių technologijų charakteristikų, pvz., kas užtikrins, kad mobiliuoju telefonu perduodama

⁴⁷ LR ryšių reguliavimo tarnybos duomenimis 2006 m. pabaigoje Lietuvoje užregistruota 4718.2 tūkst. aktyvių viešojo judriojo telefono ryšio abonentų (lyginant su 2005 m. išaugo 8.4 proc.) ir 1533.6 tūkst. Interneto prieigos abonentų skaičius (lyginant su 2005 m. išaugo 42.17 proc.) [42. P. 17,41].

⁴⁸ Plačiau apie elektronei bankininkystę žr. [20; 25; 30].

⁴⁹ Mokėjimo kortelės, bankų paslaugų telefonu bei kliento namuose teikimo programinė įranga.

informacija yra saugi ir jos nesužinos tretieji asmenys? Kieno tai pareiga – banko, mobilaus ryšio operatoriaus ar vartotojo? Manome, kad vienareikšmio atsakymo nėra, todėl ir reikėtų detaliau sureguliuoti šį klausimą.

Minėjome, kad nuotolinės prieigos priemonėmis yra laikomos bankų paslaugos telefonu bei kliento namuose teikimo programinė įranga. Rekomendacijos 97/489/EB įgyvendinimo studija pateikia šių priemonių apibrėžimus. Nurodoma, kad [45. P. 21]:

- telefoninė bankininkystė (*angl. Phone banking*) – tai paslauga, kuri leidžia klientui naudojant telefoną atlikti įvairias bankines operacijas;
- internetinė bankininkystė (*angl. Internet banking*) – tai operacijų atlikimas Interneto pagalba; ir
- kompiuterinė bankininkystė (*angl. Home banking*) yra paslauga, kuri leidžia klientui atlikti bankines operacijas naudojant kompiuterį ir telefono liniją.

Kadangi vienintelis skirtumas tarp kompiuterinės ir internetinės bankininkystės yra programinės įrangos kliento kompiuteryje diegimas kompiuterinės bankininkystės atveju, toliau darbe apsiribosime tik telefoninės ir internetinės bankininkystės aptarimu.

Banko paslaugos telefonu gali būti teikiamos dviem būdais: naudojant fiksuoto ir judraus ryšio priemones. Fiksuoto ryšio priemonių arba telefoninė bankininkystė⁵⁰ yra suprantama kaip bankininkystės paslaugos, teikiamos naudojant “klasikines telefono linijas” [20. P. 22], t.y. klientui, sudariusiam su kredito įstaiga paslaugų teikimo sutartį, paslaugos yra teikiamos jam paskambinus nurodytu specialiu numeriu ir identifikavus jo asmenybę⁵¹. Naudojant fiksuoto ryšio priemones, vartotojas galės sužinoti informaciją apie sąskaitų likučius, atliktas operacijas, taip pat pervesti pinigus pasirinktiems gavėjams. Pažymėtina, kad kaip ir bet kuri mokėjimo priemonė, taip ir ši turi savo trūkumų ir privalumų, pvz., vienas iš privalumų – klientų aptarnavimas 24 val. per parą, maži sistemos išlaikymo kaštai, tačiau mašina negali atstoti tiesioginio bendravimo su žmogumi. Lietuvoje telefoninės bankininkystės paslaugas teikia AB SEB Vilniaus bankas (automatinė telefoninė sistema, tačiau galima susisiekti ir su vadybininkais), AB bankas “Hansabankas” (paslaugas teikia banko darbuotojai ir automatinė sistema) ir AB DnB NORD bankas (pastarajame galima tik sužinoti informaciją apie sąskaitų likučius, atliktas operacijas ir pan.) ir kt.

XX a. išaugus mobiliojo ryšio vartotojų skaičiui, bankai prisitaikė prie šio reiškinio ir pradėjo teikti mobiliosios bankininkystės paslaugas. Galima teigti, kad mobilioji bankininkystė apima banko paslaugas teikiamas trumposiomis žinutėmis, naudojant WAP⁵² (*angl. Wireless*

⁵⁰ Pati telefoninė bankininkystė taip pat gali būti dviejų tipų: kai paslaugas teikia banko darbuotojas ir, kai paskambinus specialiu telefonu, atsiliepia automatinė telefoninė sistema.

⁵¹ Bankas, norėdamas nustatyti savo kliento autentiškumą, suteikia jam atpažinimo kodą ir slaptažodį.

⁵² WAP – tai specialus duomenų perdavimo protokolas bevielams įrenginiams, tarp jų ir mobiliams telefonams.

Application Protocol) ir specialias SIM (*angl. Subscriber Identity Module*) korteles, kurios turi papildomą meniu [20. P. 23-24]⁵³.

Asmuo, norėdamas naudotis trumpųjų žinučių sistema, visų pirma su banku sudaro sutartį⁵⁴, gauna identifikavimo slaptažodžius ir pan. Naudojantis trumposiomis žinutėmis, kaip ir telefoninės bankininkystės atveju, klientas gali sužinoti informaciją apie sąskaitas, atliktas operacijas, valiutų kursus ir t.t. Klientui norint gauti visą minėtą informaciją, reikia: nurodyti slaptažodį ir, atsižvelgiant į banko taisykles, formuoti norimos paslaugos užklausą. Bankas, gavęs kliento paklausimą, išsiunčia trumpąją žinutę su atsakymu. Šio tipo paslaugas teikia beveik visos Lietuvos kredito įstaigos, išskyrus Akcinė bendrovė Ūkio bankas ir Nordea Bank Finland Plc Lietuvos skyrius. Kai kurie bankai be minėtų operacijų teikia papildomas paslaugas, kurias galima atlikti trumposiomis žinutėmis. Pvz., AB bankas "Hansabankas" suteikia galimybę savo klientams apmokėti UAB "Omnitel" ir UAB "Bitė Lietuva" ryšio operatorių sąskaitas arba pvz., Akcinė bendrovė Sampo bankas ir AB PAREX BANKAS leidžia klientams trumpųjų žinučių pagalba atlikti pinigų pervedimus iš vienos sąskaitos esančios jų bankuose į kitą.

Su trumpųjų žinučių sistema artimai susijusi mūsų išskirta banko teikiama paslauga naudojant specialias SIM korteles. Manytume, kad šios paslaugos detalčiau aptarti nereikia, nes tai iš esmės ta pati trumpųjų žinučių sistema. Be to šiuo metu visi ryšio operatoriai parduodami savo paslaugas klientams suteikia būtent specialias SIM korteles. Detalčiau taip pat nenagrinėsime ir banko paslaugų, teikiamų naudojant specialų duomenų perdavimo protokolą (WAP). Kadangi mobiliosios bankininkystės, naudojant WAP, esmė panaši kaip internetinės bankininkystės, todėl apsiribosime tik pastarosios mokėjimo priemonės apžvalga⁵⁵. Pastebėtina ir tai, kad kai kurie autoriai nedrąsiai daro takoskyrą tarp internetinės ir mobiliosios (naudojantis WAP paslauga) bankininkystės, teigdami, kad yra daug prietaisų, norint gauti tas pačias paslaugas [41. P. 24]. Panašios pozicijos, galime teigti, laikosi ir AB SEB Vilniaus bankas, kadangi jų išleistos "Banko paslaugų internetu teikimo sąlygos" apjungia abi priemones. Vadinasi, nagrinėdami internetinę bankininkystę, iš esmės aptarsime ir banko paslaugas teikiamas naudojant specialų duomenų perdavimo protokolą (WAP).

Internetinės bankininkystės paslaugos yra teikiamos panaudojant Internetą ir specialiai tam sukurtą banko tinklalapį. Vartotojas, sudaręs su kredito įstaiga paslaugų teikimo sutartį ir gavęs slaptažodžius bei kitas atpažinimo priemones, iš bet kurios vietos, kurioje yra Internetas, gali

⁵³ K. Levišauskaitė ir J. Rakevičienė išskiria telefoninę ir mobiliąją bankininkystę bei elektroninių žinučių sistemą [25. P. 102].

⁵⁴ Šias paslaugas galima aktyvuoti ir internetinės bankininkystės pagalba.

⁵⁵ Nors mobilusis telefonas ir jame slypinčios galimybės yra dažnesnis priemonė nei kompiuteris (mobiliaisiais telefonais 2007 m. pirmąjį ketvirtį naudojosi 86 proc. visų 16-74 m. amžiaus asmenų, o kompiuteriu tuo pačiu laikotarpiu - tik 52 proc. 16-74 m. amžiaus asmenų [79]), atlikus tyrimą, paaiškėjo, kad tik keli komerciniai bankai šiuo metu Lietuvoje teikia mobiliosios bankininkystės paslaugas naudojant WAP.

tvarkyti savo banko sąskaitą. Internetinės bankininkystės pagalba vartotojas gali patikrinti banko sąskaitų ir mokėjimo kortelių sąskaitų likučius, pervedti pinigus pagal vietinius mokėjimo nurodymus, sumokėti įmokas už komunalines, ryšio ir kt. paslaugas, sudaryti periodinio mokėjimo sutartis, pirkti ir/ ar parduoti valiutą, sumokėti už įsigytas prekes ir suteiktas paslaugas interneto parduotuvėse, pateikti mokėjimo kortelių prašymus ir kt. Internetinė bankininkystė panaudojama net bendraujant su valstybinėmis institucijomis, pvz. vartotojai, turintys prieigą prie internetinės bankininkystės, gali pateikti LR Valstybinei mokesčių inspekcijai metines gyventojų pajamų mokesčio deklaracijas ir pan. Taigi internetinė bankininkystė, klientui suvokus sistemos lankstumą, paprastumą ir patogumą, gali pasiūlyti platų spektrą paslaugų, ir svarbiausia, laiko ir lėšų ekonomiją. Pastarasis faktorius, o taip pat ir esama kredito įstaigų konkurencija⁵⁶, galima teigti, nulemia ir šios bankininkystės vartotojų skaičiaus didėjimą. Pvz., lyginant internetinės bankininkystės vartotojų skaičių 2005 m. ir 2006 m. pastarasis išaugo 23.7 proc. (žr. 10 priedą).

Nepaisant to, kad šio skyriaus tikslas nuotolinės prieigos priemonių analizė, norėtume dar aptarti mobiliųjų atsiskaitymų temą. Pažymėtina, kad J. Donner [23] neskiria mobiliosios bankininkystės ir mobiliųjų mokėjimų, o tiesiog nurodo, kad tai “m-bankininkystės/ m-mokėjimų sistema”, kuri suteikia žmonėms galimybę panaudojant savo mobiliuosius telefonus valdyti banko sąskaitas, atlikti lėšų pervedimus ar netgi gauti paskolas ir draudimo paslaugas [23. P. 3]. Autorius taip pat nurodo, kad šiuo metu yra keletas m-bankininkystės/ m-mokėjimų sistemos modelių: vienus siūlo tik bankai, kitus – tik ryšio operatoriai. Tačiau yra sistemų, kurios įtraukia abi aukščiau minėtas dalyvių grupes, pvz., Lietuvoje mobiliąją bankininkystę galime laikyti banko ir ryšio operatoriaus siūloma m-bankininkystės/ m-mokėjimų sistema, o štai mobiliuosius atsiskaitymus už parkavimą – išimtinai komunikacijų bendrovių siūloma sistema. Jei kalbėsime apie pačius atsiskaitymo per mobiliuosius telefonus būdus, tai pasaulyje galima išskirti keletą atsiskaitymų sistemų, pvz., “Paybox”⁵⁷, “Simpay”, “Smart Card”, mokėjimas trumpąja žinute, mokėjimas per WAP⁵⁸. Deja, Lietuvoje “Paybox”, “Simpay”, “Smart Card” sistemos nėra įdiegtos. Tačiau Lietuvos vartotojai naudojami mokėjimais trumpąja žinute, pvz., už parkavimosi paslaugas. Tai – technologiškai paprasčiausias mokėjimo būdas. Jis gali būti kelių tipų: mikromokėjimo atveju, už vartotojo pirkinius ar paslaugas iš anksto atsiskaito mobiliojo ryšio operatorius, įtraukdamas atitinkamą sumą į vartotojo sąskaitą už mobiliojo ryšio paslaugas, o makromokėjimo atveju su mobiliojo ryšio operatoriumi yra sudaroma atskira sutartis, kurioje nurodomas vartotojo sąskaitos

⁵⁶ Visos Lietuvoje veikiančios kredito įstaigos teikia internetinės bankininkystės paslaugas, vadinasi dėl esamos konkurencijos tarp bankų laimi vartotojas, kadangi kredito įstaigos, norėdamos prisivilioti klientą pasiūlys jam kuo palankesnius paslaugų teikimo įkainius.

⁵⁷ Operacijos atliekamos GSM mobiliuoju tinklu, todėl vartotojas, norėdamas įsigyti prekę ar paslaugą atitinkamoje interneto svetainėje ar el. parduotuvėje įrašo savo telefono numerį. El. sistema paskambina vartotojui ir paprašo patvirtinti užsakymą. Vartotojas mobiliajame telefone įrašo savo PIN kodą, jeigu sutinka apmokėti. Jei viskas atlikta teisingai, vartotojas gauna SMS žinutę, patvirtinančią mokėjimą [82].

⁵⁸ Plačiau žr. [82]

numeris ir vartotojui siunčiant SMS žinutes, reikiami pinigai pervedami į prekės ar paslaugos teikėjo sąskaitą tiesiogiai nuo vartotojo sąskaitos banke.

Apibendrinami galime teigti, kad Lietuvoje šiuo metu mobiliųjų mokėjimų rinka nėra palanki vartotojui. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad Lietuva ES užima trečiąją vietą pagal judriojo ryšio skverbtį⁵⁹, galime preziumuoti, kad mobiliųjų mokėjimų sistemų pasirinkimas gali išaugti. Taip pat tikėtina ir tai, kad mobiliosios atsiskaitymų sistemos ateityje pakeis ir mokėjimo korteles.

Apžvelgę nuotolinės prieigos priemones, toliau bandysime įvertinti elektroninių pinigų, kaip elektroninės mokėjimo priemonės, padėtį mokėjimo priemonių rinkoje. Šiuo tikslu pateiksime elektroninių pinigų sąvoką bei atskleisime su ja susijusias problemas, taip pat trumpai apžvelgsime egzistuojančias elektroninių pinigų formas. Be abejo, įvertinsime teisinį elektroninių pinigų reguliavimą ir atskleisime Lietuvos patirtį šiuo klausimu.

2 skyrius. Elektroniniai pinigai

Elektroniniai pinigai (toliau – e–pinigai) vis labiau įsitvirtina kiekvienos valstybės rinkoje. Pastaraisiais metais elektroninių pinigų vystymusi domisi įvairių sričių atstovai: ekonomistai, teisininkai, informatikai. Šio susidomėjimo priežastis – e–pinigai turi potencialą išstumti grynuosius pinigus kaip pagrindinę mokėjimo priemonę⁶⁰ ir gali padaryti atsiskaitymus lengvesnius bei pigesnius tiek vartotojui, tiek pardavėjui. Tačiau yra ir kitų nuomonių, pvz., teigiama, kad e–pinigai greičiau bus debeto kortelių pakaitalas, nei paprastų monetų ar banknotų surogatas [17. P. 50].

Nors e–pinigai Europoje skaičiuoja jau antrą dešimtį, ši elektroninė mokėjimo priemonė sukėlė ir vis dar sukelia nemažai diskusijų. Turėtume pastebėti, kad su elektroninių pinigų tema susijusi mokslinė literatūra ypač gausi. Pvz., Lietuvos teisės doktrinoje labai plačiai šį klausimą nagrinėja V. Vaškelaitis. Autorius knygoje “Pinigai: pinigų politika ir jos priemonės” pateikia elektroninių pinigų sąvoką, savybes, nagrinėja elektroninių pinigų emitavimo modelius bei jų teisinį reguliavimą. M. Civilka bei L. Butkevičius atskleidžia elektroninių pinigų įtvirtinimo problematiką. Užsienio šalių autorių (J. Zika, H. Jyrkönen, H. Paunonen ir kt.) darbuose atskleidžiami panašaus pobūdžio klausimai, pvz. H. Jyrkönen, H. Paunonen išreiškia susirūpinimą, ar Europos Parlamento direktyvoje 2000/46/EB pateikiama elektroninių pinigų sąvoka atspindi tiek kortelėmis, tiek programine įranga paremtų elektroninių pinigų prigimtį.

Pirmosios elektroninių pinigų sąvokos užuomazgos pasirodė EK rekomendacijoje 97/489/EB, tačiau visiškai elektroninių pinigų reguliavimas ES lygmeniu iš esmės įtvirtintas tik

⁵⁹ Plačiau žr. [42].

⁶⁰ Vadovaujantis Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros ilgalaike strategija, prognozuojama, kad elektroniniai pinigai iki 2015 m. išstums grynuosius daugelyje ūkinio gyvenimo ir prekybos sričių [6].

2000 m. priėmus Europos Parlamento direktyvą 2000/46/EB dėl elektroninių pinigų institucijų steigimo, veiklos ir priežiūros (toliau Direktyva 2000/46/EB). Tuo tarpu Lietuvos elektroninių pinigų teisinius santykius reguliuoja LR CK, LR Mokėjimų įstatymas ir LR Finansų įstaigų įstatymas. Tačiau minėti teisės aktai, galime teigti, tik iš dalies įtvirtina e-p pinigų reguliavimą.

Taigi kas tie e-p pinigai ir kodėl jiems prognozuojama tokia sėkmė? O gal yra priešingai?

Literatūros šaltiniai vieningos elektroninių pinigų sąvokos nepateikia⁶¹. “Vienuose šaltiniuose elektroninių pinigų sąvoka apima viską: nuo čekių iki prekybos vietose atliekamų mokėjimų, o kituose – griežtai apsiribojama pirkimais, kurie atliekami elektronizuotai” [18. P. 261]. Bendros sąvokos nepateikia ir teisės aktai. Pvz., Rekomendacija 97/489/EB įtvirtina elektroninių pinigų priemonės terminą, nurodant, kad tai “pakartotinės įkelties mokėjimo priemonė <..> ar tai būtų išsaugotos vertės kortelė, ar kompiuterio atmintis, kurioje elektroniniu būdu saugomi piniginės vertės vienetai <...>”. Tačiau toks “elektroninių pinigų apibrėžimas yra kritikuotinas, nes neapima daugelio elektroninių pinigų savybių, taip pat riboja elektroniniais pinigais atliekinų operacijų galimybes [17. P. 48]. Tuo tarpu Direktyvoje 2000/46/EB e-p pinigai apibūdinami kaip pinigų vertė, išreikšta kaip pretenzija emitentui, kuri:

- yra saugoma elektroninėse laikmenose;
- išleidžiama gavus lėšų, kurių suma yra ne mažesnė vertė negu išleista pinigine vertė;
- kurią įmonės, nesančios pinigų emitentais, priima kaip mokėjimo priemonę.

Reikėtų pastebėti, kad sąvoka yra pakankamai plati. Tačiau tam tikri sąvokos elementai leidžia manyti, kad pvz., ji neapima vieno tikslo priemonių, tokių kaip elektroninis bilietas, telefono kortelė ir pan.

Apibendrinami galime teigti, kad sąvokų apibrėžtumo nebuvimas gali sukelti nemažai praktinių problemų, dėl šios priežasties yra būtinas galutinis terminų įtvirtinimas.

Atskleidę e-p pinigų sampratos ypatumus norėtume išskirti ir jų savybes bei įvardinti egzistuojančias schemas (pavidalus).

V. Vaškelaitis, kalbėdamas apie e-p pinigus, nurodo, kad jie yra dematerializuoti, daugiafunkciniai, gali funkcionuoti už banko sektoriaus ribų, jais atsiskaitant nereikalingas tarpininkas, atitinkama autorizacija iš banko ar trečiojo asmens, e-p pinigai gali būti mikroprocesorinėse kortelėse arba kietuose kompiuterių diskuose ir kt. [33. P. 428]. Visos šios savybės suteikia e-p pinigams pranašumą prieš grynuosius pinigus ir jų fizines savybes⁶². Todėl yra manoma, kad būtent dėl e-p pinigų savybių ateityje elektroniniai pinigai turėtų išstumti materialius pinigus atliekant daugelį mokėjimų [33. P. 429]. Nepaisant to, kad e-p pinigams prognozuojamas

⁶¹ Elektroniniams pinigams apibrėžti naudojami skirtingi terminai, pvz., “skaitmeninių pinigų”, “skaitmeninių grynujų pinigų”, “programinės įrangos pinigų” ir kt. [17. P. 47].

⁶² Jei gryniesiems pinigams būdingas pastovumas, tvarumas, vienaarūšiškumas, visuotinis prieinamumas ir portatyvumas, tai elektroniniai pinigams galima priskirti tik pastovumo ir portatyvumo charakteristikas.

funkcionalumas ir pritaikomumas, jų ateities perspektyva kol kas nėra aiški. Iš dalies e-pinigių sėkmė priklausys nuo vartotojų poreikių. Jei e-pinigių emitentai pasiūlys saugias, lanksčias, paprastas naudoti elektronines mokėjimo priemones, manytume, kad e-p pinigai turės ateitį ir galės pateisinti vartotojų bei jų emitentų, o galiausiai ir prekybininkų lūkesčius⁶³.

Šiuo metu e-p pinigai turi kelis pavidalus [33. P. 434-437]:

- 1) mikroprocesorinės kortelės (pinigų suma tiesiog “įkraunama” į kortelę);
- 2) kredito kortelėmis paremtų e-p pinigų pavidalas (pirkėjas siunčia pardavėjui šifruotą savo kortelės informaciją internetu);
- 3) skaitmeniniai pinigai, kur informacija apie lėšas saugoma personalinio kompiuterio kietajame diske arba elektroninėje piniginėje;
- 4) elektroniniai čekiai, kurie yra susieti su depozitinėmis sąskaitomis.

Pažymėtina, kad toks e-p pinigų pavidalų išskyrimas yra ginčytinas. Pvz., teigiama, kad elektroniniai čekiai yra e-p pinigų pavidalas ir jais atsiskaičius yra debetuojama pirkėjo sąskaita [33. P. 437]. Betgi e-p pinigų savybės (funkcionavimas už banko sektoriaus ribų, tarpininko nebuvimas, autorizacijos nereikalavimas ir kt.) leidžia manyti, kad e-p pinigų funkcionavimui banko sąskaita nėra būtina. Darytina išvada, kad tokio “nesusipratimo” atsiradimą lėmė skirtingai interpretuojama e-p pinigų sąvoka, kuri apima praktiškai visas elektronines mokėjimo priemones. Tačiau, kaip teigia L. Butkevičius, tik kortelėmis ir programine įranga pagrįstos elektroninės pinigų priemonės atitinka tikrąją elektroninių pinigų prasmę [17. P. 48].

Be skirtingai interpretuojamos sąvokos problemos, turėtume pastebėti, kad Lietuvoje susiduriame dar ir su kitu sprendiniu klausimu. Tai – e-p pinigų emitentai.

LR Finansų įstaigų įstatyme [4] nurodoma, kad e-p pinigų išleidimo ir tvarkymo teisė suteikiama išimtinai tik kredito įstaigoms. Pagal šį įstatymą kredito įstaiga – tai įmonė, kuri turi licenciją verstis ir verčiasi indėlių ar kitų grąžintinų lėšų priėmimu iš neprofesionalių rinkos dalyvių ir jų skolinimu arba e-p pinigų išleidimu ir tvarkymu. Tuo tarpu Europos Parlamento ir Tarybos 2000 m. rugsėjo 18 d. direktyva 2000/28/EB pateikia kredito įstaigos sąvoką, kuri apima ne tik įmonę, kuri verčiasi indėlių ar kitų grąžintinų lėšų priėmimu iš visuomenės bei paskolų teikimu savo sąskaita, bet ir elektroninių pinigų įstaigą⁶⁴. Deja, LR teisės aktai pastarosios įstaigos sąvokos nepateikia, kaip ir neįtvirtina jos veikimo galimybių. Kyla klausimas, kas lėmė tokį sprendimą?

Ši situacija, manytume, susiklostė dėl to, kad Lietuva nepasinaudojo Direktyvos 2000/46/EB 8 str. numatyta galimybe leisti e-p pinigus platinti bei tvarkyti ir kitoms e-p pinigų įstaigoms. Vadinasi, Lietuva susiaurino minėtos direktyvos taikymą, todėl e-p pinigų emitavimo teisė buvo patikėta tik

⁶³ Plačiau apie vartotojų ir emitentų poreikius žr. [33. P. 429-434].

⁶⁴ Elektroninių pinigų įstaiga – tai įmonė, ar kt. juridinis asmuo, išskyrus kredito įstaiga, kuri leidžia mokėjimo priemones elektroninių pinigų pavidalu [13].

kredito įstaigoms, kurios vykdydamos savo veiklą prisiima su ja susijusią riziką bei atsakomybę, o tai sąlygoja stabilios, patikimos, efektyvios bei saugios finansų sistemos vystymąsi.

Nepaisant tokios painios Lietuvos teisinės bazės, reikėtų įvertinti e-pinigų padėtį šalies rinkoje.

Pradėję domėtis klausimu, ar Lietuvoje egzistuoja e-p pinigai, susidūrėme su paradoksaliu reiškiniu. Pažymėtina, kad Lietuvoje e-p pinigų pradžia siejama su Akcine bendrove bankas “Snoras” banko daugiafunkcine, išankstinės autorizacijos, įkraunama eLitoCard kortele. Šios kortelės veikimo principas paprastas: ji įkraunama iš vartotojo sąskaitos, o atsiskaitoma panaudojant PIN kodą, be tiesioginio ryšio tinklo, t.y. sandorio vertė iš kortelės pervedama į pardavėjo įrenginį, kuris priima elektroninius pinigus. Tai, kiek mums pavyko išsiaiškinti, vienintelė Lietuvoje egzistuojanti tokio tipo kortelė, kuri buvo įvertinta kaip atitinkanti e-p pinigų koncepciją. Darytina išvada, kad Lietuvoje elektroninių pinigų naudojimas nėra masinis (žr. 11, 12 priedai). Pvz., jei lyginsime mokėjimų, atliktų iš anksto apmokėtomis kortelėmis, skaičių bei vertę 2005 m. ir 2006 m. pastebėsime, kad operacijų skaičius sumažėjo 53.9 proc., vertė – 90.5 proc. [55]. 2007 m. statistika turėtų būti dar “liūdnesnė”, kadangi nuo 2007 m. kovo 31 d. iš anksto apmokėtos kortelės Lietuvoje nenaudojamos. Todėl apyvartoje cirkuliuos tik tos, kurių galiojimo laikas dar nepasibaigęs.

Įdomu, kas lemia tokią padėtį? Manytume, kad susidariusią situaciją galima paaiškinti keliais aspektais. Iš vienos pusės elektroninių pinigų nepaklausumą įtakoja tinkamos teisinės bazės trūkumas. Jei Lietuvoje būtų leista e-p pinigų tvarkyti ir ne banko sektoriui, tarp subjektų atsiradusi konkurencija skatintų juos kurti naujus produktus, diegti naujas technologijas, vadinasi, padidėtų produktų pasiūla, o tai galėtų išjudinti e-p pinigų verslą. Tačiau, iš kitos pusės, kaip teigia V. Vaškelaitis, Lietuvoje trūksta “kritinės” vartotojų masės, pasitikinčios e-p pinigų saugumu [33. P. 470].

Apibendrinami tai kas išdėstyta bei atsižvelgdami į šiuo metu šalyje susidariusią situaciją, galime teigti, kad kol kas e-p pinigų prognozės Lietuvoje nėra optimistinės.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Skirtingas elektroninės mokėjimo priemonės sampratos interpretavimas skatina ne tik vieningos sąvokos nebuvimą bei skirtingas autorių bei teisės aktų išskiriamas elektroninių mokėjimo priemonių rūšis. Dėl šios priežasties, galime teigti, nei Europos Sąjungos, nei Lietuvos Respublikos teisės aktuose, o tuo pačiu ir teisės doktrinoje, neįtvirtinama ir vieninga mokėjimo kortelės bei mokėjimo kortelių sistemos sąvoka.
2. Sparti technologijų plėtra bei didėjantis mokėjimo kortelių poreikis skatina skirtingų klasifikavimo pagrindų atsiradimą, tačiau šis faktas kelia susirūpinimą, kadangi skirtingi literatūros šaltiniai pateikia skirtingus priemonių pavadinimus, nors jų aprašymai ir sutampa. Susidariusi situacija nesuteikia teisinio aiškumo ir klaidina vartotojus.
3. Lietuvos Respublikoje bei Europos Sąjungoje nėra gausios teisės šaltinių bazės, susijusios su mokėjimo kortelių teisinės prigimties reglamentavimu. Europos Sąjungoje pagrindiniai dokumentai, reguliuojantys minėtą sritį, yra rekomendacijos ir BMEE kortelių aprašas, kurie nors ir skatina kurti vienodas mokėjimo kortelių naudojimo sąlygas, visgi juos galime pavadinti tik bendrosiomis gairėmis, minimalių reikalavimų įtvirtinimo dokumentais Nacionalinėje teisėje pagrindiniu teisės aktu glaudžiai susijusiu su mokėjimo kortelių teisiniu reguliavimu galime laikyti LR Mokėjimų įstatymą, kuris, deja, nėra aiškus ir išsamus. Visu pirma minėtas įstatymas nepateikia mokėjimo kortelės sąvokos turinio, netiksliai įgyvendina Rekomendacijos 97/489/EB nuostatas (LR Mokėjimų įstatymo 18 str. 2 d. 6 p., 20 str. 7 d. 4 p. ir Rekomendacijos 97/489/EB 5 str. d punkto kolizija).
4. Nors minimalius reikalavimus, keliamus mokėjimo kortelių naudojimo sutartims, įtvirtina LR Mokėjimų įstatymas, praktika rodo, kad ne visi jie yra įgyvendinami. Dažniausiai nesusipratimų kyla dėl sutarčių sąlygų aiškumo ir suprantamumo (pateikiami terminai, kurių kortelės turėtojas nesupranta arba sutarties tekstas spausdinamas itin smulkiu šriftu), taip pat dėl išankstinio vartotojų (kortelės turėtojų) informavimo (informacija pateikiama pasinaudojus elektroninėmis mokėjimo priemonėmis arba tik jos paprašius) apie elektroninių mokėjimo priemonių naudojimo sąlygas.
5. Mokėjimo kortelių naudojimo sutartyse įtvirtinta vienašališkumo nuostata pažeidžia LR Mokėjimų įstatyme nustatyto “pasiūlymo keisti sutarties sąlygas” teisę.
6. Kredito įstaigų sudarytos mokėjimo kortelių išdavimo ir naudojimo sąlygos, įtvirtinančios viešą informacijos, susijusios su mokesčių ir rinkliavų keitimu, paskelbimą, pažeidžia LR Mokėjimų įstatymo 20 str. 2 d., kur numatyta, kad klientas yra informuojamas kredito įstaigos ir elektroninės mokėjimo priemonės naudotojo sutartu būdu. Toks viešas informavimo būdas finansinių paslaugų srityje nėra tinkamas kortelės turėtojų (vartotojų) atžvilgiu, kadangi sudarant mokėjimo kortelės naudojimo sutartį į kliento nuomonę neatsižvelgiama. Jis, pakludamas kredito įstaigos vidinei

tvarkai, tiesiog prie jos prisijungia. Dėl šios priežasties kliento informavimas skelbiant informaciją viešai, o ne šalių sutartu būdu, kaip numatyta daugumos bankų paruoštose sutartyse, iš esmės pažeidžia šalių lygybės principą ir pablogina kliento (vartotojo) padėtį kredito įstaigos atžvilgiu.

7. Mokėjimo kortelių naudojimo sutartyse kredito įstaigų neįtvirtinta “asmeninio” pranešimo, susijusio su palūkanų normos keitimu, nuostata pažeidžia LR Mokėjimų įstatymo 20 str. 3 d.

8. Principų, kuriais vadovaujantis paskirstoma civilinė atsakomybė tarp kortelės turėtojo ir išleidejo iki pranešimo (apie mokėjimo kortelės vagystę ar kitą neteisėtą jos užvaldymą) ir po jo, laikomasi tik iš dalies, kadangi ne visos kredito įstaigos mokėjimo kortelių naudojimo sąlygose yra įtvirtinusios banko prievolę atlyginti nuostolius (žalą). Tokios nuostatos įtvirtina neproporcingą šalių padėtį bei pažeidžia ne tik LR Mokėjimų įstatymą, tačiau ir teisės aktus, reglamentuojančius bankų veiklą (banko, kaip specializuotos finansų įstaigos pareiga – garantuoti savo veiklos patikimumą, efektyvumą, saugumą bei prisiimti su tuo susijusią riziką bei atsakomybę).

9. Mokėjimo kortelių naudojimo sutarčių sąlygos pažeidžia įrodinėjimo naštos dėl banko išduotos mokėjimo kortelės ir originalaus PIN kodo pateikimo paskirstymą (įrodinėjimo pareiga perkeliama mokėjimo kortelės naudotojui). Vadovaujantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, visais atvejais įrodinėjimo našta tenka kredito įstaigai (turi didesnę galimybę įrodyti, kad banko administruojama mokėjimo sistema yra saugi), mokėjimo kortelės naudotojui įrodinėjimo našta tenka tik tuo atveju, kai nustatoma, jog mokėjimo banko kortele apsaugos priemonės galėjo būti neutralizuotos tik su kortelės turėtojo žinia ar dėl jo neatsargumo.

10. Kitų nuotolinės prieigos elektroninių mokėjimo priemonių (internetinės bankininkystės, telefoninės bankininkystės, kompiuterinės bankininkystės) reglamentavimas, kaip ir mokėjimo kortelių, nėra pakankamas: trūksta nuoseklios teisinės bazės, reglamentuojančios pačias nuotolinės prieigos priemones, taip pat atsiskaitymų jomis būdus ir taisykles.

11. Kadangi literatūros šaltiniai (nei teisės aktai, nei teisės doktrina) vieningos elektroninių pinigų sąvokos nepateikia, tai šiais pinigais yra laikomi ir elektroniniai čekiai, ir mikroprocesorinės kortelės, ir skaitmeniniai pinigai, ir kredito kortelėmis paremti elektroniniai pinigai. Tačiau kai kurių elektroninių pinigų pavidalų išskyrimas yra ginčytinas.

12. Nors elektroniniai pinigai turi potencialą išstumti grynuosius pinigus ir tapti pagrindine mokėjimo priemone, deja, Lietuvoje elektroninių pinigų prognozės nėra optimistinės. Visų pirma dėl tinkamos teisinės bazės nebuvimo (kurios nėra vieningos ir Europos Sąjungoje), o antra – ir dėl pakankamai mažos paklausos bei pasitikėjimo elektroninių pinigų saugumu.

Vadovaujantis atlikta teisine analize bei pateiktomis išvadomis, hipotezė, kad teisinis mokėjimo kortelių, o taip pat ir kitų elektroninių mokėjimo priemonių reglamentavimas nepakankamas ne tik Lietuvos Respublikoje, bet ir Europos Sąjungoje, pasitvirtina iš dalies. Galime teigti, kad

nacionaliniai teisės aktai nepakankamai reglamentuoja mokėjimo kortelių, o taip pat ir kitų elektroninių mokėjimo priemonių teisinę prigimtį.

Atsižvelgdami į atliktą analizę, pateiktas išvadas ir hipotezės dalinį patvirtinimą, pateikiame šiuos pasiūlymus:

1. LR Mokėjimų įstatyme apibrėžti elektroninės mokėjimo priemonės, mokėjimo kortelės, mokėjimo kortelių sistemos, elektroninių pinigų, internetinės, mobiliosios bei telefoninės bankininkystės sąvokas. Toks įstatymų leidėjo žingsnis užkirstų kelią galimoms sąvokų turinio interpretacijoms.
2. Kadangi LR Mokėjimų įstatyme įtvirtintų minimaliųjų reikalavimų, keliamų mokėjimo kortelių naudojimo sutartims, laikomasi tik iš dalies, siūlome teisės aktu patvirtinti visoms kredito įstaigoms vienodas standartines mokėjimo kortelių naudojimo sutartis. Tokiu būdu bus įgyvendintos LR Mokėjimų įstatymų nuostatos ir tuo pačiu galėtų būti vykdoma sutarčių sąlygų įgyvendinimo kontrolė.
3. Taip pat tikslinga mokėjimo kortelių naudojimo sutartyse numatyti galimybę kredito įstaigos klientui pačiam pasirinkti informavimo būdą (atvira sutarties sąlyga). Tokiu atveju būtų įgyvendintos LR Mokėjimų įstatymo nuostatos ir nekiltų nesusipratimų dėl nesąžiningų sutarčių sąlygų.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso pakeitimo ir papildymo// Valstybės žinios. 1994, Nr. 44-805.
2. Lietuvos Respublikos mokėjimų įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 97-2775.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74.
4. Lietuvos Respublikos finansų įstaigų įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 91-3891.
5. Lietuvos Respublikos bankų įstatymas// Valstybės žinios. 2004, Nr. 54-183.
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. birželio 12 d. nutarimas Nr. 853 “Dėl Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikės strategijos”// Valstybės žinios. 2002, Nr. 60-2424. Finansų sektoriaus plėtros strategija. Prieiga per: http://www.ukmin.lt/lt/strategija/ilgalaikė_ukio.php, prisijungimo laikas: 2007-10-26.
7. Lietuvos bankų valdybos 2000 m. lapkričio 30 d. nutarimas Nr. 158 dėl mokėjimo priemonių ataskaitos formos 0607 patvirtinimo. Prieiga per: <http://www.lb.lt>, prisijungimo laikas: 2007-10-10.
8. Lietuvos Banko valdybos 2005 m. rugsėjo 29 d. nutarimas Nr. 139 dėl mokėjimo priemonių statistinės atskaitomybės. Prieiga per: <http://www.lb.lt>, prisijungimo laikas: 2007-10-01.

Europos Sąjungos norminiai aktai

9. Commission Recommendation 87/598/EEC of 8 December 1987 on European Code of Conduct relating to electronic payment (Relation between financial institutions, traders and service establishments, and consumers) // Official Journal L 365, 24/12/1987, P.0072-0076.
10. Commission Recommendation 88/590/EEC of 17 November 1988 concerning payment systems, and in particular the relationship between cardholder and card issuer // Official Journal L 317, 24/11/1988, P.0055-0058.
11. Komisijos 1997 m. liepos 30 d. Rekomendacija 97/489/EB dėl operacijų elektroninėmis mokėjimo priemonėmis ir ypač dėl jas išleidusių bei turinčių asmenų santykių (tekstas taikomas Europos ekonominei erdvei) // Oficialusis leidinys L 208, 2/8/1997, P. 0052-0058.
12. Europos Parlamento ir Tarybos 2000 m. rugsėjo 18 d. direktyva 2000/28/EB iš dalies keičianti Direktyvą 2000/12/EB dėl kredito įstaigų veiklos pradėjimo ir vykdymo// Oficialusis leidinys L 275, 27/10/2000, P. 0037-0038.
13. Europos Parlamento ir Tarybos 2000 m. rugsėjo 18 d. direktyva 2000/46/EB dėl elektroninių pinigų įstaigų steigimosi, veiklos ir riziką ribojančios priežiūros// Oficialusis leidinys L 275, 27/10/2000, P. 0039-0043.
14. Europos Parlamento ir Tarybos 2001 m. gruodžio 19 d. Reglamentas (EB) Nr. 2560/2001 dėl tarptautinių mokėjimų eurais// Oficialusis leidinys L 344, 28/12/2001, P. 0013-0016.

15. European Payment Council. SEPA Cards Framework. Version 2.0. 8 March 2006. Prieiga per: <http://www.europeanpaymentscouncil.org>, prisijungimo laikas: 2007-08-27.

Kitų šalių teisės aktai

16. Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo Bankowe// Dz. U. z 2002 r. Nr. 72, poz. 665. Prieiga per: <http://www.nbp.pl/Home.aspx?f=srodek.htm>, prisijungimo laikas: 2007-10-10.

Specialioji literatūra

17. Butkevičius L. Elektroniniai pinigai: samprata ir teisinio reglamentavimo Europos Sąjungoje ypatumai// Justitia. 2003, Nr. 6, P. 46-51.

18. Capie F., Gormez Y., Stojanović. Emerging electronic money: policy issues & relevance to payment systems in emerging economies// Accounting and finance in transition. Vol. 1. Greenwich university press. 2001. P. 259-289.

19. Civilka M. Elektroniniai atsiskaitymai. Vilniaus universiteto teisės fakulteto informatikos teisės centras. Vilnius, 2002. Prieiga per: <http://www.itc.tf.vu.lt/mokslas/E-atsiskaitymai.pdf>, prisijungimo laikas: 2006-10-17.

20. PhD. Chovanova A. Forms of electronic banking// Banking journal BIATEC. No. 6/2006. Prieiga per: www.nbs.sk/BIATEC/BIA06_06/22_25.PDF, prisijungimo laikas: 2007-10-22.

21. Coteanu C. Cyber consumer law and unfair trading practices. Ashgate Publishing, Ltd. 2005.

22. Čeponytė Z. Elektroninės mokėjimo priemonės// Informacinės visuomenės teisė. Vilnius: Lietuvos vartotojų institutas, 2005. P. 107-120.

23. Donner J. M-Banking and M-Payments Services in the Developing World: Complements or Substitutes for Trust and Social Capital? Working paper v1.1, 29 June 2007. Prieiga per: www.jonathandonner.com/donner_mbanking_soccap.pdf, prisijungimo laikas: 2007-10-20.

24. Prof. Katuoka S., doc. dr. Kiškis M., Pranevičius G., doc. dr. Šlapauskas V., doc. dr. Vėgėlė I. Vartotojų teisių apsauga Lietuvoje ir Europos Sąjungoje. Kolektyvinė monografija. Mykolo Romerio Universitetas. Vilnius, 2006. P. 154-184.

25. Levišauskaitė K., Rakevičienė J. Elektroninė bankininkystė Lietuvoje: plėtros tendencijos ir problemos. Pinigų studijos. Nr. 2, 2004. Prieiga per: http://www.lb.lt/lt/leidiniai/pinigu_studijos2004_2/levisauskaite.pdf, prisijungimo laikas: 2006-10-17.

26. Mann R.J. Charging Ahead: The Growth and Regulation Of Payment Card Markets Around the World. University of Texas. 2005. Prieiga per: http://repositories.cdlib.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1134&context=berkeley_law_econ, prisijungimo laikas: 2007-04-19.

27. Muris T.J. Payment card regulation and the (mis) application of the economics of two-side markets. George Mason University Scholl of law. Published in Columbia Business Law Review,

Vol. 20055, No. 3, P. 515-550. Prieiga per: <http://www.law.gmu.edu/faculty/papers/docs/06-22.pdf>, prisijungimo laikas: 2007-05-13.

28. Namų advokatas. Sud. J. Prapiestis. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002.

29. Soramäki K., Hanssens B. E-payments: what are they and what makes them different? Prieiga per: <http://epso.intrasoft.lu/papers/ePSO-DS-no1.pdf>, prisijungimo laikas: 2007-10-08.

30. Stanevičius V., Sūdžius V. Elektroninės komercijos studija. Vilniaus universitetas, Ekonomikos fakultetas, verslo katedra. Vilnius, 2005. Prieiga per: <http://www.ef.vu.lt/Ekomercija/index.htm>, prisijungimo laikas: 2006-10-17.

31. Šatas J. Tarptautiniai atsiskaitymai. Teisiniai pagrindai ir praktika. Vilnius: Eugrimas, 2006.

32. Vaškelaitis V. Piniginiai atsiskaitymai: teorija ir praktika. Vilnius: Eugrimas, 2001.

33. Vaškelaitis V. Pinigai: pinigų politika ir jos priemonės. Lietuvos mokslas, 2006.

Tyrimai, pranešimai, ataskaitos

34. Bendras Europos Komisijos ir Europos Centrinio Banko pareiškimas. Pranešimas spaudai. 2006 m. gegužės 4 d. Prieiga per http://www.ecb.int/press/pr/date/2006/html.pr060504_1.lt.html, prisijungimo laikas: 2007-08-28

35. Competition in Payment Systems – A Consultation Document. December 2000. P. 51-52. Prieiga per <http://www.hm-treasury.gov.uk/>, prisijungimo laikas: 2007-10-11.

36. Europos Centrinis Bankas. Bendra Mokėjimų Eurais Erdvė (SEPA): integruota mažmeninių mokėjimų rinka. Brošiūra. 2006 m. Prieiga per: http://www.ecb.int/pub/pdf/other/sepa_brochure_2006lt.pdf, prisijungimo laikas: 2007-08-27.

37. Electronification of payments in Europe. European Central Bank. Monthly Bulletin. May 2003. Prieiga per <http://www.ecb.int>, prisijungimo laikas: 2007-10-06.

38. European Commission. Interim report I. Payment cards. Sector Inquiry under Article 17 Regulation 1/2003 on retail banking. 12 April 2006. Prieiga per: http://ec.europa.eu/comm/competition/antitrust/others/sector_inquiries/financial_services/interim_report_1.pdf, prisijungimo laikas: 2007-04-21.

39. E-Payments in Europe – the Eurosystem’s perspective. European Central Bank. 16 September 2002. Prieiga per: <http://www.ecb.int/events/pdf/conferences/epayments.pdf>, prisijungimo laikas: 2007-04-21.

40. Federal Reserve Project Team. Retail payments research project. A Snapshot of the U.S. Payments Landscape. 2002. Prieiga per: <http://www.frbervices.org/Retail/pdf/RetailPaymentsResearchProject.pdf>, prisijungimo laikas: 2007-07-07.

41. Jyrkönen H., Paunonen H. Card, Internet and mobile payments in Finland. Bank of Finland Discussion papers. 2003. Prieiga per: <http://129.3.20.41/eps/dev/papers/0405/0405004.pdf>, prisijungimo laikas: 2007-07-06.
42. Lietuvos Respublikos ryšių reguliavimo tarnyba. Lietuvos ryšių sektorius 2006. Veiklos ataskaita. Prieiga per: <http://www.rrt.lt>, prisijungimo laikas: 2007-10-24.
43. Payment and Securities Settlement Systems in the European Union and in the acceding countries. Addendum incorporating 2005 data. Blue Book. European Central Bank. December 2006. Prieiga per: <http://www.ecb.int/pub/pdf/other/bluebook200612addenden.pdf>, prisijungimo laikas: 2007-08-23.
44. Payment and Securities Settlement Systems in the European Union. Volume 2. Non-Euro area countries. Blue Book. European Central Bank. August 2007. <http://www.ecb.int/pub/pdf/other/ecbbluebooknea200708en.pdf>, prisijungimo laikas: 2007-08-23.
45. Study on the implementation of the Recommendation 97/489/EC concerning transactions carried out by electronic payment instruments and in particular the relationship between holder and issuer. Prieiga per: http://ec.europa.eu/internal_market/payments/docs/study-recomm-97-489/study-part1-recomm-97-489_en.pdf, prisijungimo laikas: 2007-03-18.
46. Vidaus rinkos ir paslaugų GD. Finansinių paslaugų informacinis biuletinis "FIN-FOCUS". 2007 m. gegužės mėn. – Nr. 3. Prieiga per: http://ec.europa.eu/internal_market/finservices-retail/docs/finfocus/finfocus3/finfocus3_lt.pdf, prisijungimo laikas: 2007-08-27.
47. World payment report. 2006. Prieiga per <http://www.europeanpaymentscouncil.org>, prisijungimo laikas: 2007-08-27.

Žodynai:

48. Dabartinis lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
49. Black's Law Dictionary: Definitions of the Terms and Phrases of American and English Jurisprudence, Ancient and Modern. Sixth edition. St. Paul, Minn. West Publishing Co., 1990.

Praktika

50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. vasario 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-390/2002. Ž. Š. v. Akcinė bendrovė "Lietuvos taupomasis bankas". Prieiga per: http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=25516, prisijungimo laikas: 2006-10-17.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-31/2007. A.D. v. Akcinė bendrovė bankas "Hansabankas". Prieiga per: http://www.lat.lt/Default.aspx?item=tn_liteko&lang=1, prisijungimo laikas: 2007-04-11.
52. Nacionalinės vartotojų teisių apsaugos tarnybos prie Teisingumo ministerijos 2005 m. balandžio 6 d. nutarimas Nr. 10-27 dėl AB "Vilniaus bankas" VisaElectron/Maxima/Senukai kortelės

sąskaitos sutarties Nr. 510018016. Prieiga per: <http://www.vartotojoteises.lt/>, prisijungimo laikas: 2007-10-17.

Internetiniai tinklalapiai (paskutinis prisijungimas: 2007-10-30)

53. AB DnB NORD bankas, prieiga per: <http://www.dnbnord.lt>
54. AB bankas "Hansabankas", prieiga per: <http://www.hansa.lt>
55. Lietuvos Bankas, prieiga per: <http://www.lb.lt>
56. Lietuvos Bankų Asociacija, prieiga per: <http://www.lba.lt>
57. UAB "Lukoil Baltija", prieiga per: <http://www.lukoil.lt>
58. MasterCard asociacija, prieiga per: <http://www.mastercard.com>
59. Uždaroji akcinė bendrovė Medicinos bankas, prieiga per: <http://medbank.lt>
60. Nordea Bank Finland Plc Lietuvos skyrius, prieiga per: <http://www.nordea.lt/>
61. UAB "Palink", prieiga per: <http://old.iki.lt>.
62. AB PAREX BANKAS bankas, prieiga per: <http://www.parex.lt/>
63. Akcinė bendrovė Sampo bankas, prieiga per: <http://www.sampobankas.lt>
64. Akcinė bendrovė Šiaulių bankas, prieiga per: <http://www.sb.lt>
65. AB SEB Vilniaus bankas, prieiga per: <http://www.seb.lt>
66. Akcinė bendrovė bankas "Snoras", prieiga per: <http://www.snoras.com/lt>
67. Akcinė bendrovė Ūkio bankas, prieiga per: <http://www.ub.lt>
68. Visa asociacija, prieiga per: <http://www.visa.com>

Mokslo darbai

69. Butkevičius L. Elektroniniai atsiskaitymai: teisinio reglamentavimo problemos ir ateities perspektyvos Europos Sąjungoje ir Lietuvos Respublikoje: magistro darbas/ VU-V., 2003. Prieiga per: www.itc.tf.vu.lt/mokslas/Magistro_darbas_Lauras_Butkevicius_2003.pdf, prisijungimas 2006-10-17.
70. Nguyen Thanh Tu. EC Antitrust Law In Payment Card Systems: master thesis/ Lund University, Sweden, 2003. Prieiga per: [http://www.jur.lu.se/internet/english/essay/masterth.nsf/0/67B0B5470150CB19C1256D2C003A2388/\\$File/xsmall.pdf?OpenElement](http://www.jur.lu.se/internet/english/essay/masterth.nsf/0/67B0B5470150CB19C1256D2C003A2388/$File/xsmall.pdf?OpenElement), prisijungimo laikas: 2007-10-11.
71. Zika Jan. Retail electronic money and prepaid payment instruments: Thesis (B.A.) Institute of Economic Studies Faculty of Social Sciences Charles University in Prague, Czech Republic, 2005. Prieiga per: http://ies.fsv.cuni.cz/storage/work/599_jan_zika.pdf, prisijungimo laikas: 2007-10-03.

Kiti šaltiniai

72. AB DnB NORD banko mokėjimo kortelių paslaugų teikimo sąlygos. Prieiga per <http://www.dnbnord.lt>, prisijungimo laikas: 2007-10-17.
73. AB bankas Hansabankas. Ego kortelės su kredito limitu sutartis.

74. AB PAREX BANKAS kreditinės mokėjimo kortelės išdavimo ir aptarnavimo sutarties sąlygos. Prieiga per: <http://www.parex.lt/>, prisijungimo laikas: 2007-10-18.
75. AB SEB Vilniaus bankas. Mokamųjų kortelių išdavimo ir naudojimo sąlygos. Prieiga per: <http://www.seb.lt>, prisijungimo laikas: 2007-10-17.
76. Akcinė bendrovė bankas “Snoras”. Naudojimosi mokėjimo kortele sutarties sąlygos. Prieiga per: <http://www.snoras.com/lt>, prisijungimo laikas: 2007-10-23.
77. Akcinės bendrovės Ūkio bankas mokėjimo kortelės išdavimo ir naudojimosi taisyklės. Prieiga per <http://www.ub.lt>, prisijungimo laikas: 2007-10-18.
78. Besinaudojančių internetine bankininkyste – 45 proc. daugiau. Prieiga per: <http://www.sekunde.lt/content.php?p=read&tid=4245>, prisijungimo laikas: 2007-10-23.
79. Informacinėmis technologijomis naudojasi vis daugiau lietuvių. Prieiga per: <http://www.infobalt.lt/main.php?&s=42&r=677&i=7356>, prisijungimo laikas: 2007-10-23.
80. Internetinės bankininkystės vartotojų skaičius per metus išaugo 40 proc. Prieiga per: <http://www.oxid-esales.lt/forum/showthread.php?t=72>, prisijungimo laikas: 2007-10-23.
81. How does a magnetic stripe on the back of a credit card work? Prieiga per: <http://money.howstuffworks.com/question503.htm>, prisijungimo laikas: 2007-08-22.
82. Mobilioji bankininkystė: mokėjimo tipai. Prieiga per: <http://www.zyxel.lt/default.asp?DL=L&TopicID=243&ArticleID=5536&Page=3&PagePage=1&NewsTXT=>, prisijungimo laikas:
83. Nordea Bank Finland Plc. Lietuvos skyrius. Bendrosios kortelių išleidimo ir naudojimo sąlygos privatiems asmenims. 2007/04/27, Vilnius. Prieiga per: <http://www.nordea.lt/>, prisijungimo laikas: 2007-10-17.
84. Prepaid in Europe. 14 May 2007. Prieiga per: http://digitaldebateblogs.typepad.com/digital_money/2007/05/prepaid_in_euro.html, prisijungimo laikas: 2007-08-24.
85. Slawsky J., Zafar S. Developing and managing a successful payment cards business. Prieiga per: http://www.gowerpub.com/pdf/Developing_Managing_Successful_Payment_Cards_Business_Ch2.pdf, prisijungimo laikas: 2007-10-12.
86. What is EFTPOS? Prieiga per: <http://www.wisegeek.com/what-is-eftpos.htm>, prisijungimo laikas: 2007-08-23.

SANTRAUKA

**MOKĖJIMO KORTELIŲ IR KITŲ MOKĖJIMO PRIEMONIŲ IŠLEIDIMAS IR
OPERACIJŲ SU JOMIS ATLIKIMAS**

Pagrindinės sąvokos: elektroninė mokėjimo priemonė, nuotolinės prieigos mokėjimo priemonė, mokėjimo kortelė, mokėjimo kortelių sistema (schema), mokėjimo kortelės turėtojas, mokėjimo kortelės išleidėjas, internetinė bankininkystė, mobilioji bankininkystė, telefoninė bankininkystė, elektroniniai pinigai.

Santraukos turinys: magistro darbe nagrinėjamas mokėjimo kortelių ir kitų nuotolinės prieigos priemonių bei elektroninių pinigų teisinis reglamentavimas. Darbo tikslas – remiantis tiek Lietuvos, tiek užsienio šalių literatūros šaltiniais bei nacionaliniais ir Europos Sąjungos teisės aktais patvirtinti arba paneigti hipotezę, kad teisinis mokėjimo kortelių, o taip pat ir kitų elektroninių mokėjimo priemonių reglamentavimas nepakankamas ne tik Lietuvos Respublikoje, bet ir Europos Sąjungoje.

Telekomunikacijų ir informacinių technologijų plėtra iš pagrindų pakeitė komercinės veiklos pobūdį. Verslas, visai dar neseniai egzistavęs tradicinėje (popierinėje) aplinkoje, įgavęs kitas formas, persikėlė į naujas skaitmenines erdves. Ši veiklos sfera praplėtė tradicinę komerciją iki elektroninės, kur visi finansiniai, atsiskaitymo ar kiti santykiai yra palaikomi moderniomis ryšio priemonėmis. Tačiau naujosios technologijos, plačios jų panaudojimo galimybės bei augantys vartotojų poreikiai kelia iššūkius susiklosčiusiai tradicinei tvarkai. Atsiranda poreikis ir net būtinybė suformuoti pakankamą teisinę bazę, kuri reglamentuotų naujų mokėjimo priemonių prigimtį, įtvirtintų šių priemonių naudotojų ir leidėjų teisinius santykius, šalių tarpusavio įsipareigojimus, civilinės atsakomybės principus. Todėl neatsižvelgiant į tai, kad mokėjimo kortelės tapo savaime suprantamu reiškiniu, vis dėlto šios elektroninės mokėjimo priemonės reglamentavimas nėra pakankamas. Nėra teisinio tikrumo ir dėl kitų elektroninių mokėjimo priemonių. Dėl šios priežasties šiame magistro darbe pateikiama mokėjimo kortelių ir kitų elektroninių mokėjimo priemonių teisinė analizė Lietuvos bei Europos Sąjungos teisės kontekste, nustatomos galimos reglamentavimo spragos, jų atsiradimo priežastys bei pateikiami pasiūlymai.

SUMMARY

ISSUANCE OF PAYMENT CARDS AND OTHER MEANS OF PAYMENT AND CARRYING OUT OF OPERATIONS THEREWITH

Keywords: electronic payment instrument, remote access payment instrument, payment card, payment card system (scheme), payment cardholder, payment card issuer, internet banking, mobile banking, phone banking, electronic money.

Summary content: the Master thesis deals with the legal regulation of payment cards and other instruments of remote access as well as electronic money. The objective of the work: on the basis of both Lithuanian and foreign literature sources as well as national and European Union legal acts, to confirm or to deny a hypothesis that legal regulation of payment cards and other electronic payment instruments is insufficient not only in the Republic of Lithuania, but also in the European Union.

The development of telecommunications and information technologies changed in the essence the character of commercial activity. Business, which quite recently existed only in the traditional (paper) medium, having acquired other forms, got transferred into new digital spaces. This sphere of activity expanded traditional commerce to electronic one, where all financial, settlement and other relations are being maintained by modern means of communication. Nevertheless, new technologies, wide opportunities of their application and increasing needs of consumers give challenge to the traditional procedure. A need and even necessity emerges to form the sufficient legal basis, which would regulate the origin of new instruments of payment, would enforce the legal relations between consumers and issuers, the mutual obligations of the parties, and principles of civil liability. Therefore, notwithstanding the fact that payment cards have become a comprehensible phenomenon, however, the regulation of those instruments of electronic payment is insufficient. Legal certainty does not exist in respect of other instruments of electronic payment either. Due to this reason, in this Master thesis, a legal analysis of payment cards and electronic payment instruments is given in the context of Lithuania and European Union, possible gaps in the regulation, causes of their emergence are identified, and proposals are provided.

PRIEDAI

1 priedas. 2001-2005 m. išleistų kortelių skaičius Europos Sąjungos valstybėse (tūkst.)

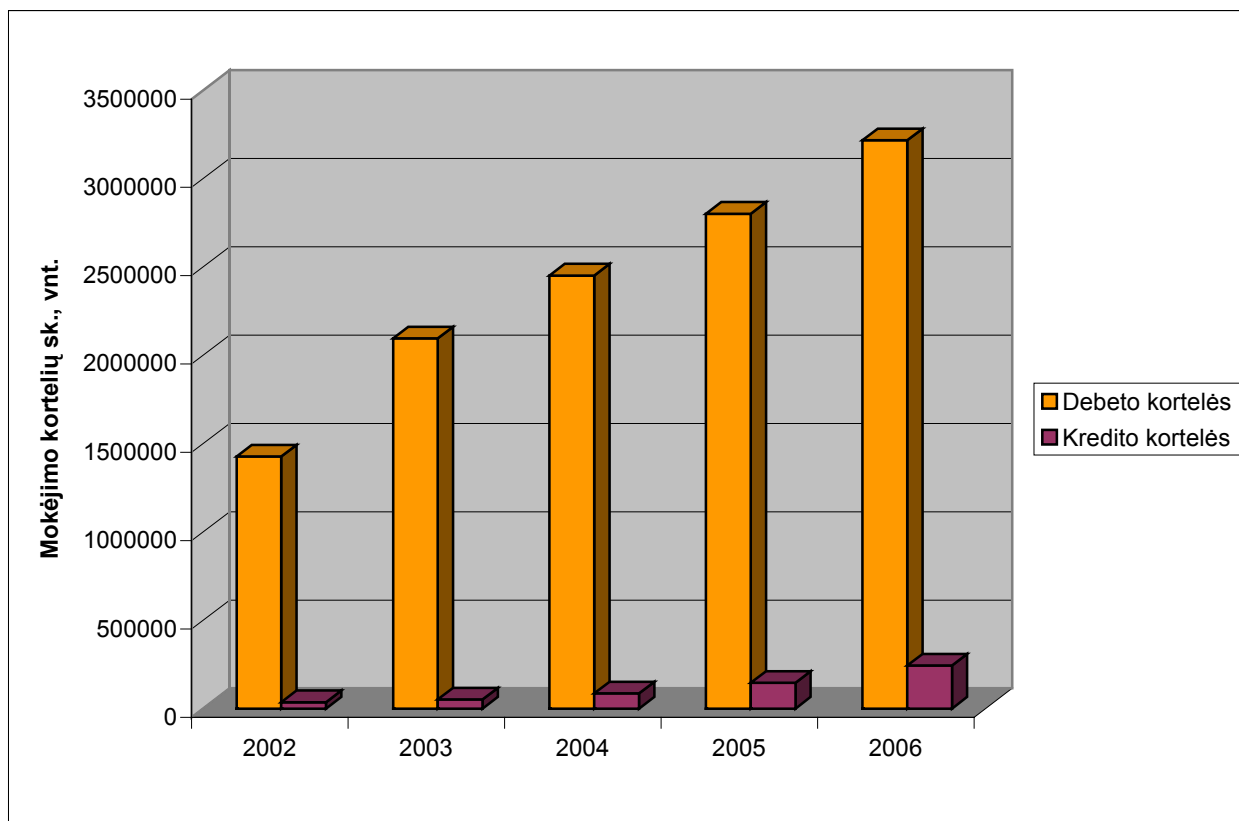
Metai Šalis	Kortelių skaičius 2001 m.	Kortelių skaičius 2002 m.	Kortelių skaičius 2003 m.	Kortelių skaičius 2004 m.	Kortelių skaičius 2005 m.	Kortelių skaičiaus kitimas 2001-2005 proc.
Belgija	13987.00	14902.00	15619.00	15727.00	15931.00	13.9
Čekijos Respublika	4569.50	5771.50	6317.50	6580.10	7433.07	62.7
Danija	3677.00	3831.00	3993.00	4399.58	4839.04	31.6
Vokietija	111202.77	113351.13	110217.93	108933.72	112718.59	1.4
Estija	982.26	1112.04	1189.61	1293.50	1408.07	43.4
Graikija	8965.03	10738.00	11366.35	11057.84	12031.60	34.2
Ispanija	50582.00	53622.30	56952.73	61727.04	65081.40	28.7
Prancūzija	39733.25	41851.88	44382.73	45985.00	78832.23	98.4
Airija	2647.00	2914.00	3072.00	3295.05	3427.29	29.5
Italija	44858.70	49411.77	54905.46	57535.10	60676.40	35.3
Kipras	493.88	567.01	640.86	699.55	750.00	51.9
Latvija	715.08	863.53	1125.92	1318.10	1704.96	138.4
Lietuva	683.75	1463.98	2150.31	2539.08	2949.19	331.3
Liuksemburgas	673.30	720.60	716.40	728.06	768.35	14.1
Vengrija	5041.41	5661.95	6225.92	6546.30	7377.97	46.3
Malta	342.99	372.79	389.76	422.51	465.19	35.6
Nyderlandai	31100.00	31800.00	33100.00	33600.00	31753.57	2.1
Austrija	9109.00	9428.00	9448.00	8751.63	8859.13	-2.7
Lenkija	14557.52	17159.75	15675.23	17751.71	20370.31	39.9
Portugalija	15371.00	16166.00	16583.00	18003.00	19876.18	29.3
Slovėnija	2063.90	2304.61	3100.00	2970.87	3019.52	46.3
Slovakija	1974.58	2420.22	3024.84	3562.39	3851.02	95.0
Suomija	5509.00	5976.00	6520.00	7181.00	7794.00	41.5
Švedija	8162.00	8250.00	9240.00	10174.00	11432.00	40.1
Jungtinė Karalystė	110432.00	122524.00	134110.00	139855.00	141572.00	28.2
Iš viso ES	487433.92	523184.06	550066.55	570637.13	624922.08	28.2

Šaltinis: ECB, prieiga per: <http://www.ecb.int/pub/pdf/other/bluebook200612addenden.pdf>.

2 priedas. Kortelių skaičius vienam gyventojui Europos Sąjungoje (2001-2005 m.)

Metai Šalis	Kortelių skaičius 2001 m.		Kortelių skaičius 2002 m.		Kortelių skaičius 2003 m.		Kortelių skaičius 2004 m.		Kortelių skaičius 2005 m.		Kortelių skaičiaus kitimas 2001-2005 proc.	
	Su grynųjų funkcija	Su mokėjimo funkcija	Su grynųjų funkcija	Su mokėjimo funkcija	Su grynųjų funkcija	Su mokėjimo funkcija	Su grynųjų funkcija	Su mokėjimo funkcija	Su grynųjų funkcija	Su mokėjimo funkcija	Su grynųjų funkcija	Su mokėjimo funkcija
Belgija	1.36	1.36	1.44	1.44	1.51	1.51	1.51	1.51	1.52	1.52	11.8	11.8
Čekijos Respublika	0.45	0.45	0.57	0.57	0.65	0.62	0.66	0.62	0.56	0.73	24.4	62.2
Danija	0.69	0.69	0.71	0.71	0.74	0.74	0.81	0.74	0.89	0.89	29.0	29.0
Vokietija	1.52	1.35	1.45	1.37	1.41	1.34	1.39	1.34	1.37	1.37	-9.9	1.5
Estija	0.72	0.72	0.82	0.82	0.88	0.88	0.96	0.88	1.05	1.04	45.8	44.4
Graikija	0.65	0.82	0.69	0.98	0.71	1.03	0.69	1.03	0.74	1.08	13.8	31.7
Ispanija	1.27	1.24	1.38	1.30	1.39	1.36	1.48	1.36	1.53	1.50	20.5	21.0
Prancūzija	0.71	0.65	0.74	0.68	0.77	0.72	0.79	0.72	1.31	1.26	84.5	93.8
Airija	0.83	0.69	0.86	0.74	0.98	0.77	1.02	0.77	1.06	0.83	27.7	20.3
Italija	0.44	0.79	0.49	0.86	0.52	0.95	0.55	0.95	0.60	1.04	36.4	31.6
Kipras	0.70	0.70	0.79	0.80	0.87	0.89	0.94	0.89	0.99	0.99	41.4	41.4
Latvija	0.38	0.30	0.44	0.37	0.51	0.48	0.59	0.48	0.75	0.74	97.4	146.7
Lietuva	0.23	0.20	0.46	0.42	0.67	0.62	0.79	0.62	0.90	0.86	291.3	330.0
Liuksemburgas	1.53	1.53	1.61	1.61	1.69	1.69	1.61	1.69	1.68	1.68	9.8	9.8
Vengrija	0.49	0.49	0.54	0.56	0.60	0.61	0.64	0.61	0.73	0.73	49.0	49.0
Malta	0.88	0.87	0.94	0.94	0.98	0.98	1.06	0.98	1.16	1.15	31.8	32.2
Nyderlandai	1.94	1.94	1.97	1.97	2.04	2.04	2.06	2.04	1.95	1.95	0.5	0.5
Austrija	1.13	1.13	1.17	1.17	1.16	1.16	1.07	1.16	1.08	1.08	-4.4	-4.4
Lenkija	0.38	0.38	0.44	0.45	0.39	0.41	0.44	0.41	0.51	0.53	34.2	39.5
Portugalija	1.29	1.49	1.41	1.56	1.41	1.59	1.50	1.59	1.55	1.88	20.2	26.2
Slovėnija	0.98	1.04	1.08	1.16	1.48	1.55	1.41	1.55	1.43	1.51	45.9	45.2
Slovakija	0.37	0.37	0.45	0.45	0.56	0.56	0.66	0.56	0.72	0.71	94.6	91.9
Suomija	1.19	1.06	1.21	1.15	1.21	1.25	1.20	1.25	1.18	1.49	-0.8	40.6
Švedija	0.54	0.92	0.54	0.92	0.58	1.03	0.92	1.03	0.97	1.27	79.6	38.0
Jungtinė Karalystė	2.24	1.87	2.40	2.07	2.66	2.25	2.75	2.25	2.73	2.35	21.9	25.7
ES vidurkis	1.24	1.20	1.28	1.27	1.33	1.33	1.24	1.24	1.33	1.35	7.3	12.5

3 priedas. Mokėjimo kortelių skaičius apyvartoje (2002-2006 m.)

Šaltinis: Lietuvos Bankas, prieiga per: <http://www.lb.lt>

4 priedas. “On-line” ir “Off-line” debeto kortelių veikimo galimybės

Tiesioginiame “On-line” režime veikiančios debeto kortelės	Netiesioginiame “Off-line” režime veikiančios debeto kortelės
Gali būti naudojamos grynujų pinigų išėmimui iš bankomato	Gali būti naudojamos grynujų pinigų išėmimui iš bankomato
Galima atsiskaityti už pirkinius savitarnos parduotuvėse įvedant PIN kodą	Galima atsiskaityti už pirkinius bet kurioje savitarnos parduotuvėje, kurioje priima korteles. Atsiskaitant reikia pasirašyti kvitą
Suteikia galimybę gauti grynujų pinigų pardavimo vietose	Nėra funkcijos susijusios su grynujų pinigų gavimu pardavimo vietose
Atsiskaitymai vyksta realiu laiku	Atsiskaitymas įvykdomas per 1-3 dienas
Paprastai nustatomas fiksuotas mokestis, kurį prekybininkas išleidėjui moka už operaciją	Mokestis priklauso nuo pardavimų sumos, kurią moka prekybininkas išleidėjui
Mokėjimas vykdomas per EFT tinklus	Mokėjimas vykdomas per Visa/MasterCard tinklus

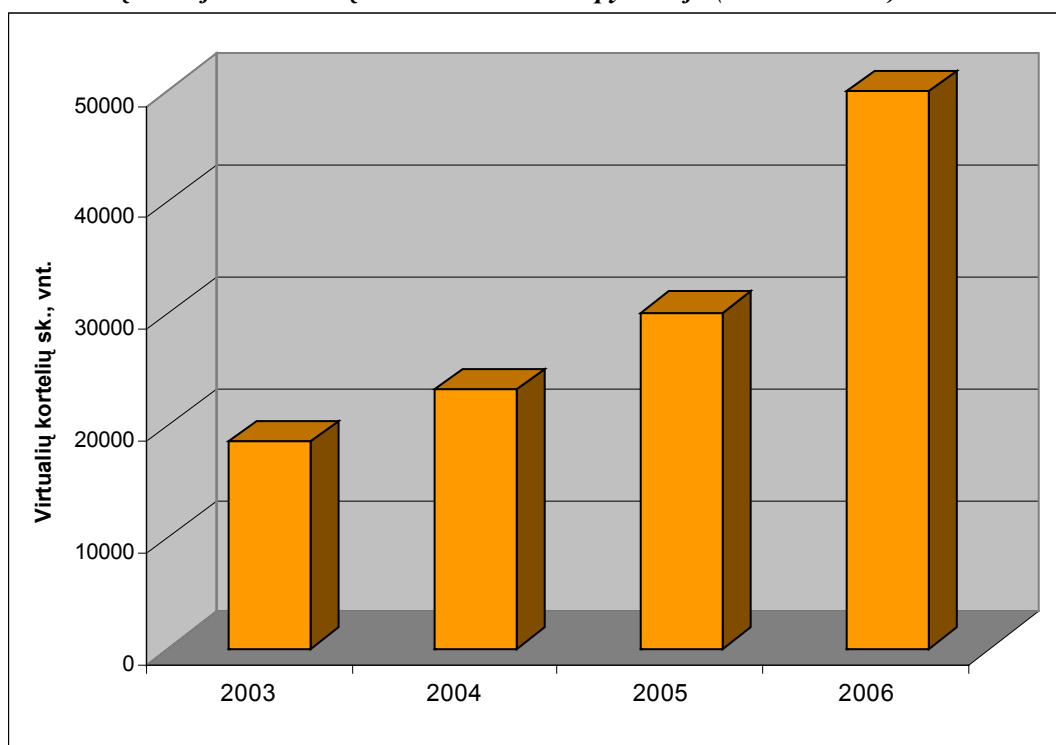
Šaltinis: Federal Reserve Project Team. Retail payments research project. A Snapshot of the U.S. Payments Landscape. 2002.

5 priedas. Debeto kortelė v. Kredito kortelė

Paslauga	Debeto kortelės	Kredito kortelės
Kortelės išdavimas	Nemokamai	Mokestis gali būti. Pvz., SEB Vilniaus bankas prašo 50 Lt mokestį už Visa Classic kortelės išdavimą, o už Visa Platinum net 400 Lt.
Metų mokestis už pagrindinės kortelės sąskaitos tvarkymą	10-40 Lt. Didžiausias aptarnavimo mokestis nustatytas AB "Ūkio bankas"	35-60 Lt. Mokestis gali būti ir didesnis (130-300 Lt), jei tai pvz., Visa Gold ar kita prestižinė kortelė.
Kortelės pakeitimas (pamiršus PIN kodą, sugadinus ir pan.)	10-20 Lt. Kai kurie bankai šią paslaugą atlieka nemokamai (Nordea, Sampo)	20-30 Lt. Gali būti ir nemokamai (SEB Vilniaus bankas, Nordea, Sampo)
Grynųjų pinigų išdavimas Banko bankomatuose	Daugelyje bankų nemokamai, tačiau pvz. SEB Vilniaus bankas ima 1 Lt komisinių mokestį. Taip pat gali būti nustatyta procentinė dalis, pvz., AB bankas "Snoras" nustatęs 0.35 proc. (minimaliai 1 Lt)	Sampo ir Nordea bankuose nemokamai, kituose bankuose yra nustatyta procentinė dalis (0.6-2 proc.), arba minimalus mokestis (1-10 Lt)

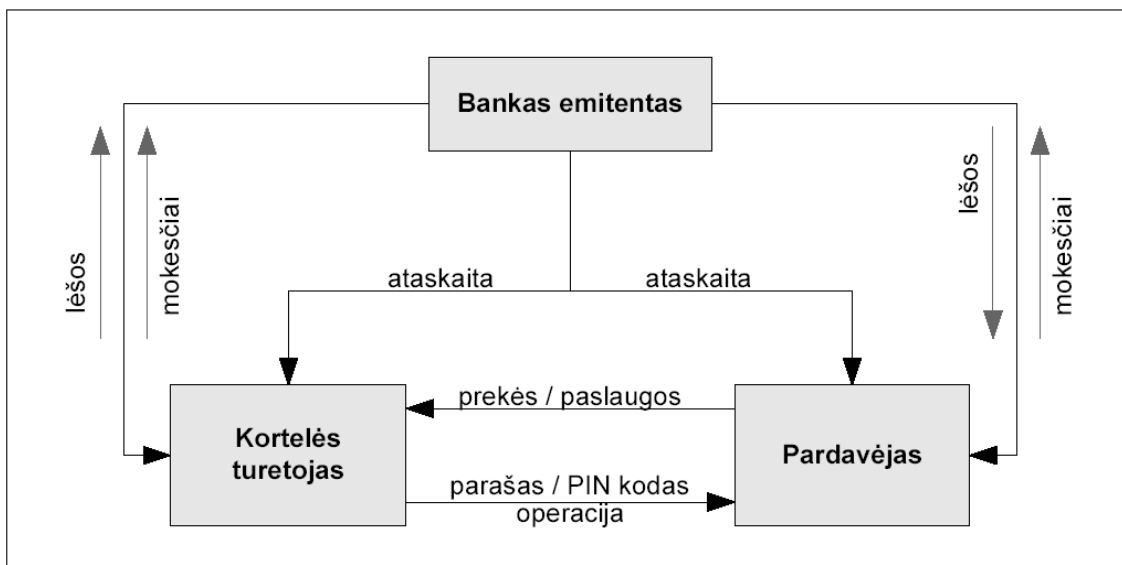
Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos bankų tinklalapiuose skelbiamus duomenis.

6 priedas. Virtualių mokėjimo kortelių skaičiaus kitimas apyvartoje (2003-2006 m.)

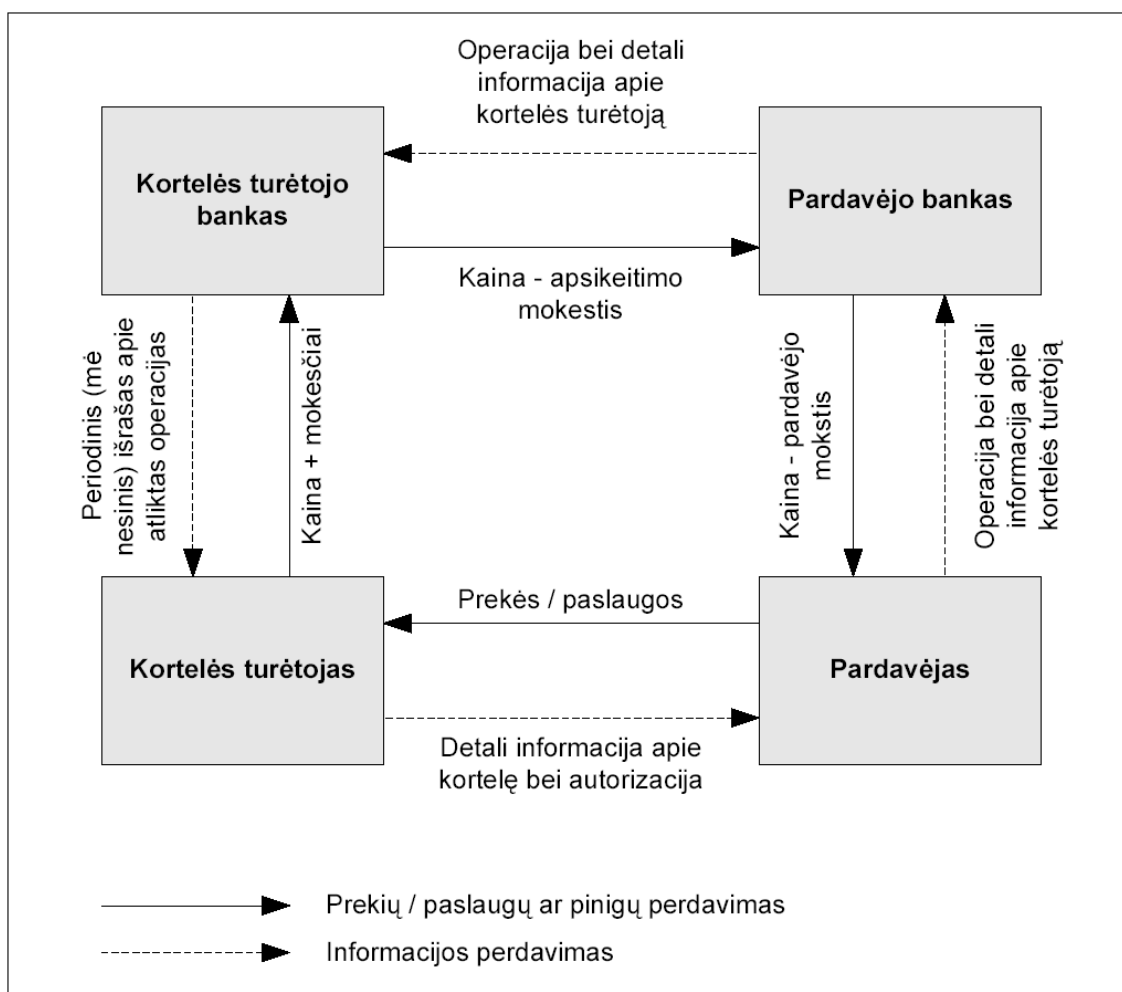
Šaltinis: Lietuvos Bankas, prieiga per: <http://www.lb.lt>.

7 priedas. "Trijų-šalių" mokėjimo kortelių sistema

Šaltinis: Slawsky J., Zafar S. *Developing and managing a successful payment cards business*. P.16.

8 priedas. "Keturių-šalių" mokėjimo kortelių sistema

Šaltinis: Nguyen Thanh Tu. *EC Antitrust Law In Payment Card Systems: master thesis/ Lund University, Sweden, 2003*. P. 11.

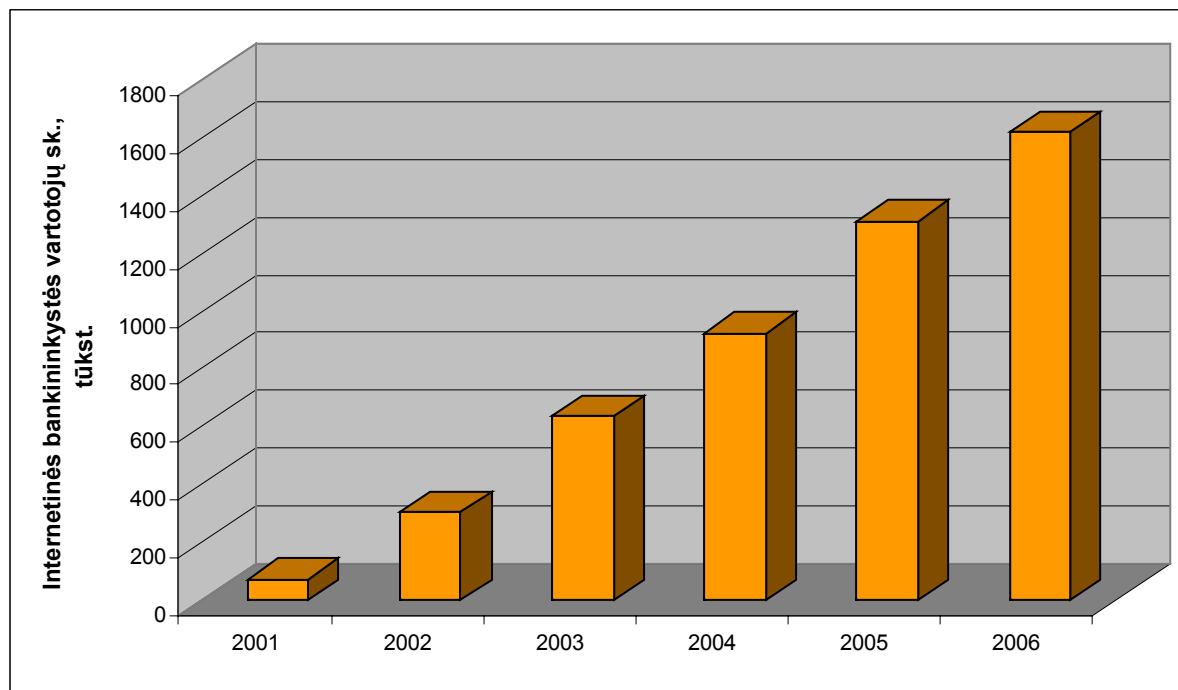
9 priedas. EMV standarto atitikimas

Šalys	Debeto kortelės	Kredito kortelės	POS	ATM
Austrija	100	89	1,5	37
Belgija	27	96	80	100
Danija	100	17	2	100
Suomija	44	29	7,2	100
Prancūzija	83	83	86	98,9
Vokietija	55	10	0,01	4
Graikija	2,5	6,4	18	17,5
Airija	85	100	100	89
Italija	4,3	2	32,2	1,9
Liuksemburgas	100	100	100	94
Nyderlandai	0	30	0,1	30
Portugalija	0,12	2	25	95
Ispanija	0,8	0,8	31,5	49,29
Švedija	73	14	1,09	96,4
Jungtinė Karalystė	99	96	94	100

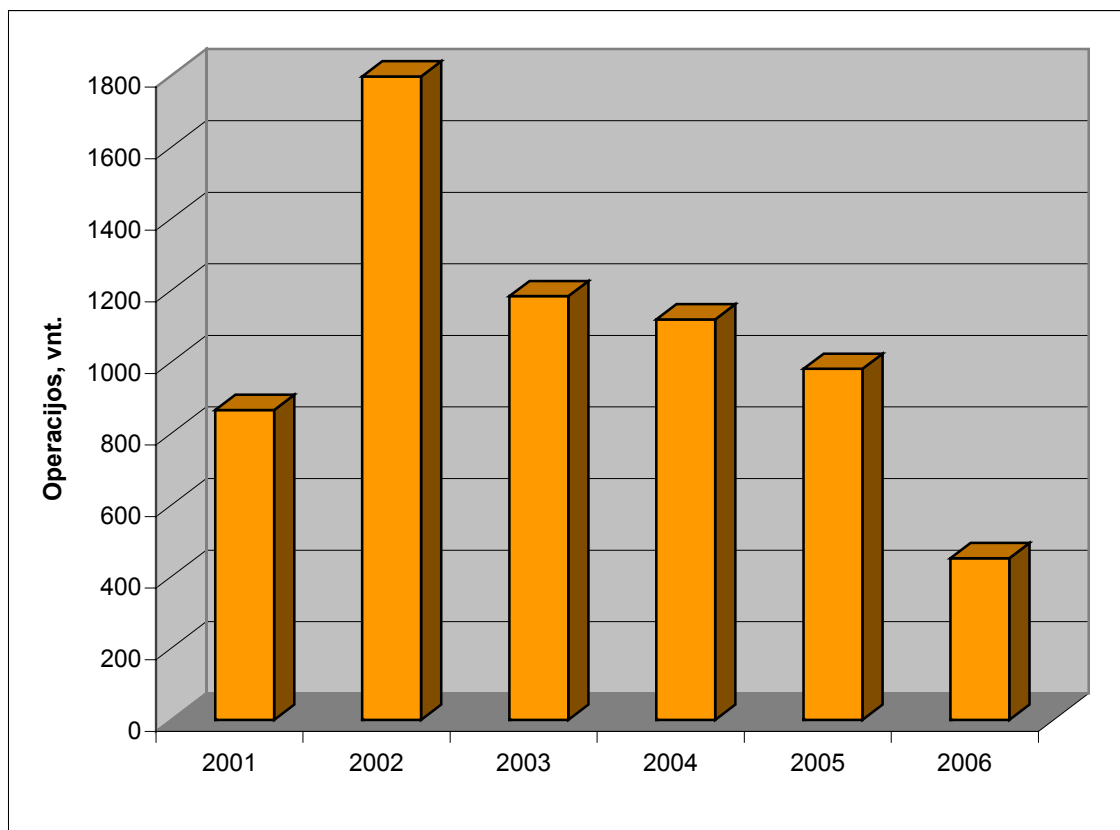
Šaltinis: World payment report 2006. P. 27.

10 priedas. Internetinės bankininkystės vartotojų sk. (2001–2006 m.)

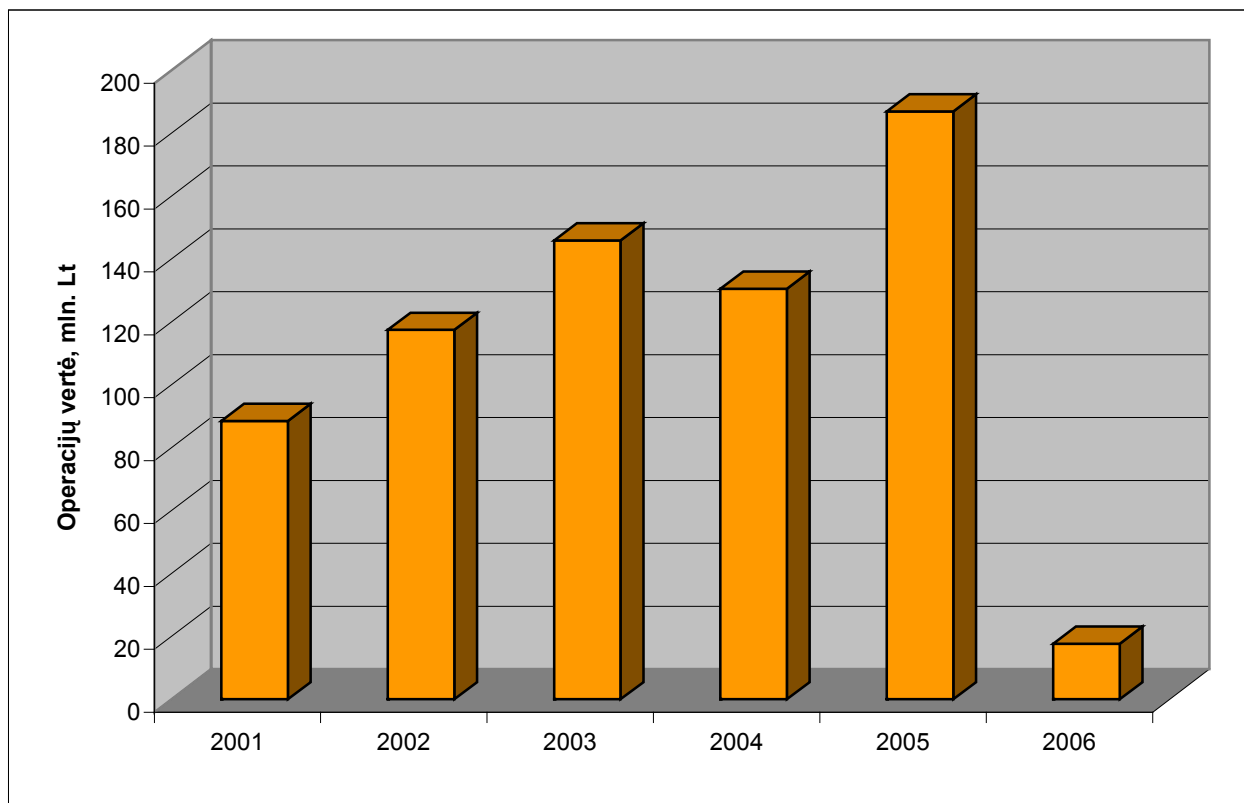
Šaltinis: Levišauskaitė K., Rakevičienė J. Elektroninė bankininkystė Lietuvoje: plėtros tendencijos ir problemos. Pinigų studijos. Nr. 2, 2004. P. 100; Besinaudojančių internetine bankininkyste – 45 proc. daugiau. Prieiga per: <http://www.sekunde.lt/content.php?p=read&tid=4245>; Informacinėmis technologijomis naudojasi vis daugiau lietuvių. Prieiga per: <http://www.infobalt.lt/main.php?&s=42&r=677&i=7356>.

11 priedas. Operacijų skaičius iš anksto apmokėtomis kortelėmis (2001-2006 m.)

Šaltinis: Lietuvos Bankų Asociacija, prieiga per: <http://www.lba.lt>.

12 priedas. Mokėjimai Lietuvoje iš anksto apmokėtomis kortelėmis (2001-2006 m.)

Šaltinis: Lietuvos Bankų Asociacija, prieiga per: <http://www.lba.lt>.